

XEMYC
HÆMUS

ГЕРГЕЙ ЛАЙОШ КОВАЧ

Весела Ляхова: Бежанци –
сбъднатата мечта на преводача

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА

Изоставени от отечеството.
Интервю на Светла Кьосева

КРИСТИНА МЕНХАРТ

„Бежанци“ – за унгарския превод
на един особено актуален
български роман

АЛЕК ПОПОВ

Мисия Туран. (откъс от романа)

ВИКТОР ХОРВАТ

Будапеща. (откъс от роман)
Превод: Светла Кьосева

ПЕТЪР КРЪСТЕВ

Двама писатели – Алек Попов и
Виктор Хорват гърнат лъвската
опашката на историята
Превод: Светла Кьосева

ЛАСЛО МЛЕЧЕНКОВ

Българската градинарска общност
в Унгария и колективизацията
Превод: Светла Кьосева

ЛИЛЯНА ДВОРЯНОВА

Слончето, което искаше да лети

Фотографиите са собственост на дигиталния архив
Изгубената България. Илюстрации на Лиляна Дворянова

5**KOVÁCS GERGELY LAJOS**

Veszela Ljahova: Földönfutók –
a fordító megvalósult álma

11**VESZELA LJANOVA**

Akiket a haza magukra hagyott a háza.
Kjoszeva Svetla interjúja
Kovács Lajos Gergely fordítása

27**MENYHÁRT KRISZTINA**

Földönfutók –
egy különösen aktuális bolgár regény
magyar fordításáról

37**ALEK POPOV**

Turáni küldetés. (Regényrészlet)
Krasztev Péter fordítása

57**HORVÁTH VIKTOR**

Budapest. (Regényrészlet)

69**KRASZTEV PÉTER**

A történelem bojtos farkát cibálják:
két regényíró, Alek Popov
és Horváth Viktor

79**MLECSENKOV LÁSZLÓ**

A magyarországi bolgárkertész-
közösség és a kollektivizálás

102**LILJANA DVORJANOVA**

A kiselefant, aki repülni akart
Iván Andrea fordítása

108

A fotográfiák a Lost Bulgaria digitális archívum tulajdona.
Liljana Dvorjanova illusztrációival.

Бежанци от Македония в София, 1913 г. Macedóniai menekültek Szófiában, 1913

ГЕРГЕЙ ЛАЙОШ КОВАЧ

Весела Ляхова: Бежанци –
сбъднатата мечта на преводача

KOVÁCS LAJOS GERGELY

*Veszela Ljahova: Földönfutók –
a fordító megvalósult álma*

ПЪРВАТА МИ СРЕЩА с романа „Бежанци“ на Весела Ляхова беше през 2018 г., когато превеждах статия за „Български вести“ от Габи Хаджикостова. В нея тя беше описала новите придобивки в библиотеката на българската общност. Сред тях бяха „Бежанци“ и „Калуня-каля“ от Георги Божинов, представени като „най-добрите исторически романи, които съм чела напоследък“. И понеже съм голям любител на историческите романи, това описание предизвика силен интерес у мене. Поразтърсих се из интернет, за да разбера за какво се разказва в споменатите книги. (От „Калуня-каля“ ме разубеди една отрицателна рецензия, която се оказа напълно необоснована, когато след време все пак прочетох романа. Той е истински шедевър, но представлява такова предизвикателство за преводача, за каквото не съм готов.) След тези търсения първата ми работа беше да заема книгата от библиотеката и през следващите дни прекарвах всяка свободна минута в четене. Оттогава ми стана мечта някой ден да я превода на унгарски и макар вероятността тази мечта да се сбъдне ми се струваше минимална, все пак преведох кратки откъси от романа, за „чекмеджето“, просто да видя как се справям с текста и как звучи на унгарски.

През 2020 г. с издателство „Напкют“, с което вече от години работя, решихме да кандидатстваме за финансова подкрепа от Национален фонд култура за издаване на българско литературно произведение в рамките на програмата „Преводи“. Габи ни предложи няколко автори, сред тях и Весела Ляхова. Много се зарадвах на неочакваната възможност да реализирам мечтата си и веднага препоръчах да кандидатстваме с романа „Бежанци“. Фондът намери кандидатурата ни за симпатична и ни отпусна възможно най-голямата сума – 10 хиляди лева. За успеха несъмнено е изиграло огромна роля доброто име на издателството и на неговия основател Дьорд Сонди, който няма нужда от представяне, както и отзивчивата помощ на Светла Кьосева, за която съм ѝ много благодарен.

Както е известно, Беломорието, област със значително българско население, след сключването на Ньойския договор след Първата световна война, е присъединено към Гърция и претърпява доста агресивна елинизация. Както авторката казва в свое интервю преди години, книгата е истински епос за беломорските българи, за живота им по време на Втората световна война и в годините след нея. Романът няма един-единствен главен герой, а множество равностойни, пълноценни образи, мъжки и женски, и читателят се запознава с историческите събития чрез техните съдби и размисли. Сред тях намираме българи и гърци, стари и млади, селски кметове и дребни стопани, местни интелектуалци, военни от „Стара България“ и „Стара Гърция“, партизани, мъдри и силни матрони и млади невести, които изживяват решаващите събития на живота си през тези бурни години. Нищо не е черно и бяло, никой не е без грях и слабости, всеки си има своя гледна точка, но все пак има герои, които се извисяват с дълбоката си хуманност и постоянство и служат за пример и опора на другите около тях. Получава се богато и безкрайно интересно табло на един свят, който изобщо не е далече от нас в географски смисъл и все пак е твърде малко познат, дори и за българския читател, камо ли за унгарския.

ELSŐ TALÁLKOZÁSOMRA Veszela Ljahova *Földönfutók* című regényével 2018-ban került sor, amikor Hadzsikosztova Gabi cikkét fordítottam a Bolgár Hírek számára a bolgár közösség könyvtárának legújabb szerzeményeiről. E cikkben Gabi úgy említette a *Földönfutókat* és Georgi Bozsinov *Kalunja vára* című művét, mint „a legjobb történelmi regényeket, melyeket az utóbbi időben olvastam”. S mivel nagy rajongója vagyok a történelmi regényeknek, e leírás komoly érdeklődést keltett bennem. Keresgélni kezdtem az interneten, hogy megtudjam, miről is szólnak az említett művek. (A *Kalunja várától* elriasztott egy negatív kritika, mely később, mikor mégis rászántam magam, hogy elolvassam, teljesen alaptalannak bizonyult. Igazi mesterműről van szó, mely azonban olyan fordítói kihívást jelent, amilyenre nem állok készen.) E kutakodás után első dolgom volt, hogy kivegyem a könyvet a könyvtárból, s a következő napokban minden szabad percemet az olvasásával töltöttem. Már akkor az álommá vált, hogy egy nap magyarra fordítsam, s bár igen kevésbé valószínűnek tartottam, hogy ez az álom valaha is megvalósul, mégis lefordítottam rövid részleteket „a fiókom számára”, hogy lássam, hogyan boldogulok a szöveggel, s hogy az miképp hangzik magyarul.

2020-ban a Napkút Kiadóval, mellyel már évek óta dolgoztunk együtt, úgy döntöttünk, pályázunk a bolgár Nemzeti Kulturális Alap *Fordítások* programjára, melynek keretében anyagi támogatás lehetett elnyerni bolgár nyelvű szépirodalmi mű megjelenítésére. Gabi több szerzőt is ajánlott nekünk, köztük Veszela Ljahovát. Nagyon megörültem a nem várt lehetőségnek, hogy valóra váltsam álomat, és rögtön azt javasoltam, pályázzunk a *Földönfutókkal*. Az NKA rokonszenvesnek találta pályázatunkat, s a lehető legnagyobb összeget, tízezer levát bocsátott rendelkezésünkre. A sikerben kétségkívül nagy szerepe volt a kiadó és alapítója, a bemutatásra nem szoruló Szondi György jó hírének, valamint Kjoszeva Szvetla figyelmes segítségének, amiért rendkívül hálás vagyok.

Mint ismeretes, a jelentős bolgár lakossággal rendelkező Belomorie térség az első világháborút lezáró neuilly-i békeszerződéssel Görögországhoz került, és agresszív hellenizációt élt át. Ahogy a szerzőnő egy évvel ezelőtti interjújában fogalmazott, a könyv a belomoriei bolgárok, második világháború alatti és azt követő életük valóságos eposza. A regénynek nem egyetlen főhőse, hanem számos egyenrangú, teljes értékű férfi- és női alakja van, s az olvasó az ő sorsukon és gondolataikon keresztül ismeri meg a történelmi eseményeket. Találunk köztük görögöket és bolgárokat, öregeket és fiatalokat, falusi polgármestereket és gazdákat, helyi értelmiségieket, katonatiszteket a bolgár és a görög anyaországból, partizánokat, bölcs és erős matriarchákat és ifjú aszszonyokat, akik e viharos évek során élik át életük döntő eseményeit. Semmi sem fekete és fehér, senki sincs bűnök és gyengeségek híján, mégis vannak hősök, akik mély emberségük és állhatatosságuk révén kiemelkednek, s támasztéku és például szolgálnak az őket körülvevők számára. Az eredmény egy gazdag és végtelenül érdekes tábló egy világról, mely földrajzilag egyáltalán nincs messze, mégis igen kevésbé ismert nem-hogy a magyar, hanem még a bolgár olvasó előtt is.

Nyelvi szempontból a könyv nem jelent olyan óriási kihívást, mint, mondjuk, Bozsinov fent említett regénye. A szerzőnő ügyesen fűszerezi a szöveget nyelvjárási szavakkal és kifejezésekkel, hogy megteremtse a kellő hangulatot, de nem távolodik el nagyon a bolgár irodalmi nyelvtől. A fordító számára a legnehezebb, de egyúttal

От езикова гледна точка книгата не представлява такова огромно предизвикателство, каквото да речем гореспоменатия роман на Божинов. Авторката умело подсолжава текста с диалектни думи и изрази, за да създаде подходяща атмосфера, но не се отдалечава много от литературния български. За преводача най-трудната, а същевременно и най-интересна и поучителна част са разсъжденията на един от най-внушителните герои, адвокат Германов, както и дългите му разговори с комунистическия вожд Господов – споровете между човек с широки познания, изградени върху силна теоретична основа и непоклатим хуманистичен морал и хуманност с тесногърдите разбирания на противник, обсебен от младите си години от една идеология.

На мен, като унгарец, може би най-голямо впечатление ми направи постоянното усещане, че много подобни книги биха могли да се напишат практически за всички по-многобройни унгарски малцинства, живеещи в съседните страни. Историята им по време на Втората световна война се развива почти по същия начин: присъединяване към отечеството след около 20 години, прекарани като второстепенни граждани на чуждата държава, третирани едва ли не като вътрешни врагове; краткотрайната радост, засенчвана от тревогите и от конфликтите, както между етносите, така и на местните унгарци с военните и служителите от „стара Унгария“; окончателна загуба във войната и връщането към държавата-моща, този път завинаги. Следват репресии – грабежи и дори кланета, лишаване от гражданство – от което обаче можеш да се отървеш ако изведнъж „откриеш“ дълго забравяните си румънски или словашки корени, префасонирайки името си, според изискванията на новите господари. А унгарската държава – от криворазбрано „добросъседство“ и социалистическа солидарност – не смее да възрази на всичко това дори на думи.

Начинът, по който авторката ни запознава със съдбата на българската общност е напълно справедлив и лишен от всякакъв национализъм. Тя не желае да премълчава грешките и прегрешенията на българската страна, но смело посочва несправедливостите и безчовечността, причинени на беломорските българи, както от Гърция, така и от новоизлюпената българска социалистическа държава.

Като любител на исторически романи, от всички класически български автори най-много се възхищавам на великия Димитър Талев. Ако има съвременно произведение, което може да се сравнява с неговите творби, то не може да е друго, освен романа „Бежанци“ на Весела Ляхова.

а легердекезеебб ес легтанулсагосабб рэсэт аз егык легфгыелемремэлтэбб регэнылак, Germanov ügyvéd elmékedései és Goszpodov kommunista vezérrel folytatott hosszú beszélgetései jelentették – viták egy szilárd elméleti alapokon és megingathatatlan erkölcsiségen és humanizmuson nyugvó, széles körű ismeretekkel rendelkező és egy egyoldalúan felkészült, kora ifjúságától egy ideológia által megszállt ember között.

Magyarként az az állandó érzés tette rám a legmélyebb benyomást, hogy nagyon hasonló könyvet lehetne írni gyakorlatilag minden, szomszédos országban élő nagyobb számú magyar kisebbségről. Második világháborús történetük majdnem ugyanígy alakult: visszatérés az anyaországhoz mintegy húsz év után, melyet az idegen országban másodrendű polgárokként, már-már belső ellenségként kezelve töltöttek; tisztavirág-életű öröm, melyet azonban ellentétek árnyékolnak be mind a nemzetiségek, mind a helybeli magyarok és az anyaországból érkezett katonák és hivatalnokok között; végleges vereség a háborúban és visszacsatolás a mostoha országhoz, immár végleg. Repressziók következnek – kirablás, sőt mérszálások, állampolgárságtól való megfosztás –, amitől azonban megmenekülhet az, aki hirtelen „felfedezi” rég elfeledett román vagy éppen szlovák gyökereit, és átfazonírozza a nevét úgy, ahogy új urai kívánják. A magyar állam pedig félreértelmezett „jószomszédságból” és szocialista szolidaritásból mindez ellen egy árva szót sem mer emelni.

Az író nő teljes mértékben méltányos, minden nacionalizmustól mentes módon ismertet meg bennünket e bolgár közösség sorsával. Nem próbálja elhallgatni a bolgár oldal hibáit és vétkeit, de bátran rámutat az igazságtalanságokra és embertelenségekre, melyeket a belomoriei bolgároknak mind Görögország, mind az újszülött bolgár szocialista állam részéről el kellett szenvedniük.

A történelmi regények kedvelőjeként minden klasszikus bolgár szerző közül a nagy Dimitar Talevért rajongok a leginkább. Ha van kortárs mű, mely egy lapon említhető az övéivel, az nem lehet más, mint Veszela Ljahova *Földönfutók* című műve.

Портрет на семейство от София, Szófiái család portréja,
началото на XX век 20. század eleje

Изоставени от отечеството
– Интервю с Весела Ляхова
по повод излизането на романа
„Бежанци“ на унгарски език

Akiket a haza magukra hagyott a háza
– Interjú Veszela Ljahovával a
Földönfutók című regény
magyar nyelvű megjelenése alkalmából
– Kovács Gergely Lajos fordítása

ХЕМУС: Семейна нишка Ви е отвела до темата за съдбата на българското население в Беломорска Тракия. Какъв беше обаче конкретният подтик, нужно ли Ви беше време, за да стигнете до идеята за романа?

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА: Идеята за романа дълго време е зряла в мен, трудно ми е да определя някакъв конкретен повод. Поначало при епическо произведение конкретният подтик някак се губи в цялостния процес. Всичко ме е бутало натам – историите, които моите баби и дядовци разказваха без насита, недоумението защо учебниците мълчат по тази тема. Всъщност, може би някаква част от творческата история на „Бежанци“ представлява първият ми опит в темата – повестта „До слънцето“, написана през 1987 г., която можа да види бял свят едва в 1992 г. Тогава си дадох сметка, че вероятно читателите не разбират за какво разказва повестта независимо от емоционалния ѝ заряд, че с някаква кратка и емоционална повест няма да се свърши работа. А работата беше голяма – да се възстанови една непозната епоха, едни премълчавани събития, една драматична травма в съзнанието на хиляди българи. Така, мога да кажа, че още в 1992 г. вече бях наясно, че с повестта „До слънцето“ няма да съм приключила, че ми предстои друга, по-мощна задача. Понякога, в хода на дългогодишната работа изпитвах съмнения, питах се ще мога ли да издържа докрая.

ХЕМУС: Темата за съдбата на българското население, останало след войните извън границите на държавата, не е особено обговорена в българската литература. Имали ли все пак някакви предшественици? Какви трудности срещнахте?

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА: Права сте, тази тема въобще е липсваща в българското съзнание и – особено жалко – в съзнанието на младите поколения, несъвременните на събитията.

Защото липсва от учебниците по история. Там се изучава съдбата на територията, на сегашната територия като вече финален факт. Но всъщност историята не е на държавата, на територията, а на хората, на българите! Водачите на Българското национално-освободително движение от XVIII–XIX век си поставят най-естествената цел – всички българи в едно свободно отечество – от Мизия, Тракия и Македония. И тук не става въпрос за мегаломания или за непремерени искания, просто те са възприели идеите на Европейското Просвещение и революции, довели до създаването на съвременните национални държави върху развалините на многонационалните средновековни империи. Учебниците по история следват тази логика до Освобождението на България в края на XIX в и най-много до Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. или Балканските войни в началото на второто десетилетие на XX век, след това вече забравят, че извън териториите на съвременна България остават повече от 2 милиона българи дори след керваните от бежанци към родината и след разорението в Тракия и Егейска Македония, в което са изстребени хиляди, станали жертва на класически операции по етническо прочистване (Нямам предвид загиналите войници във войната). И това милионно население заживява в съседните ни държави – Турция, Гърция, Сърбо-хърватско-словенското кралство, Румъния – напълно изоставено от отечеството, лишено от перспектива за своята историческа съдба да се приобщи към родината или да бъде зачитано в чуждата държава. Чуждата държава е всъщност техен враг, защото всички съседки на България, без изключение, провеждат денационализаторска и асимилаторска политика, имаща за цел заличаването на българите. Дори Венизелос, един високо образован политик,

HAEMUS: *Családi szál vezette el Önt Nyugat-Trákia bolgár lakossága sorsának témájához. De közelebről mi adta a lökést? Időre volt szüksége, hogy eljusson a regény ötletéhez?*

VESZELA LJAHOVA: A regény ötlete régóta érett bennem, nehezen tudnék megnevezni valami konkrét ösztönzést. Epikai mű esetén a konkrét indítatás eleve valahogy elvész a folyamat teljességében. Minden arrafelé hajtott – a történetek, melyekből nagyszüleim sohasem fogtak ki, az értetlenség, hogy a tankönyvek miért hallgatnak a témáról. Tulajdonképpen a *Földönfutók* keletkezéstörténetének talán részét képezi első kísérletem a témában, az *A Napig* című elbeszélés, melyet 1987-ben írtam, de csupán 1992-ben láthatott napvilágot. Akkor felismertem, hogy az olvasók valószínűleg nem értik, miről szól ez az elbeszélés, függetlenül érzelmi töltetétől, és hogy egy rövid kis, érzelmes elbeszélés nem alkalmas a feladatra. A feladat pedig nagy volt: egy ismeretlen korszak, elhallgatott események, egy bolgárok ezreinek tudatában végbement drámai trauma újjáteremtése. Így azt mondhatom, már 1992-ben világos volt számomra, hogy azzal az elbeszéléssel nem zártam le a témát, más, nagyobb szabású feladat áll előttem. A hosszú évekig tartó munka folyamán néha kételyek ébredtek bennem, elbizonytalanodtam, kitartok-e a végéig.

HAEMUS: *A háborúk után az államhatárokon kívül rekedt bolgár lakosság sorsa nincs különösebben jól feldolgozva a bolgár irodalomban. Beszélhetünk mégis valamiféle előzményekről? Milyen nehézségekkel találkozott?*

VESZELA LJAHOVA: Igaza van, e téma teljességgel hiányzik a bolgárok, s ami különösen fájó, az ifjabb, az eseményeket át nem élt nemzedékek tudatából. Merthogy hiányzik a történelemkönyvekből. Azokban az államterület, a jelenlegi államterület mint adottság sorával foglalkoznak. Csakhogy története nem az államnak, a területnek, hanem az embereknek, a bolgároknak van! A bolgár nemzeti

felszabadító mozgalom vezetői a 18–19. században a lehető legtermészetesebb célt tűzik ki maguk elé: minden bolgár egységes, szabad hazában éljen, mely Moesiából, Trákiából és Macedóniából áll. És itt nem nagyzási hóbortról vagy mértéktelen követelésekről beszélünk, egyszerűen csak magukévá tették az európai felvilágosodás és forradalmak eszméit, melyek a modern nemzetállamok kialakulásához vezettek a soknemzetiségű középkori birodalmak romjain. A tankönyvek ezt a logikát csupán Bulgária 19. század végi felszabadulásáig vagy legfeljebb az 1903-as ilinden (Illés-napi) felkelésig, esetleg a 20. század második évtizedének elején zajlott Balkán-háborúig követik, utána egyszerűen megfeledkeznek róla, hogy a mai Bulgária területén kívül több mint kétmillió bolgár marad, még az anyaország felé induló menekültkaravánok és Trákia és Égei-Macedónia feldúlása után is, melynek során ezeket irtottak ki klasszikus etnikai tisztogatások keretében. (Itt nem a háborúban elesett katonákról beszélek.) S ez a milliós népesség megkezdi életét a szomszédos országokban – Törökországban, Görögországban, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban, Romániában –, a hazától teljességgel magára hagyatva, minden remény nélkül, hogy valaha is visszatérhet az anyaországhoz, vagy hogy az idegen állam tiszteletben fogja tartani. Az idegen állam valójában az ellenségük, mivel Bulgária minden szomszédja kivétel nélkül elnemzetietlenítő és beolvasztó politikát folytat, melynek célja a bolgárok eltörlése. Még Elefthériosz Venizélosz is, ez a magasan képzett politikus, aki minden téren nagyban hozzájárult országának fejlődéséhez, nyilvánosan kijelenti, hogy a bolgár kisebbség jelenléte Görögországban veszélyt jelent az államra. Azaz Görögország igényt tart a földekre, melyeket a győztesek neki juttattak, de nem a lakosságra, mely századok óta lakja. E viszonylatban Görögország, Bulgáriához hasonlóan, a területekre fókuszált, nem az emberekre. A bolgár

„патерицата“ – прекрасна! – на Вазовия роман, можем да си представим, колко повече художествената литература може да бъде полезна за такива непознати събития, каквито са тези в романа „Бежанци“.

ХЕМУС: Възможно ли е отделният човек да се противопостави на историята, на съдбата си?

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА: Задават много сложен въпрос. Ако го раздиплим, ще получим десетки въпроси: за предопределението, за границите на човешката автономност, за волята и резигнацията, за „големите“ и „малките“ народи, за силата на външните исторически фактори и за собствената сила на народа и пр., и пр. Мисля, че за българския народ, както и за други европейски народи, съотносими по численост с него, важат онези принципи, които се отнасят за поведението на отделния човек: да държиш на правата кауза и да не търсиш облаги за чужда сметка, колкото и отчайващо безрезултатно да бъде това.

Факт е, че посоките се задават от мощните държави – в миналото огромните империи, господстващи над множество територии и народи, а днес – от икономически мощните освен военните. Останалите държави и народи неизбежно трябва да се съобразяват с геополитическите ветрове и в този смисъл е понякога самоубийствено да се противопоставяш на тектоничните процеси в историята, както същото е безпредметно в географията. Но има нещо, което всякога трябва да е водещо, и това е честта и верността към истината и свободата. И най-малкият и беззащитен народ печели от последователно достойно поведение дори в най-безнадеждната борба. Още в библейските времена това е потвърдено чрез историята на Давид и Голиат, макар че често печалбата не е така приказна като в библейския мит. Всъщност не рядко да се украси

с достойнство един народ, е по-голяма печалба от пряката полза. Разумното е да се търси баланс между възможното и правилното, без той да е за сметка на националната същност и идеали.

ХЕМУС: Какъв беше приемът на романа в България? (В други страни?) Отговаря ли той на очакванията Ви?

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА: Не смятам, че моите очаквания имат съществено значение. Факт е, че получавах покани за представянето му из цяла България повече от две години, не остана град, който да не съм посетила. В чужбина също – в Македония, в САЩ, в Словения, разбира се, най-първо в Будапеща. Ползвам случая да изразя задоволството си, че романът бе преведен на унгарски.

Усещането ми е, че интересът при появата на „Бежанци“ в 2013 г. беше съвсем неподправен, сякаш е бил дълго чакан и най-сетне се е появил. Това показва, че темата е жива в съзнанието на народа ни. От друга страна, смятам, че с реализма и критицизма си творбата възкреси един консерватизъм и традиционализъм в нарративното изкуство, който дълги години беше съзнателно отхвърлян от литературата ни. Мисля, че читателят, малко поуморен от господството на словесните експерименти, от следването на модерните и постмодерните идеологеми, посрещна „Бежанци“ с интерес напук на трудностите в четенето – обем, архаизми в езика, непознати исторически събития, твърде много герои и истории. Всъщност, епическото четиво винаги е имало шанс независимо от модите и мейнстрийма. И ако в случая с „Бежанци“ обикновеният читател си „свърши работата“, не съм сигурна, че същото може да се каже за специализирания читател, за критиката. Но май нашата литературна критика е длъжник въобще на цялата съвременна българска литература.

szembehelyezkedünk a történelem tektonikus folyamataival, ahogyan ez geopolitikai szempontból is értelmetlen. Da van valami, aminek mindig vezérelvnek kell lennie, s ez a tisztesség, meg az igazsághoz és a szabadsághoz való hűség. A legkisebb és legvédtelenebb nép is nyer azzal, ha következetesen méltósággal viselkedik még a legreménytelenebb küzdelemben is. Ez már a bibliai időkben kifejezést nyert Dávid és Góliát történetében, még ha a nyereség gyakran nem is olyan mesés, mint a bibliai mítoszban. Tulajdonképpen ha egy nemzet ad a méltóságára, az nemritkán nagyobb nyereség a közvetlen haszonnál. Akkor járunk el értelmesen, ha egyensúlyt keresünk lehetséges és helyes között, anélkül, hogy ez nemzeti lényegünk és ideáljaink rovására menne.

HAEMUS: Milyen volt a regény fogadtatása Bulgáriában? És más országokban? Megfelelt a várakozásainak?

VESZELA LJAHOVA: Nem gondolnám, hogy az én várakozásaimnak különösebb jelentőségük lenne. Tény, hogy több mint két éven át sorjázta a meghívók Bulgária minden részéből, nem maradt város, ahová ne látogattam volna el. Külföldről szintén: Macedóniából, az Egyesült Államokból, s mindenekelőtt természetesen Budapestről. Megragadom az alkalmat, hogy kifejezzem örömeimet afölött, hogy a regényem magyar nyelven is megjelent. Úgy érzem, a *Földönfutók* 2013-as megjelenésekor az érdeklődés teljesen őszinte volt, mintha egy régóta várt mű jelent volna meg végre-alahára. Ez jelzi, hogy a téma elevenen él nemzetünk tudatában. Másrészről úgy vélem, realizmusával és kriticismusával a mű feltámasztott egyfajta konzervativizmust és tradicionalizmust az elbeszélő művészetben, melyet irodalmunk hosszú éveken át tudatosan mellőzött. Úgy vélem, az olvasó, kissé belefáradva az irodalmi kísérletezgetésbe, a modern és posztmodern ideológé mák követésébe, minden, az olvasást megnehezítő tényező – terjedelem, nyelvi

archaizmusok, ismeretlen történelmi események, hősök és történetek tömkelege – érdeklődéssel fogadta a *Földönfutókat*. Az epikai olvasmánynak tulajdonképpen mindig jók az esélyei, függetlenül a divatoktól és a mainstreamtől. S ha a *Földönfutóknak* az egyszerű olvasó elébe megy, nem vagyok benne biztos, hogy ugyanez elmondható a szakképzett olvasóról, a kritikáról is. De irodalomkritikánk összességében mintha a teljes kortárs bolgár irodalomnak adója maradna.

HAEMUS: A jelennek szól a regény? Az európai migrációs válság előtt jelent meg, így az aligha hatott rá. Megváltoztatták az olvasatát az utóbbi évek eseményei?

VESZELA LJAHOVA: Úgy vélem, regényem nagyon is aktuális, függetlenül attól, hogy a szó szigorú értelmében történelmi regény. Az aktualitás a művészetben nem a feldolgozott anyaghoz való időbeli közelség, hanem az üzenetek funkciója. Úgy gondolom, a *Földönfutók* által közvetített üzenetek – az egyes ember szabad akaratáról, a személyes választás és a nemzet történelmi sorsa összehangolásáról, erőszakról, hatalomról, az ideológiák erejéről és gyengeségeiről, az önmagunkért való kiállás drámájáról stb. – univerzálisak és általánosak. Az európai migrációs válság nem kapcsolódik a regényemhez, és fordítva: nincs közvetlen analógia a mű és az Európába érkező menekültek között. Az én földönfutóim mégiscsak egyik bolgár hazából a másikba érkeznek, még ha ez éppoly drámainak bizonyul is rájuk nézve, mint a mai migránsok számára. Ebben az értelemben a hasonló sorsban vannak általános emberi szempontok. Nem gondolnám, hogy a két dolog – a regény és az európai migrációs krízis – közvetlenül hathat egymásra. Inkább arról lehet szó, hogy a könyvem emberi érzékenységet és együttérzést ébreszt, s ez közvetett módon elvezethet az ismeretlen emberek sorsán való elgondolkodáshoz. Ebben rejlik az irodalom egyetemessége.

ХЕМУС: Адресиран ли е до съвременността? Романът излезе преди мигрантската криза в Европа, едва ли е бил повлиян от нея. Промени ли се прочитът му след събитията от последните години?

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА: Мисля, че романът ми е много съвременен, независимо че е в строгия смисъл на думата исторически. Съвременността в изкуството е функция не на темпоралната близост с материала, който разработва, а на посланията. Намирам тези в „Бежанци“ за универсални и обобщаващи – за свободната воля на отделния човек, за синхронизиране на личния избор с историческата съдба на народа, за насилието, за властта, за силата и слабостта на идеологиите, за драмата да отстояваш себе си и пр., и пр.

Мигрантската криза в Европа няма отношение към романа ми и обратно – пряка аналогия между творбата и съдбата на бежанците в Европа няма. Все пак моите бежанци идват от едно българско в друго българско отечество, макар и това да се оказва точно толкова драматично, колкото за днешните мигранти. В тоя смисъл има общочовешки ракурси в подобна участ. Не мисля, че двете неща – романът и мигрантската криза в Европа си влияят пряко. По-скоро романът ми провокира човешката чувствителност и съпричастност, а това индиректно може да доведе до осмисляне в човешките съдби и на непознати хора. Ето това е универсализмът на литературата.

ХЕМУС: Помогна ли романът на българското общество да осъзнае събитията, които му се стовариха през последните десетилетия: милиони българи в чужбина, вълна от имигранти в България?

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА: Някоя художествена творба не е разрешила конкретен проблем – какъвто и да е той: да нахрани гладните, да

подслони бездомните, да стопли сираците, да утеши жертвите. Не и в прекия смисъл. Но в един трансцендентен смисъл тъкмо това е ролята на художествената творба – да нахрани и приюти душите на хората, да ги обогати, да им разкрие прекрасните светове, в които на човечността е подвластно всяко чудо. Колкото и наивно да изглежда, вярвам, че книжният човек не е способен на престъпление, няма да изостави отечеството си, нито ще забрави паметта на поколенията преди него. Това е особено важно днес в нашата цивилизация на потребление, на безпаметното консумиране на всичко. Факт е, че в глобалния ни свят, в който отделният човек се смята за център на планетата, и в който научихме младите поколения да искат безконтролно всичко на минутата и без усилия, е нужно много повече чувство за мярка, за отговорност към останалите, а не само към егоистичните ни желания. Това чувство, тези мисли могат да се приучат само с художествената литература, защото тя показва, че човек има стойност не когато придобива материални блага, а когато се съизмерва с големи идеи, с високи идеали, т.е. когато е част от нещо голямо и значимо.

Права сте за милионите българи в чужбина. Според мен това е най-голямата трагедия на България днес – в личен план за осиротелите семейства и в национален аспект за цялата нация, лишена от носителите на бъдещето, обезкървена и обезплодена. Без преувеличение, намирам тази „бездетна“ съдба на България за разрушителна. Всичко се е събрало в тази липса на младост във всякакъв аспект: буквален – като човешки материал, преносен – като липса на енергия, интелектуален – като недостиг на морална и умствена висота, исторически – безразличие към памет, завети, идеали.

HAEMUS: *Hozzájárult a regény, hogy a bolgár társadalom tudatára ébredjen az utóbbi évtizedekben öt újótó eseményeknek: bolgárok milliói külföldön, bevándorlási hullám Bulgáriában?*

VESZELA LJAHOVA: Még egyetlen művészi alkotás sem oldott meg konkrét problémát, bármi legyen is az, nem lakatta jól a szegényeket, nem adott menedéket a hontalanoknak, melegget az árváknak, nem vigasztalta meg az áldozatokat. Legalábbis nem a szó szoros értelmében. De transzcendens módon éppen ez a művészi alkotás rendeltetése: hogy táplálja és melegítse az emberek lelkét, gazdagítsa őket, feltárja előttük a gyönyörűséges világokat, ahol minden csoda az emberségnek van alárendelve. Bármilyen naivan is hangzik, hiszem, hogy a könyvszerető ember nem képes bűncselekményre, nem fogja elárulni hazáját, sem megfélekedni az előző nemzedékekről. Különösen fontos ez ma, a mi fogyasztói társadalmunkban, az esztelen habzsolás közepette. Tény, hogy globális világunkban, ahol az egyes ember a bolygó közép-pontjának tartja magát, s ahol arra neveltük az ifjabb nemzedékeket, hogy nyaklók nélkül magukénak akarjanak mindent azonnal és erőfeszítés nélkül, sokkal több mértéktartásra, a mások és nem csupán a magunk önző vágyai iránti felelősségre lenne szükség. A külföldön élő több millió bolgárral kapcsolatban igaz van. Szerintem ez ma Bulgária legnagyobb tragédiája, egyéni szinten az elárvult családoké, nemzeti szempontból egész, jövője letéteményeseitől megfosztott, kivéreztetett és meddővé tett népünké. Bulgáriának ezt a gyermektelenségre ítélését minden túlzás nélkül pusztítótnak tartom. A nélkülözött fiatalság problémakörébe minden beletartozik, minden szempontból: szó szerint értelemben az emberanyag hiánya, átvitt értelemben az energia hiánya, intellektuális értelemben a morális és szellemi emelkedettség hiánya, történelmi értelemben az emlékezet, hagyatéék, eszmények iránti közöny. A mai idők számomra ugyanolyan fenyegetőnek

tűnnek, mint az oszmán uralom első éveit, amikor a hódító tervszerűen likvidálta a teljes népszaporulatot. Ma az eredmény hasonló, hódítás nélkül is. Ettől észbe kéne kapnunk, erről kellene gondolkodnunk, ez ellen kellene dolgoznunk – mindnyájunknak! Ha regényem csak néhány fiatal bolgárt visszatérítene a hazájához, még ha csak jelképes értelemben is, már elégedett lennék.

HAEMUS: *Miben látja az irodalom szerepét? Segíthet az embereknek tudatosítani saját jelenüket? Éltet látónoki képességeket?*

VESZELA LJAHOVA: Az irodalomnak az *Iliásztól* napjainkig mindig is ez volt a szerepe: hogy értelmessé tegye az életet, sajátos – szellemi, intellektuális, morális – tudást nyújtson, melyre személyes tapasztalat révén nem lehet szert tenni; ismeretlen világokat tárjon fel, melyek révén az emberek időn és téren át kapcsolódnak egymáshoz, hogy megneemesítse az emberi erkölcsöket és érzelmeket. S mindemellett olyan élvezetet is nyújtson, amelyet semmiféle más tevékenység nem tud. El tudna képzelni egy világot Shakespeare művei nélkül, vagy Tolsztoj nélkül, vagy valamilyen más művészet – képzőművészet, zene, balett – nélkül? Az pedig, hogy a művészek képesek előre látni a jövő eseményeit és emberi sorsait, vitathatatlan tény. Akárhány példát hozhatnék: Jules Verne regényeit, melyekben tengeralattjáróról ír egy évszázaddal annak feltalálása előtt, Morgan Robertson *A Titan végzete* című regényét, melyben több mint egy évtizeddel előre megjósolja a Titanic elsüllyedését, döbbenetes hasonlóságokkal a valódi tragédia és a kitalált esemény között. De e kuriózumokat félretéve, az irodalom akkor bír jövőbelátó erővel, ha hű az emberi természethez. Egyes jövődölései metaforikusak, de nem kevésbé igazak. Így alkotja meg George Orwell antiutópiáját, az 1984-et, képzeletben elmélyedve a társadalmi mérnökösödés tendenciáiban. Vajon Ray Bradbury regénye, a *Fahrenheit 451* nem tapintott-e rá a

Днешните времена ми се виждат застрашителни подобно на началните години на османското владичество, когато целият прираст на народа е бил планомерно ликвидиран от завоевателя. Днес резултатите са сходни без завоевание. Това трябва да ни стресне, над това трябва да мислим, срещу това трябва да работим – всички! Ако романът ми върне, макар и в преносен смисъл, неколцина млади българи към родината им, бих била доволна.

ХЕМУС: *В какво виждате ролята на литературата? Може ли тя да помогне на хората да осъзнаят своето съвремие? Има ли провиденчески способности?*

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА: Ролята на литературата всякога, от времето на „Илиада“ досега, е била тая – да направи живота смислен, да донесе един особен вид знание – духовно, интелектуално, нравствено, което няма как да се добие с личен опит; да разкрива непознати светове, чрез които хората се свързват през времето и пространството, да облагороди човешките нрави и чувства. Освен всичко друго и да достави удоволствие, което никоя друга дейност не може. Можете ли да си представите свят без Шекспировите творби или без Толстой или без някое друго изкуство – изобразително, музика, балет?

А че творците провиждат събитията и човешките съдби в бъдещето – това е безспорен факт. Примери – колкото щете: романите на Жул Верн, които предвиждат създаването на подводницата век преди конструирането ѝ, романът „Потъването на „Титан“ от Морган Робъртсън, в който повече от десетилетие по-рано е предсказано потъването на „Титаник“ с озадачаващи съвпадения между истинската трагедия и фикционалното събитие. Но и да се откажем от подобни курйози, литературата има провиденчески способности, когато е върна на човешката природа. Някои предсказания

са метафорични, но не по-малко истински. Така Джордж Оруел създаде своята антиутопия „1984“, задълбочавайки фантазията си в тенденциите в социалното инженерство. А нима романът на Рей Бредбъри „451 по Фаренхайт“ не предвиди днешните времена, в които във всеки дом вместо книги, стените на стаите са изцяло заето от огромните, пищните телевизионни екрани? И какво се сипе от там?

ХЕМУС: *Може ли миналото да ни помогне да разберем днешния ден?*

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА: Няма съмнение в това. Бих казала, това е най-сигурният начин. Отивате на лекар със стомашно разстройство и той Ви пита какво сте яли вчера. За едно толкова ежедневно нещо, за да го обясниш, даваш стъпка назад, камо ли за същностни неща като национален характер и съдба. Удивлявам се на късоумието на хора, които смятат, че миналото пречи на днешния ден. Пречи само на едноизмерния човек.

В семиотичен аспект си го обяснявам с една всеобща незрелост на новия век – защото това категорично е синдром на новите времена!, която противопостави на вечността мимолетните удоволствия. Но това е деградиращ синдром, деградира и личността, и народите. В предисторичните времена хората са имали механизми да съхраняват паметта за миналото, ergo знание, опит, нравствени повели, национални травми, колективни възходи, т.е. всичко, което съставлява ДНК-то на съзнанието и тези механизми са заложени във фолклора. А днес, когато имаме писменост, невероятни по обем и технологии машини за запаметяване и съхраняване на информация, човекът доброволно се отказва от мисълта за миналото, смята, че тя го обременява. Но как ще живееш в тоя неизбродим свят, ако не си свързан с връзките на миналото си? С нещата, които те правят част от нещо

mai időkre, amikor a szobák falait minden házban könyvek helyett hatalmas, impozáns tévéképernyők foglalják el? És mi ömlik belőlük?

HAEMUS: *Segíthet a múlt a mai idők megértésében?*

VESZELA LJAHOVA: Kétség sem férhet hozzá. Azt mondanám, ez a legbiztosabb módja. Ha hasmenéssel orvoshoz megy, az orvos meg fogja kérdezni, mit evett tegnap. Már egy ennyire hétköznapi tünet megfejtéséhez is vissza kell lépni az időben, hát még az olyan lényeges dolgok magyarázatához, mint a nemzeti jelleg és sors. Döbbenet állok azoknak a rövidlátása előtt, akik úgy vélik, a múlt útjában áll a jelennek. Csakis az egydimenziós embernek áll útjában. Szemiotikai szempontból ezt a modern ember – mert ez határozottan a modern idők szindrómája! – valamiféle általános éretlenségével magyarázom, mely a pillanatnyi élvezeteket állítja szembe az örökkévalósággal. Ez azonban degradáló szindróma, degradálja mind az egyént, mind a nemzeteket. A történelem előtti időkben az embereknek megvoltak a mechanizmusaik, hogy megőrizzék a múltból való emlékezetet, ergo tudást, tapasztalatot, erkölcsi parancsokat, nemzeti traumákat, kollektív felemelkedéseket, azaz mindent, ami a tudat DNS-ét alkotja, s e mechanizmusok létteményese a folklór. Ma viszont, amikor van írásbeliségünk és hihetetlen kapacitású és technológiájú gépeink az információ rögzítésére és megőrzésére, az ember önként lemond a múlt tudomásul vételéről, tehetetlennek tekinti. De hogy élhetnénk ebben a bejárhatatlanul széles világban, ha nincs kapcsolatunk a múltunkkal? A dolgokkal, melyek valami magadnál nagyobb, fontosabb részévé tesznek, őseid szakrális áldozataihoz kapcsolnak? Mindezen „koloncok” nélkül az ember atomizálódik, szabad elektronná válik, s ugyan mit számít, honnan jön, milyen nyelven beszél, milyen vallást követ? A mai Babilonban, úgy látszik, ez a modern élet. De ha kivetjük ezt a terhet a tudatunkból, az lesz

az eredmény, hogy magától a tudatunktól szabadulunk meg. A *Charlie* című film jut eszembe, egy klasszikus antiutópia a 60-as évekből, melyben a főhős, Charlie súlyos pszichoszomatikus betegségben szenved, aminek következtében elvesztette a személyiségét. A gyógykezelés során a klinikán egy olyan módszert alkalmaznak, amelyben a főhős az Algernon nevű kísérleti egérrel versenyez egy labirintusból való kijutásban: Charlie vonalat húz, Algernon fut. A kezelés eleinte sikeres, az ember legyőzi az egeret, fokozatosan tudatosul benne, hogy kicsoda, élvezzi az életet, érzelmek és törekvések ébrednek benne. A betegség azonban fölülke-rekedik, Charlie elveszi tudatát, s Algernon, az egér ismét elsőként találja meg a kijáratot, a főhős pedig gyámoltalanul, teljes tehetetlenségben mered az állatra. Világos a metafora: minden egér, mely természetes ösztönére, azaz a több millió éves evolúcióra bízta magát, erősebb, értelmesebb, mint az ember, aki elvesztette az előző nemzedékek biztos talaját. Íme, egy újabb példa a művészet jövőbe látására. Egyébiránt kedvem lenne gondolatot a bolgár politikai jelennel járnai (mert az gyötri a nemzetemet). Vezetőink, henyén magukévá téve a felfogást, hogy a múlt csak akadályozza a másokkal való kapcsolatainkat, mindig mindent újrakezdenek. És megismétlik azt, amit mások ugyanúgy csináltak. Csakhogy ugyanazt csinálni és eltérő eredményt várni nem más, mint közönséges ostobaság. Nem fogok neveteket mondani napjainkból, de hát ki ne ismerné őket. Összefoglalva: éppen a múlttal való könnyörtelen szembenézés hiánya teremtette meg a feltételeit annak a körben forgó, ismétlődő válásnak, amelyből a bolgár társadalom nem talál kiutat. Azok a népek, amelyek megtették ezt az erőfeszítést, jóval előbbre tartanak nálunk.

HAEMUS: *Erőteljes elbeszélésekben örökíti meg korunkat is. A következő években mi fog majd felülkerekedni, a jelen vagy a történelem? Folytatja a történelmi témát?*

по-голямо, по-важно от теб самия, свързват те със сакралните жертви на предшествениците ти? Без това всичкото „бреме“ човекът се атомизира, като свободен електрон, и какво значение има откъде идва, какъв език говори, каква религия изповядва? В днешния Вавилон май това е съвременното живеене. Но да изхвърлиш това бреме от съзнанието си, ще се окаже, че си изхвърлил самото си съзнание. Знаете ли, спомням си филма „Чарли“, една класическа антиутопия от средата на 60-те години, в който главният герой Чарли страдаше от тежка психосоматична болест по загуба на личността. При лечението в клиниката се прилагаше един метод на състезание между героя и експерименталната мишка Алджернон за намиране на изход при някаква преграда: Чарли чертаеше по лабиринта, а Алджернон тичаше в лабиринта. Лечението имаше успех и човекът побеждаваше мишката, постепенно осъзнавайки кой е, наслаждавайки се на живота, изпитвайки чувства и стремежи. Но болестта взе връх, Чарли загуби съзнанието си и мишката Алджернон отново откриваше първа изхода от лабиринта, а героят безпомощно гледаше животното в пълна неспособност. Метафората е ясна: всяка мишка, доверила се на природния си инстинкт, т.е. на милионите години еволюция, е по-силна, по-смислена от човека, загубил благодатния товар на поколенията преди него. Ето още един пример за провиденството на изкуството.

Впрочем, изкушавам се да доразвия мисълта си върху българското политическо настояще (защото то измъчва моя народ). Нашите управляващи, лениво приели тезата, че миналото само пречи на отношенията ни с другите, винаги започват отначало. И повтарят това, което са правили други също като тях. Само че да правиш едно и също нещо и да чакаш различен резултат, е

обикновена глупост. Спестявам конкретните имена от днешния ден, но кой не ги знае. Обобщавайки, именно отказът от безпощадното проникване в миналото създаде условията за тази непрестанно зацикляща и повтаряща се криза, от която българското общество не може да излезе. Онези народи, които направиха това усилие, вече са много по-напред от нас.

ХЕМУС: *Вие пишете силни разкази за съвременността. През следващите години кое ще надделее – съвремие или история? Ще продължите ли с историческата тема?*

ВЕСЕЛА ЛЯХОВА: Вече съм затънала до ушите в историческата тема, продължавам я. Имам наум и разкази, но ги отлагам. Знаете ли, съвремие е доста бедно, доста семпло и доста ясно, защото целият свят се доминира от едно – потребление и печалба. Дълбочините на миналото крият много повече изненади, там човекът се разкрива по небивал начин. Освен това в историческите изпитания нищо не е еднозначно.

Въпросите зададе: Светла Кьосева

VESZELA LJAHOVA: Már nyakig merültem a történelmi témába, azt fogom folytatni. Elbeszélések is motoszkálnak a fejemben, de halogatom őket. A jelen meglehetősen szegényes, egyszerű és világos, mivel az egész világot egyvalami uralja: a fogyasztás és a nyereségvágy. A múlt mélységei sokkal több meglepetést rejtnek, ott az ember példátlan módon mutatkozik meg. Emellett a történelmi próbatételekben semmi sem egyértelmű.

A kérdéseket feltette: Kjoszeva Szvetla

Кръчма в Харманли, Косма Harmanliban,
началото на XX век 20. század eleje

КРИСТИНА МЕНХАРТ

„Бежанци“ – за унгарския превод на един
особено актуален български роман

MENYHÁRT KRISZTINA

„Földönfutók” – egy különösen aktuális
bolgár regény magyar fordításáról

РОМАНЪТ „БЕЖАНЦИ“ на Весела Ляхова от 2013 г. беше издаден от Издателство „Напкют“ неотдавна, в края на 2021 г. и на унгарски език, в превод на Гергей Лайош Ковач със заглавие „Földönfutók”. Произведението беше представено и по-рано на унгарските читатели, тъй като авторката беше гост с него като дебютна книга на Будапещенския международен панаир на книгата през 2014 г., но чрез събитията в наши дни придоби особено голяма актуалност.

„Бежанци“ е реалистично произведение, което може да се нарече дори класически исторически роман от XIX век. Отражават се основните събития, сюжети и герои на българските исторически романи. Сравнявайки българския оригинал и унгарския превод имаме чувството, че четем произведение на някой от големите български класици, като Иван Вазов или Димитър Талев, продължение на техните разкази в една по-късна историческа епоха, от 1940 г. до края на Втората световна война. Действието се играе в Егейска Македония, по-точно в град Драма и намиращото в близостта му село Кобалище, което приближава в пространство и време романа на Ляхова до тетралогията ¹ на Талев. Главните герои са жителите на околността, в голяма част българи, по-малко гърци, а общо взето праволинейното действие започва с нападението на Италия срещу Гърция, проследява събитията през перспективата на обикновения човек до принудителното напускане на българското население и неговите преめждия в България, причинени не от чуждите, а от „своите“, от българските комунисти. Произведението на Ляхова категорично изразява възраждането на историческия роман, както и хегемонията му в българската литература, в неговата най-консервативна, абсолютна форма. С връщането си към националните измерения на историята, към патоса на страданието, към класическия реализъм, авторката отправя явно предизвикателство към днешния литературен контекст, който е характеризирани в голяма степен от постмодернистичната ирония, лекотата и презрението към „големите“ и особено към произведенията с историческа тематика. ²

Текстът и езикът на романа също отразяват времето и мястото, непознатите за днешния читател думи и изрази на местния диалект и на историческия контекст са отбелязани в края. В унгарския превод употребата/запазването на диалектните думи няма много смисъл, именно затова речникът на пояснените понятия е по-кратък и се обясняват предимно гръцките или черковнославянските изрази. Игнорирането на модерната езикова форма също свързва тази творба с класическия, в известен смисъл вечен роман, липсва постмодерната езикова игривост. ³

Основните стожери и потърпевши на действието в романа „Бежанци“ са жените, които в известен смисъл са и синтез на женския образ в българската литература. Налице е представящата смелите, силни жени Капитан Хриса, която в името на истината се противопоставя на турския бей, на гръцките войници или

¹ – „Железният светилник“ 1952, „Преспанските камбани“ 1953, „Илинген“ 1954, „Гласовете ви чувам“ 1966.

² – **АНТОВ, ПЛАМЕН, 2017.** Какво иде след постмодернизма. 2: История, национализъм и национална епика „Бежанци“ (Весела Ляхова) – „Възвишение“ (Милен Русков) – „Законът/Разрухата“ (Владимир Зарев). litenet.bg/publish11/p_antov/postmodernizym-2.htm (гостъпно го: 15. 03. 2022)

³ – Антоф, П. 2017. цит. по.

VESZELA LJAHOVA 2013-AS REGÉNYE а *Бежанци* [*Menekültek*] nemrég, 2021 végén jelent meg magyar nyelven Kovács Gergely Lajos fordításában, *Földönfutók* címmel, a Napkút Kiadó gondozásában. A mű eddig sem volt ismeretlen a magyar közönség előtt, ugyanis a szerző 2014-ben a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál elsőkönyvesek szemléjének meghívottja volt, most viszont különös aktualitást kapott a jelen folyamatainak tükrében.

A *Földönfutók* hagyományos, akár 19. századi történelmi regénynek is nevezhető realista mű. Visszaköszönnek benne a bolgár történelmi regények alaptörténetei, sémái és hőstípusai is. A bolgár eredetit és a magyar fordítást is olvasva az az érzésünk támad, mintha Ivan Vazov vagy Dimitar Talev, a bolgár klasszikusok valamely írásával lenne dolgunk, az ott történtek folytatódnak egy későbbi történelmi időszakban, 1940-től a második világháború végéig. A cselekmény helyszíne Égei-Macedónia, konkrétan Drama városa és a tőle nem messze található Kobaliste falu, ami mind időben, mind térben inkább Talev tetralógiájához ¹ közelíti Ljahova regényét. A főszereplők a környék lakói, nagyrészt bolgárok, kisebbrészt görögök, az alapvetően lineárisan vezetett cselekmény a Görögország elleni olasz támadással kezdődik, majd a kisember látószögéből végigkíséri az eseményeket egészen a bolgár etnikumú lakosság kényszerű meneküléséig és bulgáriai tortúrájáig, amit nem az idegenek, hanem „sajátjai”, a bolgár kommunisták okoztak. Ljahova műve egyértelműen kifejezi a történelmi regény újjászületését és hegemóniáját a bolgár irodalomban, ráadásul annak igen konzervatív, akár szélsőségesnek is mondható formájában. Visszatérésevel a történelem nemzeti vonatkozása-ihoz, a szenvedés pátoszához, a klasszikus realizmushoz a szerző nem titkolt kihívást intéz a jelen irodalmi kontextusához, amelyet nagyrészt a posztmodern irónia, a könyvedség, illetve a „nagy”, különösen a történelmi elbeszélések teljes megvetése jellemez. ²

A szöveg és a nyelvezet is a kort és a helyszínt tükrözik, a helyi tájszólás, a nagyközönség számára ismeretlen szavainak jelentését a könyv végén találja az olvasó. A magyar fordításban a bolgár nyelvjárási szavak használatának nem lett volna sok értelme, ezek semmit sem mondanak a magyar olvasónak, ezért a magyar szöveg szószedete inkább a görög, illetve egyházi szláv kifejezésekre fókuszál, sokkal rövidebb is, mint az eredeti. A modern nyelvezet ignorálása szintén a klasszikus, valahol kortalan regényműfaj felé mutat, nem igazán enged a posztmodern nyelvi játékoságnak. ³

A *Földönfutók* című regény cselekményének fő támpillérei és elszenvetői a nők, akik a bolgár irodalom nőalakjainak egyfajta szintézisét adják. Megtaláljuk benne az erős, bátor nőket képviselő Kapitan Hriszát, aki az igazság nevében ugyanúgy szembeszál a török agával, a görög katonasággal vagy a bolgár kommunistákkal; a patriarchális értékeket mindenáron védő, „tévedhetetlen” ősanját Katina személyében, a jólelkű, szelíd, de ha kell, önfeláldozóan bátor Nedát, és Elena alakjában megjelenik az

¹ – **DIMITAR TALEV (1898–1966)** bolgár regényíró, fő témája Macedónia, tetralógiájában a következő regények szerepelnek: *Железният светилник*, 1952 (magyarul: *Szultána*, 1962), *Преспанските камбани* 1953 (*Preszpa harangjai*), *Илинген* 1954 (*Szent Illés parja*), *Гласовете ви чувам*, 1966 (*Hallom a hangotokat*).

² – **АНТОВ, П. 2017.** Какво иде след постмодернизма. 2: История, национализъм и национална епика „Бежанци“ (Весела Ляхова) – „Възвишение“ (Милен Русков) – „Законът/Разрухата“ (Владимир Зарев). litenet.bg/publish11/p_antov/postmodernizym-2.htm (гостъпно го: 15. 03. 2022)

³ – Антоф, П. 2017. i.m.

на българските комунисти; защитаващата на всяка цена патриархалните ценности, неумолима майка в образа на Катина; добрата, кротка, но ако трябва самоотвержено смела Неда, както и вечният митологически образ на Хубавата Елена, заложен в героинята със същото име (първообрази на героините могат да бъдат например баба Илийца на Иван Вазов, Султана на Димитър Талев или Ирина на Димитър Димов). Жените са тези, които търсят изчезналите и арестуваните или погребват починалите, те се изпречват срещу актуалните представители на властта, за да защитят правото за справедливост и за човешко достойнство. Мъжете не са изобразени толкова ярко, най-големите им проблеми са свързани със земята и с препитанието, гледат политическите събития пасивно, малко изморени от живота – „Това, че все други решаваха вместо тях и все в чужда държава им беше съдено да живеят, ги беше научило да приемат всичко.“⁴ След сриването на техния малък свят в края на войната избират бягството, а после се опитват да преживеят някак в не особено гостоприемната родина България, като само някои от тях смеят да повдигнат дума срещу несправедливостта. Романът на Ляхова въпреки всичко не може да се определи като „женско писане“, всъщност фактът, че първообрази на нейните героини се намират в произведения на писатели, правят това разделяне абсолютно безмислено.

С какво се различава все пак тази творба от предшествениците си в българския исторически роман? На пръв поглед това са времето и пространството – за тази епоха и географска територия още не е писано, тази травма не е изказана, но разглеждайки по-дълбоко, главната разлика се открива в многопластовото представяне на човешката идентичност и историческата отговорност. Героите на Весела Ляхова не са добри или зли на етническа основа, всъщност обикновеният човек общо взето не е зъл, без значение дали е българин, грък или турчин, дали е мъж или жена. Истинският злодей в повествованието, който озверява хората и ги принуждава да извършват непрости дела, е самата актуална власт, без значение дали е българска или гръцка, в ретроспективен план се появява дори старият поробител, османският елит, представителите на който не разрешават дори погребването на починалите. От друга страна според становището на авторката в тази история няма абсолютно невинни – всички са виновни в известен смисъл за случилото се,⁵ или защото безропотно обслужват актуалната власт, или защото сами ламтят за такава, или просто защото са безразлични и с отношението си „какво може да се направи“ допринасят за ужасите и трагедиите. „Литературата, и не само тя, наистина трябва да се занимава повече с отговорността на властта, с влиянието ѝ върху живота на обикновените хора, защото властоимащите често забравят, че упражняват властта от името на други, на обикновените хора... На това сме свидетели буквално и до ден днешен.“⁶ Думите на Весела Ляхова и

4 – „БЕЖАНЦИ“, 18 стр.

5 – ZÖLDY ÁRON, 2014. „Ez a bolgárok számára az egyik veséjük elvesztéséhez hasonlatos“ – Interjú Veszela Ljahova bolgár elsőkönyvessel. szlavtextus.blog.hu/2014/07/02/_ez_a_bolgarok_szamara_az_egyik_vesejuk_elvesztese-hez_hasonlatos_interju_vezsela_ljahova_bolgar_elso#more6465841 (letöltés: 2022. 03. 16.)

6 – ЗАЛАТАРОВА МИЛЕНА, 2013. Весела Ляхова: В „Бежанци“ е съдбата на половин България. azcheta.com/vesela-ljahova-tova-e-sudbata-na-polovin-bulgaria (гостъпно го: 15. 03. 2022)

örök, mitológiai Szép Heléna (a hősnők irodalmi előképei pl. Ivan Vazov baba Iljicája, Dimitar Talev Szultánája vagy Dimitar Dimov Irinája). Az eltűnteket, a halottakat, a le-tartóztatottakat is a nők keresik vagy temetik el, ők kerülnek szembe a mindenkori hatalom aktuális képviselőivel, hogy kiálljanak az igazságért és az emberi méltóságért. A férfiszereplők valahogy kevésbé jellegzetesek, fő gondjuk a föld és a megélhetés, a politikai eseményeket passzívan, kissé belefáradva szemlélik – „A tény, hogy mindig más döntött helyettük, s hogy egyre az a sorsuk, hogy idegen országban éljenek, megtanította őket, hogy mindenbe beletörődjenek.”⁴ –, a saját világuk összeomlása után, a háború végén a menekülést választják, majd a nem túl befogadó Bulgáriában is a túlélésre rendezkednek be, és csak néhányan mernek féltéken tiltakozni a nyilvánvaló igazságtalanságok ellen. Ljahova regénye ezek ellenére sem skatulyázható be „női írásként”, sőt az a tény, hogy női szereplőinek előképét férfírók műveiben találjuk, értelmetlenné teszi ezt az egész felosztást.

Miben más mégis ez a regény előzményeihez, a bolgár történeti regényekhez képest? Első pillantásra nyilván a tér és az idő – eddig még erről a területről és korszakról nem írtak, ezt a traumát még nem beszélték ki –, de mélyebben vizsgálva a fő eltérés az identitás dimenzióinak és a történelmi felelősségnek a sok szempontú bemutatása. Ljahova hősei nem nemzetiségi alapon jók vagy rosszak, sőt, a kisemberek alapvetően nem is azok, függetlenül attól, hogy bolgárok, görögök, törökök vagy akár németek, illetve hogy nők-e vagy férfiak. Az, ami a gonoszt beszabadítja közéjük, illetve kényeszeríti őket, hogy részt vegyenek szinte vállalhatatlan cselekedetekben, maga az éppen aktuális hatalom, legyen az görög vagy bolgár, sőt retrospektív módon megjelenik a régi hódító, az oszmán elit is, amely még a halottaknak sem engedi meg a végtiszesség megadását. Másrészről a szerző álláspontja szerint ebben a történetben nincsenek igazán ártatlanok sem – mindenki bűnös valamilyen szinten a kialakult helyzetért,⁵ vagy azért, mert tiltakozás nélkül kiszolgálják az aktuális hatalmat, vagy azért, mert maguk is vágnak valamilyen pozícióra, vagy csak éppen közönyükkel, „mit is tehetnénk” hozzáállásukkal járulnak hozzá a szörnyűségek létrejöttéhez. „Tényleg többet kell foglalkoznia az irodalomnak, és nem csak neki, a hatalom felelősségének kérdésével, az egyszerű emberek sorsára gyakorolt hatásával, mert a hatalom birtokosai gyakran elfelejtik, hogy a hatalmat a mások, az egyszerű emberek nevében birtokolják... Ennek a mai napig szó szerint is szemtanúi vagyunk.”⁶ A szerző szavai 2022-ben is fájdalmasan aktuálisak. Látjuk, hogy a világban a „főgonosz” maga a külső és belső kontroll nélküli, ebből kifolyólag önkontroll nélküli hatalom. Ez szabadította rá a 20. század elején a nemzetállami eszmét egy vegyes vallású és vegyes etnikumú balkáni területre, ahol lehetetlen igazságot tenni, értelmetlen arról vitatkozni, ki volt ott előbb, nem lehet a bűnököt és a tragédiákat meg nem történtté tenni, de legalábbis ki kell beszélni a traumákat, és igyekezni, hogy ne történjenek meg újra. A frissen alakult nemzetállamok képviselői

4 – FÖLDÖNFUTÓK, 18. o.

5 – ZÖLDY ÁRON, 2014. „Ez a bolgárok számára az egyik veséjük elvesztéséhez hasonlatos” – Interjú Veszela Ljahova bolgár elsőkönyvessel. szlavtextus.blog.hu/2014/07/02/_ez_a_bolgarok_szamara_az_egyik_vesejuk_elvesztese-hez_hasonlatos_interju_vezsela_ljahova_bolgar_elso#more6465841 (letöltés: 2022. 03. 16.)

6 – ЗАЛАТАРОВА МИЛЕНА, 2013. Весела Ляхова: В „Бежанци” е съдбата на половин България. azcheta.com/vesela-ljahova-tova-e-sudbata-na-polovin-bulgaria (гостъпно го: 15. 03. 2022)

в 2022 г. са болезнено актуални. Виждаме, че „главният злодей“ в света е самата власт, упражнявана без външен и вътрешен контрол, благодарение на това изгубила и самоконтрол. Това заля балканския регион със смесено от етническа и религиозна гледна точка население с идеята за национална държава, където е безсмислено да се решава кой е прав и кой не, кой е бил там по-рано, не може да се закопаят престъпленията и трагедиите, но поне трябва да се говори за травмите, за да не се повтарят отново. Представителите на новоосновените национални държави виждат възможност за укрепване на властта чрез промяна на етническото самосъзнание на хората, които живеят на тази територия (на някои места и днес мислят по същия начин), така искат да си намерят покорни граждани, без да мислят за дълбоките рани, които причиняват не само в душата на единичните хора, а и в колективното съзнание на общностите. „Нападение срещу човешкото самосъзнание може да се случи във всяка епоха и на всеки континент, при всяко правителство. (...) Насилието си е насилие, престъпление срещу човечността – каквото и насилие да застрашава самосъзнанието, било то религиозно, етническо или полово – си остава насилие.“ – споделя Весела Ляхова в интервю от 2014 г.⁷ А в беломорския регион има много мераклии за власт – „гръцки патриоти, партизани, комунисти, български военни, администратори, хора с неясно самосъзнание, но ясно властолюбие и прочие“.⁸ В романа на Ляхова всъщност те са отрицателните герои, които говорят за идеали и светло бъдеще, но пътят към него води през пречистването на настоящето. А жертвите нямат никакво значение.

Същността на властта е формулирана точно с думите на единия герой от романа, преследвания от комунистите адвокат Германов: „При човека властта над другите е самоцелна и само човешкият вид бива променян от властта. Тези, които я упражняват, се отдалечават от естеството, тези, които я търпят безропотно – също. Човеци, верни на природата си, остават само онези, които са критични към властта. (...) Мислещите, критикуващите винаги са заплаха за нея. Затова тя измисля начини да ги неутрализира“⁹

Покрай универсалните ценности, „Бежанци“ представя събитията основно от гледната точка на обикновените българи, но в техния случай сме свидетели на едно специфично вътрешно разцепление: любовта към родната земя, към родния дом влиза в конфликт с любовта към собствения етнос. На земята, където са родени и която вече е част от Гърция, те са чужди, защото са българи, а в България ги гледат с подозрение, защото са пристигнали от чужда страна.¹⁰ Като кулминация, българските комунисти правят опит да ги лишат и от етническата им принадлежност, когато от една страна се опитват да ги принудят да се запишат като македонци, а от друга – да ги пратят да се бият на страната на гръцките

7 – Zöldy Á. цит. нр.

8 – **БЛАЖЕВ ХРИСТО, 2014.** Бежанецът е като супак, всяка държава е мащеха за него. knigolandia.info/book-review/bejantzi/2013

9 – „**БЕЖАНЦИ**“, 528 стр.

10 – **ЯНКОВ МАРТИН 2013.** „Бежанци“ – завръщането на класическия роман. podmosta.bg/bezhantsi-zavrashtaneto-na-klasichesk/ (гостъпно го: 17. 03. 2022)

саят hatalmuk megszilárdításának egyik módját a területükön élő emberek nemzeti identitásának megváltoztatásában látták (és néhol még most is így látják), így akarnak engedelmes alattvalókhöz jutni, nem gondolva arra, milyen mély sebeket ejtenek nemcsak az egyének lelkében, hanem a közösségek kollektív tudatában is. „Az emberi identitástudatot ért támadás minden korszakban és kontinensen, országban, kormány-nál megtörténhet. (...) Az erőszak mindig erőszak, az emberség elleni bűn – bármilyen erőszak fenyegeti az identitást, legyen az vallási, nemzeti vagy nemi, az erőszak marad” – nyilatkozta Ljahova még 2014-ben.⁷ Az égei területen pedig sokan ácsingóztak hatalomra: „görög patrióták, partizánok, kommunisták, a bolgár katonaság és adminisztráció képviselői, zavaros identitású, de egyértelműen hataloméhes emberek”. Ljahova regényében tulajdonképpen ők a negatív hősök, akik az ideálokról és a fényes jövőről beszélnek, amelyhez csak tisztító tűzön keresztül vezet az út.⁸ Az áldozatok pedig igazán nem számítanak.

A hatalom lényege a szerző egyik hőse, a kommunista hatalom által üldözött bulgáriai ügyvéd, Germanov szavain keresztül fogalmazódik meg legélesebben: „Az embernél a mások feletti hatalom öncélú, s az emberi faj az egyetlen, melyet a hatalom megváltoztat. Akik gyakorolják, eltávolodnak lényegüktől, akik elszenvedik – szintén. Csak azok az emberek maradnak hívek természetükhöz, akik kritikusan viszonyulnak a hatalomhoz. (...) A gondolkodók, a kritikusok mindig fenyegetést jelentenek számára. Ezért eszel ki módokat, hogy semlegesítse őket.”⁹

Az egyetemes értékek mellett a *Földönfutók* alapvetően az egyszerű bolgár emberek szemszögéből mutatja be a történeteket, de az ő esetükben is szemtanúi vagyunk egy sajátos belső ellentétnek: a szülőföldhöz, az otthonhoz való ragaszkodás kerül konfliktusba a nemzeti hovatartozással. Szülőhelyükön, amely Görögország része, már idegenek, mert a bolgár etnikumhoz tartoznak, Bulgáriában pedig azért nézik őket ferde szemmel, mert idegen országból jöttek.¹⁰ Az már csak ráadás, hogy a bolgár kommunisták még etnikai hovatartozásuktól is megpróbálják megfosztani őket, amikor egyrészt igyekeznek rábírn a menekülteket, hogy vallják magukat macedónnak, másrészt pedig a görög partizánok köteleibe toboroznak közülük harcosokat. A történet innentől kezdve jól ismert: a szovjet blokk és Tito Jugoszláviájának konfliktusa után a bulgáriai macedónok megszűnnek létezni, a görög polgárháború pedig még több szenvedést zúdít az égei területre. Nyolcvan év távlatában sem beszélünk a traumákról, még itt, Magyarországon sem, ahová mintegy hétezer görögországi menekült érkezett az 1940-es évek végén.

Vesela Ljahova regényének magyar fordítása ezért tehát kaput nyit a párbeszédre, a fájdalmas emlékek kibeszélésére, a családi történetek feltárására a magyarországi bolgár és görög közösség tagjai között is, de emellett a magyar olvasóknak is ismerős problémákat mutat be, elgondolkodtat, a történelmi események és a jelen közötti párhuzamok

7 – Zöldy Á. i. m.

8 – **БЛАЖЕВ ХРИСТО, 2014.** Бежанецът е като супак, всяка държава е мащеха за него. knigolandia.info/book-review/bejantzi/2013

9 – **FÖLDÖNFUTÓK**, 531 – 532 о.

10 – **ЯНКОВ МАРТИН 2013.** „Бежанци“ – завръщането на класическия роман. podmosta.bg/bezhantsi-zavrashtaneto-na-klasichesk/ (гостъпно го: 17. 03. 2022)

партизани. А от тук историята е добре позната: след конфликта между съветския блок и Титовата Югославия македонците в България престават да съществуват, а гражданската война в Гърция стоварва още повече страдание върху беломорската територия. И след близо 80 години не се говори за травмите, дори и в Унгария, където в края на 1940-те години пристигат към 7 хиляди бежанци от Гърция.

Унгарският превод на романа на Весела Ляхова именно затова отваря възможност за диалог, за обсъждане на болезнените спомени, за разплитане на родовите истории между българите и гърците, живеещи в Унгария, но освен това представя познати проблеми и на унгарските читатели, кара ни да се замислим и да установим паралели между историческите събития и настоящето.

От стилистична гледна точка текстът на Гергей Лайош Ковач на пръв поглед много напомня на превода му на Вазовата повест „Немили-недраги“ от 2015 г. (съпреводач: Елена Батинкова), което може да произтича от жанра на българския исторически роман, от силната вазовска традиция, от друга страна вече може да се предположи и специфичния му, преводачески отпечатък. Както през 2015 г., настоящите трагични събития правят особено актуален сюжета, свързан с проблематиката на бежанците.

felfedezésére ösztönöz. Kovács Gergely Lajos szövegének stílusa első pillantásra nagyon emlékeztet Ivan Vazov *Bujdosók* című kisregényéhez, ami szintén az ő fordítása még 2015-ből (társfordító: Elena Batinkova), ez fakadhat egyrészt a bolgár történelmi regény műfajából, a nagyon erős vazovi tradícióból, másrészt, most már kimondhatjuk, talán sajátos fordítói lenyomat is. Ahogy 2015-ben is, a most zajló fájdalmas események különös aktualitást adnak a menedékkérők problematikája körül játszódó cselekménynek.

Пътническият глижанс София – Szófia és Bankja között közlekedő
Банки, около 1907 г. személyszállító postakocsi, 1907 körül

АЛЕК ПОПОВ
Мисия Туран*
(откъс от романа)

ALEK POPOV
Turáni küldetés*
(Regényrészlet)
– Krasztev Péter fordítása

*Проектът е подкрепен от IAS към CEU. *A projektet az IAS CEU támogatta.

КАБИНКАТА НА ФУНИКУЛЯРА се плъзгаше безшумно по металната релса към върха на хълма. През остъклените ѝ стени можеше да се зърне самотната фигура на възпълен мъж с гладко избръснати бузи и квадратни очила. Носеше тъмно сако и опънат по корема вишнев пуловер с шпиц деколте, от което се подаваше карирана риза. На седалката до него имаше луксозна кутия от черен плюш, върху която личеше златист знак YI. Мъжът се взираше в двете крепостни кули, кацнали на върха на хълма. Бяха прясно иззидани в римски стил, с няколко реда новички тухли, които пресичаха каменния градеж. Зъберите им лъщяха, облицовани със синкави плочи гранитогрес. Кулите бяха свързани с парче крепостна стена, изградена в същия стил. От върха на едната се вееше конска опашка, а от върха на другата – славният български триколюр.

Кабинката най-сетне изпъпли до билото. Вратичката се плъзна настрани с тихо съскане. На площадката го очакваше стройна млада жена в бизнес костюм, покачена на тънки токчета. Лачената ѝ червена уста се разтегна като ластик.

– Добре дошли, професор Докузанов! Господин Фъртунов ви очаква.

– Здравей, Саша. – Той пое топлатата ѝ тънка ръка, задържа я няколко секунди и добави с тон на облизващ се котарак: – Казвал ли съм ти, че имаш типично кумански черти? Куманите са братовчеди на българите. Нашите владетели често пъти са взимали куманки за жени, защото са били изключително красиви и страстни.

– Казвали сте ми го... – Матовото ѝ гладко лице поруменя. – Но винаги е приятно да го чуеш пак.

Докузанов вдъхна чистия планински въздух. Хълмът беше обрасъл с букова гора, сред която тук-там стърчаха ели и борове. Листенцата на буките бяха още свежи и тънки, слънцето прозираше през тях. В подножието на стената бяха нацъфтели диви ябълки. Иззад зъберите надничаше високото било на Рила планина, все още покрито със сняг. Той огледа със задоволство съоръжението и отбеляза:

– Ама хубава е станала крепост-чи-ца-та, а?

– Без вас нищо нямаше да стане! – усмихна се Саша. – Г-н Фъртунов ви боготвори. Нищо няма да пожали за делото!

– Да, истински патриот! – кимна одобрително Докузанов.

Тя го поведе към входа на крепостта между двете кули. Той съзнателно изостана няколко крачки, за да се наслади на бедрата ѝ, опъващи полата. По пътя се разминаха с двама бодигарда, или „хранени хора“, както ги наричаше Фъртунов, в тъмни костюми и черни тениски. От ушите им излизаха къдрави жички. Кимнаха му сдържано.

Отстрани на портата беше монтирана масивна бронзова плоча.

A SIKLÓ FÜLKÉJE hangtalanul suhant a dombtető felé az acélsínen. A kabin üvegfalán átsejlett egy korpulens, simára borotvált, szögletes szemüveget viselő fickó magányos figurája. Sötét zakója alatt meggyzínű, V nyakú pulóver feszült a hasára, helyenként ki-kibuggyant alóla a kockás ing. Mellette az ülésen fekete bársonnyal bevont doboz hevert, aranyozott betűkkel virított rajta az IYI rövidítés. A férfi a dombtetőn meredező két vártoronyra szegezte a tekintetét. Látszott rajtuk, hogy mostanában épültek, római technológiával: a kőfalat egy vadonatúj téglából rakott sor szelte ketté. A várfokon szinte szikrát hányt a kékes kerámialappal burkolt felület. A tornyokat egy várfalszakasz kötötte össze, melyet hasonló stílusban emeltek. Az egyikben lófarak lengett, a másikon pedig a büszke bolgár trikolór.

A fülke végre felaraszolt a gerincre. Az ajtó halk surrogással csúszott oldalra. Kiskosztümben és túsarkúban feszítő fiatal nő fogadta a peronon. Matt fényű, vörös ajkán úgy fakadt a mosoly, mintha gumival adjusztálnák.

– Isten hozta, Dokuzanov professzor! Fortunov úr már várja.

– Szia, Szása. – Tenyerébe vette a nő forró, kecses kezét, pár pillanatig visszatartotta, és egy szájzugát nyaldosó kandúr hanglejtésével hozzáfűzte: – Mondtam már, hogy markánsan kun vonásaid vannak? A kunok az ősbolgárok unokatestvérei. Uralkodóink gyakran vettek magukhoz kun asszonyokat, mert híresen szépek és szenvedélyesek voltak.

– Igen, említette már néhányszor... – Hóka, sima arcát elöntötte a pír. – De mindig örömmel hallom újra.

Dokuzanov mélyen beszívta a tiszta, hegyi levegőt. A domboldalt бүккердő nőtte be, csak itt-ott meredezett néhány fenyő. A бүккös frissen kihajtott levelei még zsengek és áttetszők voltak, átsütött rajtuk a nap. A fal tövében virágozott a vadalma. A várfokok mögül kilátszottak a Rila-hegység ormai, még javában belepte a hó. Elégedetten végignézett az építményen, és megjegyezte:

– Csinoskára sikeredett a vá-racs-kánk, mi?

– Ön nélkül semmire sem mentünk volna! – mosolygott vissza Szása. – Fortunov úr isteníti önt. Neki semmi sem drága, ha az ügyről van szó.

– Igen, ő igazi hazafi – bólintott helyeslően Dokuzanov.

Szása mutatta az utat a két torony közé ékelt várbejárat felé. Dokuzanov szándékosan lemaradt néhány lépéssel, hogy gyönyörködhesen a feszes szoknyában látványosan domborodó csípőben. Útközben szembetalálkoztak két biztonsági szakemberrel, Fortunov szavajárásával az „istáposaival”: mindkettőjük füléből úgy nevezett zsírelvezető kunkorodott a fekete trikóra húzott sötét zakó gallérja mögé. Diszkrétan odabiccentettek a professzornak.

A kapu melletti bumfordi bronzlapon a következő felirat állt:

A Carevo vár és őrtorony előbb a Római, később a Bolgár Birodalom védelmét szolgálta a Krisztus utáni 5. és 14. század közötti időszakban. Dimitar Fortunov úr nagyvonalú támogatásának köszönhetően Boromir Dokuzanov professzor tervei alapján építették fel újra régi pompájában. Az EU IK-2345-6789-D jelzésű Kulturális Örökség Operatív Program finanszírozásával készült el 2013-ban.

„Крепост Царево градище, функционираше като отбранително съоръжение на Римската, а впоследствие и на Българската империя в периода V – XIV век след Хр. Въздигната в древното си величие с щедрата подкрепа на г-н Димитър Фъртунов, по проект на проф. Боромир Докузанов, ИК-2345-6789-Д, финансиран от оперативна програма „Културно наследство“ на ЕС през 2013 г.“

„А каква пустош беше тук само преди десетина години!“, помисли си Боромир Докузанов. Два-три кирпичени зида, едва подаващи се от земята, целите в тръни, един сух кладенец, няколко изпочупени плочи – змиряник. Фъртунов беше изкупил земята от един овчар, който я беше наследил по закона за реституцията. С усета си на предприемач той беше преценил, че в мястото има потенциал. По онова време Боромир Докузанов оглавяваше Националния институт за паметниците на културата. С неговите връзки и експертен капацитет фондацията „Пазители на Онгъла“, основана от Фъртунов, изготви проект за публично-частно партньорство, а впоследствие успя да привлече и допълнително финансиране по линия на европейските фондове за реставрацията на крепостта. Три дена в седмицата обектът беше отворен за посетители, през другото време служеше като конферентен център за различни мероприятия, свързани с дейността на фондацията. На територията му бяха издигнати още параклис в късновизантийски стил, беличък нов конюшня и зала за бойни изкуства. В приземните етажи на фланговите кули бяха изложени артефакти, открити при изкопните работи: предимно грънци, пирони, медни парички (златните и сребърните бяха в личната колекция на Фъртунов), някое и друго ръждясало острие, както и макет на прабългарски воин в цял ръст.

Саша почука дискретно по деделата дъбова врата. Открехна я и надзърна.

– Професор Докузанов е тук – извести тя, после се отдръпна и го покани да влезе с любезен жест. – Заповядайте!

Фъртунов стоеше надвесен над ниската масичка по средата на кабинета. Цялото му внимание беше погълнато от макета на някаква крепост, поставен върху масичката. Върхът на кулата почти докосваше носа му. Личеше си, че е развълнуван – разперил пълните си ръчички, аха да хвъркне. Беше на възрастта на Докузанов, но малко по-дребен, ниско остриган, с хитровато лице, издаващо народен произход. Носеше сребристосив костюм, който лъщеше като кожа на риба, и кафяви, скъпи на вид обувки с издължени носове и трисантиметрови токове.

Стените на кабинета бяха покрити от еkleктична колекция, включваща антични фризове и мозайки, портрети на средновековни български владетели, географски карти, икони, хладни оръжия, пушки и пистолети с богато инкрустирани дръжки, както и поне дузина рамкирани в злато фотографии на самия Фъртунов с влиятелни личности от цял свят. Над масивното бюро с пищна дърворезба беше аранжирана композиция от кръгъл меден щит и три кръстосани копия с конски опашки.

„Тíz éve ez még egy istenverte senkiföldje volt” – villant át Boroмир Dokuzanov agyán. Két-három kőhalom, a földből is alig látszott ki: azt is felverte a dudva, meg azt a kiapadt kutat is, a körülötte heverő cserépszilánkokkal – susnyás, na. Fortunov egy birkapásztortól vásárolta meg a telket, aki pedig a kárpótlási törvénynek köszönhetően örökölte. Vállalkozói ösztöne azt súgta, hogy a területből egy napon még busás hasznot lehet kisajtolni. Akkoriban Boroмир Dokuzanov a Nemzeti Műemlékvédelmi Hatóságot vezette. Az ő kapcsolataira és szakértelmére támaszkodva az Ongal Őrzői Alapítvány, melyet Fortunov jegyeztetett be, kidolgozott egy PPP projektet a vár felújítására, melyre még európai pályázati forrásokat is sikerült lehívnia. Az objektum a hét három napján fogadta a látogatókat, a fennmaradó időben konferenciaközpontként működött: főként az alapítvány tevékenységéhez kapcsolódó rendezvényeket fogadott be. A vár területén még egy kápolna is épült késő bizánci manírban, továbbá egy hófehér létesítmény, mely küllemében a bolgár nemzeti újjászületés korának építészetére hajazott: ebben az alapítvány hivatali helyiségei mellett helyet kapott egy wellnesscentrum, egy lovarda, valamint egy harcművészeti edzőterem. A vár sarokbástyáinak alsorsori terében főként azokat a leleteket állították ki, melyek az ásatások során kerültek elő: főképp agyagcsetreszek, szögek, rézermék (az aranyból és ezüsből vertek már Fortunov magángyűjteményét gazdagították), egy-két rozsdás nyílhegy, valamint egy bolgár harcos egész alakos rekonstrukciója.

Szasa diszkréten bekopogtatott a vastag tölgyfaajtón. Résnyire kitérte, majd belesett.

– Dokuzanov professzor van itt – jelentette be, majd hátrébb lépett és udvarias mozdulattal betessékelte a professzort. – Parancsoljon!

Fortunov a terem közepén álló alacsony asztalka fölé görnyedt. Minden figyelmét lekötötte egy vár makettje, mely a teljes asztallapot lefedte. A torony csúcsa majdnem felért az orráig. Szemlátomást izgatott volt: pufók karját úgy tárta szét, mintha épp repülni készülne. Egyidős lehetett Dokuzanovval, de valamivel köpcösebb, a haját is jóval rövidebbre nyíratta, rókaarca pedig egyértelművé tette alacsonyabb származását. Alpaka öltönye úgy fénylett, akár egy halpikkely, ehhez viselt drágának látszó, magasított sarkú és nyújtott orrú barna cipőt.

Az iroda falát eklektikus gyűjtemény borította, melyben az antik frízek és mozaikok mellett zavartalanul megfértek a középkori bolgár uralkodók arcképei, a földrajzi térképek, ikonok és szúrófegyverek mellett békésen lógtak a puskák és berakásokkal dúsan díszített markolatú mordályok, illetve Fortunov legalább tucatnyi, aranykeretes fényképe, melyeken tekintélyes hírességekkel együtt feszít. A vaskos, minden porcikájában kifaragott íróasztal fölé egy pajzsból és három egymást keresztező, lófarkas lán-dzsából álló kompozíciót installáltak.

– Professzor! – kapta fel a fejét Fortunov, és jelezte neki, hogy kerüljön beljebb. – Gyere, nézd meg Mosztics országbíró tornyát! Épp ma reggel küldte el a tervező.

Dokuzanov óvatosan letette a dobozt egy székre, majd közelebb hajolt a papírtoronyhoz, és csettintett a nyelvével.

– Tisztára mint egy igazi!

– Miért mint az igazi? Nem papundekluból húzzuk föl, hanem kőből és téglából: minden igazi lesz rajta, és még régebbi, mint annak idején. Jó, egy kis betont is öntünk

– Професоре! – Фъртунов вдигна глава и му направи знак да се приближи. – Ела да видиш кулата на чъргубилия Мостич! Архитектът ми прати макета тази сутрин.

Докузанов внимателно постави кутията на един стол, приближи се и цъкна с език.

– Като истинска!

– Защо като? Няма да я правим от картон, я! Камъни, тухли – всичко е истинско. Хем и бетон ще излеем да стане по-здрава. Ще я боднем над село Селище до Преслав, върху старите руини. Чакам само виза строеж.

– Нямах проблем! – махна с ръка професорът. – Дванайсет крепости за има-няма десет години! Ти си като строителя Омуртаг!

– Ех... – скромно наведе очи бизнесменът. – аз съм само изпълнител.

– Сам човек е като трън в полето! – вдигна пръст Докузанов. – Накъдето го духне вятърът, натам. А заедно сме като тази твърдина! – той почука по макета. – Покривът може да се срути, стените може да паднат, но основите няма да помръднат и след 1000 години. Ще дойдат нови поколения, ще вдигнат стените, ще сложат покрива. Страшното е, когато няма кой да дойде... Без хора основите ще си гният в земята. Хора ни трябват, Фъртунов! Камъни си имаме. Но само с камъни нищо не става.

– Ама де ги тия българи? – горчиво въздъхна Фъртунов. – Шепа хора останахме.

– В същия смисъл се изказа и президентът – важно кимна Докузанов. – Имах чест да представлявам „Пазителите на Онгъла“ на Съвета по демографска сигурност. Стори ми се доста разтревожен от ситуацията...

– Пада му рейтингът, как няма да е тревожен! – язвително подхвърли Фъртунов. – Като им падне рейтингът, и веднага се сещат за демографската криза. Политици!

– Изложих му нашите виждания. Приеха се много добре.

– Вярваш ли?

– На политик вяра да нямаш – махна с ръка Докузанов. – Но сега е притиснат до стената. Премиерът го гледа накриво, откакто си позволи да го критикува. А от партията го обвиняват, че не е бил достатъчно твърд. Може и да не го подкрепят за втория мандат. Търси си съюзници.

– Е, дотам води консесусът – ухили се Фъртунов.

– Разказах му за експедицията на Несторов. Прояви жив интерес.

– Каква експедиция?

– Как, не помниш ли? – възкликна Докузанов. – Спонсорира ги с 10 000 лева.

– То кого ли не съм спонсорира... – с внезапна горчивина произнесе бизнесменът, но после се оживи. – Тези, дето заминаха да мерят черепи, къде беше? Някъде по Сибир? Макар че това си го знаем и без тях. Там всички са българи! Нали?

– Друго си е, като има и научни доказателства.

– Да мерят тогава. Няма лошо – въздъхна Фъртунов.

ала, hogy tartósabb legyen. Szeliste falu fölé szúrjuk be, Preszlav mellé, ahol a kolostor alapjait kiásták. Már csak az építési engedélyre várok.

– Vedd úgy, hogy el van intézve – legintett a professzor. – Tizenkét várat húztál fel alig tíz év alatt. Olyan vagy, mint Omurtag kán, az építő.

– Jaj már, te... – sunyta le szerényen a tekintetét a vállalkozó. – Én csak kiteljesítem az akaratot.

– Az egyedülálló ember olyan, mint ördögszekér a mezőn – emelte az ég felé az ujját Dokuzanov. – Amerre a szél fújja, arra száll. Együtt viszont olyanok vagyunk, akár ez az erőd! – kopogtatta meg a makettet. – A tető beomolhat, a falak ledőlhetnek, de az alapok ezer év múltán is a helyükön maradnak. Jönnek majd új nemzedékek, új falakat húznak fel, emelnek rá másik tetőt. A baj akkor kezdődik, ha már nincs kinek jönnie... Emberek nélkül az alapok ott rohadnak majd tovább a földben. Emberekre van szükségünk, Fortunov! Kövünk van doszt. A pusztá kővel semmire sem megyünk.

– Hát ja, de hol vannak ezek a bolgárok? – sóhajtott fel keserűen Fortunov. – Maroknyi bolgár, porlik, mint szikla...

– Hasonló szellemben nyilatkozott az államelnök is – biccentett fontoskodva Dokuzanov. – Abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy bemutathattam az Ongal Őrzői Alapítványt a Demográfiai Biztonsági Tanácsnak. Úgy tűnt, az elnököt erősen aggasztja a helyzet...

– Zuhan a népszerűsége, még szép, hogy aggódik – jegyezte meg epésen Fortunov. – Amint csökken a népszerűségük, rögtön eszükbe jut a demográfiai válság. Politikusok...

– Felvázoltam nekik az elképzeléseinket. Nagyon jól fogadták.

– Tényleg?

– Egy politikusnak, mondjuk, azt se hiszem el, amit kérdez – legintett Dokuzanov.

– Csakhogy most sarokba van szorítva. A miniszterelnöknél is elrúgta a pöttyöst, amikor nyilvánosan bírálni merte. A pártja meg elégedetlen vele, mert nem elég kemény. Az is lehet, hogy nem támogatják majd a második mandátumát. Ezért most épp szövetségeseiket keres magának.

– Na tessék, erre volt jó a konszenzus – vigyorodott el Fortunov.

– Meséltem neki Nesztorov expedíciójáról. Nagy érdeklődéssel hallgatta.

– Milyen expedícióról?

– Hogyhogy milyen? Hát nem is emlékszel? – kérdezte döbbenetesen Dokuzanov.

– Még támogattad is tízezer levával.

– Hát, már boldog-boldogtalant támogattam... – fakadt ki váratlan keserűséggel a vállalkozó, de aztán felélénkült. – Ja, hogy azok, akik elutaztak koponyát mérícskélgni – hova is? Valahova Szibériába? Bár ezt nélkülük is tudjuk. Ott mindenki bolgár. Nem így van?

– Igaz, de mégis más, ha tudományos bizonyítékokkal is alátámasztják.

– Hát mérícskéljenek csak kedvükre, bajt nem csinálnak vele – sóhajtott Fortunov.

– Mellesleg, tartogatok neked egy kis meglepetést – mondta Dokuzanov, felvette a dobozt a székről és átnyújtotta a vállalkozónak. – Tessék!

Fortunov felemelte a tetejét és tátva maradt a szája. A dobozt bíborszín selyemmel bélelték ki. A szövet fodrai között megpillantott egy megsárgult koponyát. Gazdagon

– Между другото, имам малка изненада за теб... – Докузанов взе кутията от стола и му я връчи. – Заповядай!

Фъртунов повдигна капака и зяпна. Отвътре кутията беше подплатена с пурпурна коприна. Сред гънките на плата лежеше пожълтял череп. Беше обкован с масивно сребро. Човешки череп! Той го извади с треперещи от вълнение ръце.

– Но това е...

– Точно така! Копие на легендарната чаша на хан Крум, направена от черепа на император Никифор – потвърди Докузанов. – Дизайнът е съобразен с илюстрациите от Манасиевата хроника и сведенията на Херодот.

– Това истински череп ли е? – най-сетне се сети да попита Фъртунов.

– Сто процента! Изкопан е във Върбишкия проход, където хан Крум е разгромил император Никифор. Там в едно дърво намерихме над 100 черепа!

– Тия може и да са от Народния съд... – въздъхна бизнесменът, потръпвайки.

– По-древни са! – побърза да го увери Докузанов. – В един от тях открихме стрела с типично български връх. Сигурно са на войниците от императорската армия.

– Ако можеше да намерим и чашата, от която е пил самият хан Крум! – промълви замечтано Фъртунов. – Това е българският Граал.

– Може, защо да не може? – присви очи Докузанов. – Всяко нещо по реда си.

Фъртунов вдигна телефона си и кратко нареди:

– Саша, донеси ни от Крумовия мавруд, реколта 2013-а! – После отново се обърна към Докузанов: – И кой ги произвежда тези чаши?

– Един реставратор от Националния исторически музей. Специализирал се е в древнобългарска символика. Работи под моето методическо ръководство. Но още не сме ги пуснали в масово производство. Работи се само по поръчка.

– Всеки член на „Онгъла“ трябва да притежава такава чаша! – отсече Фъртунов.

– И аз мисля така – съгласи се Докузанов. – Ще се наложат известни инвестиции обаче... Засега разполагаме само със стотина черепа.

– Черепи да искаш!

– Не става от всякакви. Трябва да са неприятелски. За предпочитане византийски. Древните българи са вярвали, че като пият от черепа на врага, взимат силата му. Нарича се „оренда“ – поясни Докузанов.

– Ами разровете край Ахелой. Там сме ги клали яко византийците. При Траянови врати – също. При Клокотница. Аз ще ви финансирам.

– Отделно за изработка и материали – някак набързо добави Докузанов. – Обковът е сребърен. Излиза към 300 лева на чаша. За редовите членове може от алпака. С алпака ще струват по 70 лева. Така всеки ще може да си го позволи...

– Мани я тази алпака! Само сребро. Аз лично ще поръчам 300 чаши – щедро обяви Фъртунов. – Ще се раздават по заслуги.

– Стълб! Стълб на нацията! Това си ти! – извика професорът.

В този момент влезе Саша, понесла прашна бутилка с етикет „Шато Фъртуна 2013“. Ярко лакираните ѝ нокти надзъртаха през дупчиците на обувките ѝ. Върху подноса имаше и две високи кристални чаши, но Фъртунов ѝ посочи черепа.

кивертék ezüsttel. Emberi koponya! Izgalomtól remegő kézzel emelte ki.

– De hiszen ez...

– Bizony, így van! Krum kán legendás ivókupája, melyet Niképhorosz bizánci császár koponyájából csináltatott – erősített rá Dokuzanov. – A formaterv a Manaszij Krónika illusztrációi és Hérodotosz értesülései alapján készült.

– És ez igazi koponya? – bökte ki végre a kérdést Fortunov.

– Ízig-vérig! A Varbisi szorosban ásták ki, ahol Krum kán szétverte Niképhorosz császár seregét. Egy vízmosásban száz-egynéhány koponyát találtunk.

– Meg az is meglehet, hogy a Népbíróóság hagyta ránk ezeket... – sóhajtott fel mélyen a vállalkozó, és végigfutott rajta a borzongás.

– Annál sokkal ősbibek! – sietett a felvilágosítással Dokuzanov. – Az egyikben találtunk egy nyilvesszőt jellegzetesen bolgár hegygel. Ezek biztos a császári sereg katonái voltak.

– Ha még azt a serleget is megtalálnánk, amiből maga Krum kán ivott – ábrándozott el Fortunov. – Az lenne a bolgár Grál.

– Lehet, miért is ne lehetne? – hunyorgott Dokuzanov. – Mindennek eljön az ideje.

Fortunov elővette a mobilját és kurtán rendelkezett:

– Szasa, hozz egy üveggel a Krum mavrudból, 2013-as évjárat. – Aztán újra Dokuzanov felé fordult: – És ki készíti ezeket a kupákat?

– Egy restaurátor a Nemzeti Történelmi Múzeumban. Az ősbolgár jelképekre szakosodott. Közvetlenül az én módszertani felügyeletem alatt dolgozik. De még nem indult el a sorozatgyártás. Csak megrendelésre dolgozik.

– Az Ongal minden tagjának be kell szereznie egy ilyen! – szögezte le Fortunov.

– Én is így gondolom – helyeselt Dokuzanov. – Csakhogy elkel majd egy kis befektetés is... Jelen állás szerint csak száz-egynéhány koponya áll a rendelkezésünkre.

– Van koponya rogyásig.

– Nem mindegy, milyen. Csak az ellenséges alkalmas rá. Lehetőség szerint bizánci. Az ősi bolgárok hittek abban, hogy ha az ellenség koponyájából isznak, átszáll beléjük az ereje. Ezt hívták orendának – magyarázta Dokuzanov.

– Hát akkor túrjatok Ahelój környékén. Ott keményen mészároltuk őket. A Traianus-kapunál is, meg Klokotnicánál. Állom a ceket.

– És még a kidolgozás meg az anyagköltség is kellene külön – tette hozzá sietősen Dokuzanov. – A veret ezüstből készül. Olyan háromszáz levából jön ki kupánként. A mezei tagoknak lehet alpakka is. Alpakkából olyan hetven levából is lehet hozni. Ezt mindenki megengedheti magának...

Belépett Szasa, kezében egy poros palackkal, a címkéjén az állt: Chateau Fortuna 2013. Rikítóra lakkozott lábkörmei elővillantak cipellője lyukacsai közül. A tálcán két magas kristálykelyhet is egyensúlyozott, de Fortunov a koponyára mutatott:

– Poharunk már van.

Szasa rezzentelen arccal bólintott. Látott ő már karón varjút. A szikrázó, rubintvörös folyadék halkán belecsorgott a koponyába. Szasa az íróasztalon hagyta a palackot, és diszkréten visszavonult.

Fortunov két tenyerébe fogta a koponyaserleget, majd ünnepélyesen felemelte:

– Имаме си чаша!

Тя кимна невъзмутимо. Беше се нагледала на какво ли не. Искрящата рубинена течност плисна в черепа. Саша остави бутилката на бюрото и дискретно се оттегли.

Фъртунов обгърна чашата череп с две ръце и тържествено я надигна:

– Наздраве, професоре! За делото на Онгъла!

Примижа и отпи. Застина в продължение на няколко секунди, сякаш очакваше да се случи нещо. Стори му се, че долавя звън на мечове, свистене на копия и стрели, тътен на щитове, предсмъртни викове... Главата пада отсечена. По гърба му пролазиха тръпки.

– Усещаш ли силата? – попита Докузанов.

– Усещам... – рече несигурно бизнесменът.

Той подаде чашата на Докузанов.

– За Онгъла! – повтори професорът и на свой ред отпи. – Да, определено има нещо. Някаква различна валенция на виното... Тръпки да те побият!

– И аз, и аз усетих същото!

Докузанов се взря в дупките на черепа.

– Този череп ще да е на някой архонт или патриций. Може да се пада дори роднина на императора... Има сила в него.

– Бедата е, че не остана аристокрация в България – поде развълнувано Фъртунов. – Наша си, родна! Къде изчезнаха наследниците на великите боили?

– Не са изчезнали, скрили са се сред народа – поправи го Докузанов. – За да не ги изколят турците. Но кръвта вода не става. Знаете моята теория. Зад всеки успял българин стои непрекъсваема верига от гени, която го свързва директно с великите родове на Древна България. Естествени лидери като теб, Фъртунов, не идват от нищото!

Бизнесменът се изчерви от удоволствие. Само заради тези думи беше готов да купи и 1000 чаши.

– Добре говориш, професоре! И ти не си случаен човек.

– Никой не е случаен в съвета на Великите боили! – кимна професорът. – Избирал съм ги човек по човек.

– Като стана дума за съвета... Дали да не вземем да поканим онова момче, дето брани турската граница? – подхвърли несмело Фъртунов. – Оня ден четох, че пак изловило десетина джагали, дето минали нелегално браздата. Поопухало ги малко, навързало ги със свински опашки, па им рекло: „Ай друм, отдето сте дошли, там да се връщате!“ Сам човек, а върши работата на цяла държава!

– В Онгъла, задължително! – съгласи се Докузанов. – Но за съвета още му е рано. Там, знаеш, сме по-улегнали хора. Хора с положение.

– Хъм, може би си прав. Ще надушат журналята и ще ни емнат. Ей, предателска измет! – не се стърпя Фъртунов. – Трябва да му окажем някаква подкрепа на този юнак все пак. Имам един стар бронетранспортър, с който изкоренявахме дървета. Ще взема да му го подаря. Не ни трябва чужденци. Трябват ни българи!

– Ще се намерят, ще се намерят! – увери го професорът.

– Егзисънсценце, профессор! Az Ongal ügyére!

Hunyorogva kortyolt bele. Néhány másodpercre megdermedt, mintha azt várná, hogy történjen valami. Úgy tűnt, mintha kardok csattogása, nyilak és lándzsák süvöltése, pajzsok döngése, halálhörgés hangja szállt volna felé... A levágott fej a porba zuhan. Hideg futkosott a hátán.

– Érzed az erőt? – kérdezte Dokuzanov.

– Érzem... – felelte bizonytalanul a vállalkozó.

Átadta a kelyhet Dokuzanovnak.

– Az Ongalra! – ismételte meg a professor, és ő is beleivott. – Igen, határozottan van benne valami. Van valami... valami furcsa húzása. Mintha a hideg futkosna a hátamon.

– Én is, én is ugyanezt éreztem!

Dokuzanov szemügyre vette a koponyán lévő lyukakat.

– Ez a koponya egy arkhóné vagy egy patríciúsé lehetett. Aki akár a császárral is rokonságban állhatott... Árad belőle az erő.

– Az a baj, hogy Bulgáriában nem maradt fenn a nemesség – fogott bele Fortunov a mondókájába. – Olyan, ami a sajátunk, hazai. Hová tűntek a hatalmas boilok utódai?

– Nem tűntek sehova, csak elrejtőztek a nép között – helyesbített Dokuzanov. – Hogy le ne mészárolják őket a törökök. De a vér nem válik vízzé. Ismeri az elméletemet. Minden sikeres bolgár mögött egy szakadatlan génláncolat áll, mely közvetlenül összeköti az ősi Bolgárhon hatalmas családjával. Azok a vezetők, akinek olyanok a természetes adottságaik, mint neked, Fortunov, nem a semmiből bukkannak elő.

A vállalkozó fülig pirult a megindultságtól. Már csak ezért a mondatért is kész volt felvásárolni ezer ivókupát.

– Jól beszélsz, professor. Téged sem a véletlen szülte.

– Senki sem a véletlen szülte, aki a Hatalmas Boilok Tanácsának tagja – bólintott a professor. – Egyenként válogattam őket.

– Ha már így szóba hoztad a tanácsot... Ne vegyük be azt a srácot, aki a török határt őrzi? – vetette fel bátorítanul Fortunov. – A minap olvastam, hogy megint összefogdosott egy tucatnyi csicskagyökeret, akik illegálisan pattantak át a zöldhatáron. Kicsit megdolgozta őket, összekötözte a kezüket disznófarokkal, aztán azt monda nekik: „Na, uccu vissza oda, ahonnan szalajtottak benneteket!” Egyedül végzi a srác az állam dolgát.

– Az Onkalba feltétlen felvesszük – helyeselt Dokuzanov. – De a tanácsba még korai lenne. Tudod, ott már megállapodottabb a tagság. Társadalmi rang kell hozzá.

– Hát, lehet, hogy igazad van. Szagot fognak a firkászok és ránk szállnak. Micsoda egy áruló söpredék! – fakadt ki Fortunov. – Azért mégis a hóna alá kéne nyúlni ennek a legénynek. Van egy öreg páncélozott terepjáróm, amivel a fákat szoktuk gyökerestül kitépni. Odaajándékozom neki. Nem kellene az idegenek. Nekünk bolgárok kellene!

– Kerülnek, kerülnek majd bolgárok – biztatta a professor.

Fortunov újratöltötte az ivókupát. Tekintetében a remény lángja lobbant.

– Ugye itt maradsz vacsorára? Érzed magad otthon. Tudom, mennyire elfoglalt vagy, de az ember időnként lazíthat. Teszek róla, hogy nem bánod meg. Intézkedtem, hogy berakjanak egy gidát a kemencébe.

Фъртунов отново напълни чашата. В очите му заиграха игриви пламъчета.

– Нали ще останеш за вечеря? Чувствай се тук като у дома си! Знаем колко си зает, но човек трябва и да разпуска от време на време. Ще се погрижа да останеш доволен. Заръчал съм да сложат едно яренце в пещта...

– Коза значи – кимна одобрително Докузанов. – Толкова работа ме чака. Ама като си рекъл, няма да ти скърша хатъра.

Славянски отвори кутията без излишни предубеждения. Беше свикнал да получава екзотични подаръци. „Мамка му!“, премигна уплашено. Има неща, за които никога не си подготвен. Седнал срещу него, Докузанов следеше реакциите му като ревнива съпруга. Бавно и внимателно, сякаш обезвреждаше мина, Славянски извади зловещото изделие, напомнящо ритуална чаша на канибалско племе. Огледа го с гнуслив интерес, маскиран като благоговение, и го издигна над главата си в знак, че оценява сакралната му същност.

– Наистина съм трогнат! – промълви той с онзи кахърен носталгичен глас, който изцеждаше сълзи сред една обширна прослойка на населението. – Такъв подарък не се получава всеки ден! Впрочем това истински череп ли е?

– А как иначе! Работим само с естествени материали! – увери го Докузанов, като се пресегна през масата и почука по костта. – Оригинална реплика на прочутата чаша на кан Крум. Дано ви даде сила да тръгнете по неговите стъпки!

Славянски остави чашата череп на масата и дипломатично повдигна ръце:

– О, не бих и помислил да се сравнявам с такъв велик владетел!

– А трябва! Историческите обстоятелства го налагат. Кога, ако не сега? Кой, ако не вие? – драматично извика Докузанов.

Президентът кимна замислено.

– Аз също имам нещо за вас, професоре! – той се обърна към Анка, която до този миг беше стояла някъде в периферията. Тя му подаде една тънка папка, украсена с герба на републиката, пресечена от лента с цветовете на националния флаг. – Съгласувано, одобрено, подписано. Айде честито! – той връчи папката на Докузанов. – От днес вие сте новият директор на Агенцията за българите в чужбина!

Докузанов разтвори папката с указа. Е, друго си е да го видиш черно на бяло! Той се надигна, сгъна се леко, доколкото му позволяваше коремът, и пак седна.

– Оказвате ми голяма чест!

– Това трябва да се полее! – Славянски плесна с ръце.

Анка се насочи към вратата, но гласът му я спря:

– Отнеси, ако обичаш, този свещен съд в стаята, където съхраняваме държавните подаръци. Сложи го на най-видно място! – той ѝ подаде кутията с черепа.

– Как? Няма ли да я изпробвате? – Докузанов не скри разочарованието си.

– Протоколът не ми позволява да използвам този висш символ на държавността в ежедневието – сериозно рече президентът. – Убеден съм, ще му дойде времето. Скоро.

– Szóval kecskét – bólintott helyeslően Dokuzanov. – Szűzanyám, mennyi dolgom volna! De ha már így erőlteted, rendben, nehogy még a végén elmenjen a péterkéd.

Szlavjanszki nemes egyszerűséggel leemelte a doboz tetejét. Hozzászokott már a különféle egzotikus ajándékhoz. „Baszki!” – pislantott riadtan, mert azért mindig akadhat olyasmi, amire nem lehet kellően felkészülni. A szemközt ülő Dokuzanov úgy leszte a reakcióit, mint egy féltékeny feleség. Lassan és óvatosan, mintha egy taposóaknát készülne hatástalanítani, Szlavjanszki kiemelte a lidérces terméket, mely leginkább is egy kannibál törzs kultikus edényére emlékeztette. Undorral elegy kíváncsiságát sikerült áhítatnak álcázni, és a tárgyat a feje fölé emelve érzékeltette, hogy értékeli a szakrális tartalmát.

– Őszintén meg vagyok hatva! – mondta azon a sajjón nosztalgikus hangon, amivel könnyeket tudott csalni a populáció elég széles rétegeinek szemébe. – Ilyen ajándékot nem kap az ember mindennap. Mellesleg ez valódi koponya?

– Persze, hogy az. Csak természetes anyagokkal dolgozunk – biztosította Dokuzanov, majd átnyúlt az asztal fölött és megkocogtatta a csontot. – Krum kán nevezetes serlegének nemesmásolata. Kívánom, adjon önnek erőt ahhoz, hogy a nyomdokaiba léphessen.

Szlavjanszki lerakta az ivókupát az asztalra és diplomatikusan felemelte a kezét:

– Ó, meg sem fordul a fejemben, hogy egy ennyire hatalmas uralkodóval mérjem magam!

– Pedig muszáj! A történelmi helyzet megköveteli. Mikor, ha nem most? Ki, ha nem ön? – kiáltott fel drámai hangon Dokuzanov.

Az elnök eltöprengve bólintott.

– Én is tartogatok önnek valamit, professzor – fordult Anka felé, aki eddig valahol a látóterükön kívül tartózkodott. A nő egy vékony mappát nyújtott át Szlavjanszkinak, melyet a köztársaság címerével díszítettek és nemzetiszín szalaggal kötötték át. – Egyeztetve, jóváhagyva, aláírva. Na, hát gratulálok hozzá! – adta át a mappát Dokuzanovnak. – Mától ön a Határon Túli Bolgárok Hivatalának új igazgatója.

Dokuzanov kinyitotta a kinevezést rejtő mappát. Mégis más ezt így látni: feketén-fehéren. Kicsit felemelkedett a székről, meghajolt, amennyire a pocakja engedte, majd visszaült.

– Nagy megtiszteltetésnek tekintem.

– Erre inni kell! – csapta össze a tenyérét Szlavjanszki.

Anka az ajtó felé iramodott, de az elnök hangjának hallatán megtorpant.

– Vidd át, kérlek, ezt a szent edényt a szobába, ahol az állami ajándékokat őrizzük! És tedd a legkitüntetettebb helyre! – nyújtotta át a koponyát.

– Hogyan? Hát ki sem próbálja? – kérdezte leplezetlen csalódottsággal a hangjában Dokuzanov.

– A protokoll tiltja, hogy az államiság ennyire kiemelten fontos jelképeit a hétköznapi életben használjam – felelte komolyan az elnök. – Meggyőződésem, hogy lesz még erre alkalom. Még hozzá hamarosan.

„Jól nyomod – jegyezte meg magában Dokuzanov. – Nem véletlen, hogy te ülsz

„Ама и ти си добър! – помисли си Докузанов. – Не случайно седиш в този кабинет.“

Анка се върна, следвана от секретарка с поднос, натоварен с всичко необходимо за подобни случаи. В чашите заподскачаха бучки лед, плисна някакъв чийвс регал, не чак от класата на еликсира в безименната гарафа, но съвсем приличен. Славянски беше мъж със стил и най-вече бе усвоил мъдростта, приписвана на Бенжамин Франклин: не пести от онова, което не ти струва нищо.

– За ваше здраве, професоре! – вдигна чаша президентът. – Поемате този пост в труден за нацията момент. Усещането, че изчезваш, е трагично. Ден след ден, човек след човек изтича като пещчинки в нищото. Време е пещчинките да потекат обратно към свещения съд, от който са излетели. Убеден съм, че под ваше ръководство Агенцията ще играе решаваща роля в този процес.

Последва кратка пауза, през която ефектът от първата глътка се смесваше плавно с думите, придавайки им епична дълбочина и размах. Славянски скръбно въздъхна:

– Да откриеш отдавна изгубен брат... Колко хубаво го казахте!

– Изразих се малко метафорично – призна Докузанов. – От вълнение.

– Но вярно! Я ми кажете, този Несторов... – поде президентът неочаквано делово. – Може ли да му се има доверие? Да не се окаже таралеж в гащите? Изглежда сериозен учен, но кой знае. Тия от БАН винаги са ми били малко съмнителни.

– О, той е учен на световно равнище! – увери го Докузанов. – Бяхме в един випуск в университета. Винаги съм му помагал с каквото мога. Това е делото на живота му. Но беше negliжиран от научната общност. Идеите му се посрещат с присмех. Насъбрал е много горчивина. Нищо чудно, след толкова години на национален нихилизъм.

– Това ще се промени – намръщи се президентът.

– От вас зависи, г-н президент – Докузанов разпери ръце. – Виждате само с какъв ентузиазъм се посреща новината. Хората постепенно узряват за важните неща в живота. Дайте им повод да се гордеят, и те ще ви последват!

– Тези нови... древни българи... – поде колебливо Славянски, който все още не беше наясно с терминологията. – Струва ми се, че трябва да предприемем стъпки за интегрирането им. Това ще се отрази положително на демографската ситуация.

– И на рейтинга ви! – подхвърли хитровато професорът. – Помислете си, хиляди нови избиратели!

– Не, нямах точно това предвид – докачи се президентът. – Аз не гледам на хората по този начин. За мен те са преди всичко човешки същества.

„Да, бе, не гледаш – помисли си Докузанов. – Нищо друго не те интересува, мен ако питаш. Ама то само ти да беше!“

– Разбира се, човешкото начало е водещо – съгласи се той.

– Въртят ми се разни идеи – поде Славянски. – Можем да открием културен център в Туран-Кулак. Да организираме програма за творчески обмен. Фестивал на гърленото пеене например. Това е много интересен културен феномен.

ebben az irodában.”

Anka visszajött, mögötte a titkárnő az ilyen alkalmakhoz nélkülözhetetlen kellékeket egyensúlyozta egy tálcán. A poharakban jégkockák csörrentek, valami Chivas Regal-féleség csobbant rájuk, ha nem is a limitált-sorszámozott kiadásból, de még javában az elviselhető fajtából. Szlavjanszkinak volt stílusa, de legfőképp sikerült magáévá tennie Benjamin Franklin bölcsességét, miszerint „ne takarékoskodj azzal, ami neked amúgy sem kerül semmibe”.

– Az ön egészségére, professzor! – emelte magasra poharát az elnök. – A nemzet számára nehéz időszakban vállalja ezt a feladatot. Az enyészet fenyegetése nyomasztó terhet ró az emberre. Napra nap, emberről emberre foszlunk szerte, akár a homokszemek a semmiben. Ideje már, hogy a homokszemek visszaszálljanak a szent edénybe, amelyből kiperegtek. Meggyőződésem, hogy az ön vezetésével a hivatal kulcsszerepet fog játszani ebben a folyamatban.

Rövid szünet következett, melyben az első korty hatása lassan elegyedett a szavakkal, ami drámai mélységet és friss lendületet adott mondandójának. Szlavjanszki bánatosan felsóhajtott:

– Rátalálni egy elveszítettnek hitt testvérré... Mennyire szépen fejezte ki magát!

– Kissé metaforikusan fogalmaztam... – vallotta be Dokuzanov. – A megindultság miatt volt.

– Pedig így igaz! Mondja csak, ez a Nesztorov... – váltott témát az elnök váratlan lendülettel –, mennyire bízhatunk benne? Ugye nem fogunk vele törököt? Komoly tudósnek tűnik, de sosem tudhatja az ember. Ezek ott a tudományos akadémián mindig kicsit gyanúsak nekem.

– Ó, dehogy, ő világklasszis tudós! – biztosította az elnököt Dokuzanov. – Évfolyamtársak voltunk az egyetemen. Amikor csak módomban állt, segítettem neki. Ez élete főműve. De a tudóstársadalom nem hagyta szóhoz jutni. Kigúnyolták az eredményeit. Rengeteg keserűség halmozódott fel benne. De nincs is mit csodálkoznunk ezen, hiszen a nemzeti elkötelezettséget annyi éven át véka alá kellett rejtenuk.

– Ennek véget fogunk vetni – komorult el az elnök arca.

– Önön múlik, elnök úr – tárta szét karját Dokuzanov. – Ön is látja, mekkora örömmel fogadták a híradást. Az emberek lassan öntudatra ébrednek, és maguk is felismerik, mi fontos az életben. Elég, ha okot ad nekik a büszkeségre, és követni fogják.

– Ezek a híradások... az ősbolgárokról... – fogott bele bizonytalanul Szlavjanszki, aki még távolról sem volt tisztában a fogalmakkal. – Úgy vélem, lépéseket kellene tennünk az integrálásunk érdekében. Ez jó hatással lesz a demográfiai helyzetre is.

– Igen, és egyben az ön népszerűségi mutatóinak is – jegyezte meg ravaszakán a professzor. – Gondoljon csak bele: több ezernyi új választó.

– Nem, nem egészen erre gondoltam – vette a lapot az elnök. – Én nem így tekintek az emberekre. Számomra ők elsősorban emberi lények.

„Aha, én meg most jöttem a hat húszassal – gondolta Dokuzanov. – Téged ezen kívül semmi sem érdekel, itt dögöljek meg! De az vesse rád az első követ, aki nem így van ezzel.”

– Természetesen, mindig az ember a legfontosabb – kontrázott Dokuzanov.

– Разбира се! – кимна Докузанов. – Културният обмен трябва да бъде приоритет. Но да не впрягаме каруцата преди коня. Това е дълъг, скъп процес, а ние, за съжаление, не разполагаме с неограничени ресурси. Демографската картина се влошава с всеки миг. Важното е да не изпуснем историческия момент. След няколко и друга година условията може и да не са толкова благоприятни.

Славянски свъси вежди. Докузанов плъзна към него дебела папка.

– Поръчах на моите сътрудници да изготвят цялостно проучване как точно стоят нещата в тази република. Средният доход е три пъти по-нисък от нашия. И пак оцеляват! Не недоволстват. Управява ги енергичен лидер със здрава ръка. Завършил е в България, между другото. Ето, може да се запознаете...

Славянски побутна папката към Анка. Тя разгърна наслуки страниците, прелисти ги набързо и подхвърли иронично:

– Истински българи! Свикнали са на суров живот.

– Имате ли конкретно предложение? – попита Славянски.

Докузанов войнствено издаде брадичката си.

– Директна интеграция! Такъв народ не е за изпускане. Трябва да действаме бързо. Още утре унгарците могат да предявят претенции. Те имат траен интерес към степните народи. Слава богу, сега са заети с кипчаците...

Славянски и Анка се спогледаха със смесица от тревога и недоумение.

– Това решение е изцяло във вашите правомощия – продължи Докузанов. – По конституция може да давате гражданство. Убеден съм, че правителството ще застане зад вас, когато историческият момент настъпи.

– Аз не се боя от трудните решения – предпазливо кимна Славянски. – Но все пак има законови процедури, които трябва да се спазят. Подава се заявление пред комисията по натурализация, доказва се произход...

– А кой назначава тази комисия? Вие! Произходът може да се смята за доказан. Аз ще се погрижа за това. Не виждам пречка да издадете колективен указ. Този въпрос според мен трябва да се реши преди изборите – продължи делово Докузанов. – После я камилата, я камиларят. Представете си, че в този кабинет се настани някой безродник? Ще осъмнем 4 милиона!

– Даа... – отрони президентът.

Внезапно телефонът на Славянски запя и затанцува върху гладката повърхност на масичката. Тази мелодия беше запазена само за един номер. На съпругата му! Точно сега ли намери? Той отклони обаждането и се втренчи в пълния мъж срещу себе си.

– Готов ли сте заминете за Туран? Службата по протокола ще уреди пътуването.

– Готвя се за тази мисия, откакто съм се родил. Винаги съм знаел, че не сме сами във Вселената! – извика Докузанов с апломб.

– Добре, много добре – кимна президентът.

„Ето, завъртя се колелото на историята! – рече си Докузанов, замаян от вълнение. – И аз въртя педалите.“ Преди много години прочутата петричка врачка му беше гледала на захарче. „Всички ще туриш у джоба си!“, предрече. Познаваше, мамка му!

– Тяматд közben néhány ötletem – fűzte tovább Szlavjanszki. – Nyithatnánk egy kulturális intézetet Turan-Kulakban. Meghirdethetünk egy kulturális csereprogramot. Például egy torokhangú éneklés fesztivált. Ez amúgy is egy rendkívül izgalmas művészeti jelenség.

– Feltétlenül – bólintott Dokuzanov. – A kulturális csere mindig prioritást élvez. Na, de ne fogjuk be a kocsit a lovak elé. Ez egy hosszú, költséges folyamat, ezzel szemben a forrásaink nem kiapadhatatlanok. A demográfiai helyzet percről percre romlik. Létfenntartás, hogy ne szalasszuk el a történelmi pillanatot. Egy-két év múlva már lehet, hogy nem lesznek ennyire kedvezőek a körülmények.

Szlavjanszki összehúzta a szemöldökét. Dokuzanov odacsúsztatta neki a vas-tag dossziét.

– Megkértem a munkatársaimat, készítsenek egy átfogó tanulmányt arról, hogy is állnak a dolgok pontosan abban a köztársaságban. Az átlagfizetés háromszor alacsonyabb az itteninél. És ezt is túléljük! Még csak nem is zúgolódnak. Egy erőszékű, tettere kész vezető irányítja őket. Nem mellesleg, Bulgáriában végezte az egyetemem. Tessék, ebből tájékozódhat...

Szlavjanszki finoman Anka felé tolta a mappát, aki találmra kinyitotta, fella-pozta, és ironikusan megjegyezte:

– Igazi bolgárok. Hozzászórtak a mostoha körülményekhez.

– Van valami konkrét javaslata? – kérdezte Szlavjanszki.

Dokuzanov harciasan előre meresztette az állát.

– Azonnali honosítás! Egy ilyen népet nem engedhetünk ki a kezünk közül. Gyorsan kell cselekednünk. A magyarok akár már holnap bejelenthetik az igényüket. A sztyepei népek iránti érdeklődésük továbbra sem csökkent. Tiszta szerencse, hogy egyelőre leragadtak a kipcakoknál...

Szlavjanszki és Anka aggodalommal teli, értetlen pillantást váltott egymással.

– Egy ilyen döntés teljes mértékben az ön illetékességi körébe tartozik – folytatta Dokuzanov. – Az alkotmány értelmében adományozhat állampolgárságot. Meggyőződésem, hogy a kormány támogatni fogja, amikor elérkezik a történelmi pillanat.

– Én nem félek a nehéz döntésektől – bólintott óvatosan Szlavjanszki. – Azonban vannak jogi eljárások, melyeket be kell tartanunk. Előterjesztést kell beadni a honosítási ügyek bizottságához, igazolni kell a származást...

– És ki nevezi ki ezt a bizottságot? Ön! A származást veheti már bizonyított-nak. Ez legyen az én gondom. Nem látom akadályát, miért ne adhatna be egy kollektív előterjesztést. Erre az ügyre még a választások előtt pontot kell tennünk – folytatta tárgyyszerűen Dokuzanov. – Mert későn jövőnek csont az ebédje. Képzelve csak el, hogy valami idegenszívű bitangot esz be a fene ebbe az irodába. Egy szép reggel arra ébredünk, hogy négymillióra fogyatkoztunk.

– Igggen... – motyogta az elnök.

Hirtelen zene harsant fel, és Szlavjanszki mobilja tánkra perdült a dohányzó-asztal sima felületén. Ezt a dallamot csak egyetlen számhoz rendelte hozzá: a feleségéhez. Hogy pont ilyenkor bírja hívogatni! Kilőtte a hívást, és rámeredt a szemközt ülő, korpulens figurára.

Анка го изпрати до преддверието на кабинета.

– Казвал ли ви е някой, че приличате на куманка? – той задържа ръката ѝ.
– Това са най-расовите жени в българската история! С гладка кожа и тънък кръст. Гъвкави като лък. Точни като стрели. Прекрасни ездачки...

„Какъв идиот! – рече си тя. – Може и да свърши работа.“ Усмихна се, при-
видно поласкана, и измъкна ръката си.

– Вие сте опасен човек, професор Докузанов. Успех!

Славянски беше залепнал на телефона.

– Кажи, Мая... В заседание бях. Какво? Ай, да му се не види! Много съжа-
лявам. Не плачи, моля те! Не е край на света. Да, неприятно е... Не, не омалова-
жавам! Ужасно е! Ще намерим решение. Добре, добре... Само не плачи! Доскоро.

– Станало ли е нещо? – повдигна вежди Анка.

– Козичките пак са влезли в градината! – изпъшка Славянски. – Изгризали
са листата на жълтите рози. Дебеш и неблагодарните твари! Ще кажа да им теглят
ножа. За курбан на нуждаещите се... Я се обади на Киро от НСО-то да прати някого.

– Не мисля, че е разумно – спокойно възрази Анка. – Станаха много попу-
лярни в социалните мрежи. Децата от 107-о училище са учредили патронаж над
тях. Не бива да ги разочароваш. Ще измислим друго решение.

Славянски докосна края на веждата си и леко я разтърка. Анка мина зад
креслото и го стисна в основата на шията като пиле.

– Какво щях да правя без теб! – въздъхна президентът и отпусна глава.

Пръстите ѝ масажираха корените на косата му.

– Мислиш ли, че приличам на куманка? – подхвърли тя.

– Ммм, какво?

Болката постепенно се разнасяше.

– Къс елутазни Туранба? А протоколостял елентеи маид а рэсзлетекет.

– Mióta megszülettem, erre a küldetésre készülök. Sosem kételkedtem benne, hogy
nem vagyunk egyedül ebben a világegyetemben! – kiáltott föl Dokuzanov átszellemülten.

– Jól van, nagyon jól van – biccentett az elnök.

„Na tessék, végre fordult egyet a történelem kereke! – futott át az izgalomtól szin-
te önkívületbe esett Dokuzanov agyán. – És mostantól én tekerem a pedált.” Sok évvel
azelőtt a hírneves petricsi látnokasszony kockacukorból jósolt neki. „Egytől egyig zseb-
re vágod őket!” – jövendölte. Tényleg nem hibázott.

Anka az iroda előteréig kísérté Dokuzanovot.

– Mondták már önnek, hogy kun vonásai vannak? – tartotta vissza egy pilla-
natra a nő kezét Dokuzanov. – Ők a bolgár történelemben a legtisztább fajú asszonyok.
Sima bőrűek és darázsderékúak. Hajlékonyak, akár az íj. Pontosak, mint a nyíl. Remekül
ülik meg a lovat...

„Mekkora seggfej! – gondolta magában Anka. – De lehet, hogy még jó lesz va-
lamire.” Elmosolyodott, látszólag elbűvölve, és visszahúzta a kezét.

– Ön veszélyes ember, Dokuzanov professzor. Sok sikert!

Szlavjanszkit a füléhez tapasztott mobillal találta az irodában.

– Mondd, Maja... Épp tárgyalásom volt. Hogy mi? Ejnye. Nagyon sajnálom. Ne
sírj, kérlek. Ez még nem a világvége. Nem, nem bagatellizálom el. Rémes! De találunk
rá megoldást. Jól van, jól... Csak ne sírj! Na, beszélünk még.

– Történt valami? – kérdezte Anka ártatlan tekintettel.

– A kecskék megint beszabadultak a kertbe – nyögte Szlavjanszki. – Lerágták a
sárga rózsák leveleit. Tököm a háládatlan jószágba. Intézkedem, hogy minél előbb ke-
rüljenek kés alá. Főzzenek belőlük levest a rászorulóknak... Hívd már föl Kirót a köz-
társági őrezredtől, hogy küldjön oda valakit.

– Nem hiszem, hogy helyénvaló lenne – vetette ellen nyugodtan Anka. – A két
kecske roppant népszerű lett a közösségi médiában. A 107-es számú általános iskola tanu-
lói már örökbe is fogadták őket. Nem okozhatsz nekik csalódást. Kitalálunk valami mást.

Szlavjanszki megérintette a szemöldöke végét és enyhén megdörzsölte. Anka
megkerülte a fotelt, és megragadta az elnököt a nyaka tövénél, mint egy csirkét.

– Mi lenne velem nélküled! – sóhajtott az elnök, és lehajtotta a fejét.

Anka ujjai a hajhagymákat masszírozták.

– Te is úgy látod, hogy kun vonásaim vannak? – vetette oda mintegy mellékesen.

– Hogy hogyan?

A fájdalom kisvártatva elillant.

Тома Димитров от Плевен, член на колоезачното дружество,
1906 г.

Toma Dimitrov Plevnából,
a kerékráros egyeslet tagja,
1906

ВИКТОР ХОРВАТ

Будапеща
– Превод: Светла Кьосева

HORVÁTH VIKTOR

Budapest

РАЗПРЪСНАТИ АРХАИЧНИ ТЕРЕНИ, колиби и села, вклинени сред гори и паркове, постепенно бяха обгърнали като предградия някогашния световен град. Африканците не бяха забелязали, че се намират в град, нито града, че са пристигнали завоеватели. Градът не разсъждаваше, но ако все пак се случеше, не се интересуваше, че го завоюват. Животът му се бе отделил от живота на хората, а когато след Малкия Тряс взе да се размива и разлива в нивите и хлорофилните поля, да позволява в тялото му да пуснат пипала овощните градини, в рушащите се къщи да се настанят аграрни институти, еленови стада, избягали от Карпатите вълци, рисове и мечки, тогава вече напълно загуби значението си къде са били някогашните му граници. Когато останките от африканската армия стигнаха в Будапеща, голямата маса от местните не знаеше името на града, в замяна на това функциониращия в южното крило на някогашния Парламент Университет „Ленин“ имаше катедра, където се изследваше интензивно историята на града още от древността: и там, на снимки, филми и фосили от времето преди G-рецепторите обработваха огромен материал и база данни: северното крило на Парламента се беше срутило по време на младежки ролеви игри, руините бяха обрасли с автохтонна растителност, ала под централния купол работеше най-старото SDU в Европа, от време на време мълнии пускаха ужасните си жили по построената отгоре антена, огромният пръстен над облаците засмукваше извитите им снопове от контактите на HD-Сакраментума, в случаите, когато някой от местните жители се изстреляше, разтваряйки се във вселената, и още по-големите, блясващи с трясък слънчеви изригвания, когато от Бащата колайдер пращаха целеви пакети гравитон.

Сети се роди в провинциален град, учи в местното училище до полагане на зрелостните си изпити, след което завърши военното училище в Сентендре, от този момент животът му бе свързан с Будапеща.

(...)

В началото му беше мъчно за Сентендре, точно както по време на годините в Сенендре, тъгуваше за родния си град, но после заобича гъмжачия метрополис. По онова време Будапеща ставаше все по-поносима, най-напред изчезнаха двуктаквите трабанти и вартбурзи, после останалите превозни средства с бензинови и дизелови двигатели, по улиците притичваха най-напред тихи електромобили и електробуси, возила с педали, слънчеви батерии и вятърно задвижване, някъде около прага на новото хилядолетие те бяха заменени с антигравомобили с разкачваща се глюоненергия.

Будапещенските улици изведнъж станаха тихи и замирисаха на цветя, магнаха асфалта, наред булевард „Ракоци“ пчели с тлъсти коремчета се боричкаха с попадналите сред листенцата на цветята, искрящи като диаманти на сутрешното слънце капки роса, деца търсеха горски ягоди по тревата на булевард „Терез“, брадати хитреци водеха свинете си да рият трюфели на Площада на героите. Партията на Сети господстваше в обществения живот, чувстваха се в безопасност, не обръщаха внимание на все по-честите знаци за Малкия Тряс, вършеха всичко, без да подозират нищо, все повече пътешестваха в свободното си време, ходеха на лов, а когато се усетиха, беше вече късно. Преди окончателното

AZ ELSZÓRTAN ÁLLÓ ARCHAİKUS TELEPEK, erdők és ligetek közé ékelt tanyák és falvak fokozatosan sűrűsödtek a hajdani világváros külvárosaivá. Az afrikaiak nem veték észre, hogy már a városban vannak, se a város, hogy hódítók érkeztek. A város nem gondolkodott, vagy ha mégis, akkor sem törődött vele, hogy meghódítják. Az emberektől különállt az élete, amikor pedig a Kis Reccs után kezdett elmosódni, szétfolyni a szántóföldek és klorofillmezők közé, hagyni, hogy a testébe engedjék csápjait a gyümölcsösök, szétmálló házai helyét belakják az agrár-kutatóintézetek, szarvascsordák, a Kárpátokból ideszokó farkasok, hiúzok és medvék, addigra végképp nem volt jelentősége annak, hogy hajdan hol voltak a határai.

Mire az afrikai hadsereg maradványa Budapestre ért, az átlag helybéliek már nem tudták a város nevét, viszont a hajdani Országház déli szárnyában működő Lenin Egyetemnek volt egy tanszéke, ahol a város történetét intenzíven kutatták az őskori kezdetektől; és ott a G-receptorok kora előtti fotókból, filmekből, fossziliákból hatalmas leletanyagot és adatbázist gondoztak; a Parlament északi szárnya addigra egy ifjúsági szerepjáték során összedőlt, a romokat benőtte az őshonos növényzet, viszont a központi kupola alatt Európa második legnagyobb SDU-ja működött, és a csúcsra épített antenna időnként iszonyatosan erezett, ferde villámnyalábokat szívott magához a felhők fölött forgó óriásgyűrű, a HD-Szakramentum csatlakozóiból, ha valamelyik helybéli lakos egyetemesítette kilőtte magát, és még nagyobb, reccsenve felvillanó flereket, ha az Atya kolliderből irányított gravitoncsomagokat indítottak.

Szeti egy vidéki városban született, az iskoláit is ott járta érettségiig, aztán a katonai főiskolát Szentendrén végezte, és ettől kezdve az élete Budapesthez kötődött.

(...)

Eleinte visszasírta Szentendrét éppúgy, ahogy a szentendrei évek alatt a szülővárosát, aztán megszerette a nyüzsgő metropoliszt. Budapest akkoriban lett egyre elviselhetőbb, előbb a kétütemű Trabantok és Wartburgok tűntek el, aztán a többi benzín- és dízelüzemű jármű is, az utakon előbb csendes kis villanyautók és buszok, pedál-, napelem- és szélmeghajtású gurulócskák futkostak, aztán a közlekedés átállt a hidrogénüzemű motorokra, ezt pedig az ezredforduló környékén kezdték felváltani a gluonenergia-kicsatolásos antigravi járművek.

A budapesti utcák hirtelen csendesek és virágillatúak lettek, az aszfaltozást felszedték, a Rákóczi út közepén kövér potrohú poszméhek birkóztak a szirmok közé szorult, reggeli napban szikrázó gyémánt harmatcseppekkel, gyerekek keresgéltek szamócát a Teréz körút fűvében, ravasz, nagy szakállú emberek disznóikkal szarvasgombát túráztak a Hősök terén.

Szetiék pártja uralta a közéletet, biztonságban érezték magukat, a Kis Reccs szaporodó előjeleivel nem törődtek, gyanútlanul tették a dolgukat, mind több szabadidejükben utazgattak, vadászgattak, és mire észbe kaptak, késő volt. A végső berogyás előtt, az államigazgatási gépezet utolsó maradványaival Szeti és a miniszterelnöke megkíséreltek még egy kétségbeesett külpolitikai manővert Bécsben, ha azt manővernek lehet nevezni; az ősi stratégiát vették elő: háborúzz, és mögéd áll a haza, de elkéstek. Már nem volt sem ellenséges, sem másmilyen ország, amelyet legyőzhettek volna.

Ködös reggelen ért a belterületekre a vagy harminc ember, a fegyvereik jó részét

рухване, с последните останки от държавноадминистративния апарат Сети и министър-председателят опитаха още една отчаяна политическа маневра във Виена, ако може да се нарече въобще маневра: извадиха древната стратегия: *влез във война и родината ще те подкрепи*, но бяха закъснели. Нямаше нито враг, нито друга държава, която да победят.

В мъгливата утрин тридесетина души навлязоха в центъра, повечето пътем бяха подарили оръжията си или просто ги бяха оставили, бяха запазили частично античното си облекло, частично го бяха заменили с развъдени от самокопиращи се от великански молекули и желатинов епидермис фотосинтезиращи наметала, или си бяха навлекли цветни дрехи от пера: така не се различаваха особено от автохтонните унгарци. Мъглата бавно се вдигна, късноесенният ден мерзелеше бледо, стените и покривите на къщите бяха обрасли с трева и домашни растения, по улиците отглеждаха зеленчуци, децата се пързалиха или караха колела по омекналата пръст, в калта, понякога през счупения прозорец на изоставена къща подаваше глава любопитна лисица или наедряла дива котка; по-едро животно не срещнаха, но според Свети Дух в Будапеща често са се случвали кървави сцени, нападения на мечки, затова и след три хиляди години се бе възродил древноунгарския култ към мечките; в изоставените лабиринти на старите промишлени зони и складовете с пропаднали покриви рисови ловуваха сърни и зайци, от високите планини зиме се спускаха и вълци на лов за елени и глигани, затова зимно време хората се разхождаха с лазерни пушки по улиците.

60

Когато вече се виждаше климатичният модулатор, инсталиран в Цитаделата на хълма Гелерт, те завиха от Будапещкото шосе по улица „Лозарска“ и по бул. „Бела Барток“ стигнаха до брега на Дунав, личеше, че се грижат добре за моста, беше прясно боядисан, по него преминаваха старите, дрънчащи и жълти трамваи, но по-високо мостът Ержебет трябва да беше сполетян от някаква беда; двата пилонна си бяха на мястото, но самият мост беше паднал в реката, дебелите снопове от кабели висяха сгърчени от пилоните, жителите ги бяха оставили така, както си бяха, очевидно още нямаше група за защита на историческото наследство, която да ги възстанови, затова пък някои си бяха построили къщи с дворове на върха на пилоната от страната на Буда, изглежда бяха качили огромно количество плодородна почва, защото в градините се извисяваха огромни дървета, златистожълтите им листа се сипеха равномерно над реката в тихо време. Грандиозната руина на моста не пречеше на водния транспорт, а между двата бряга се рееха, стояха или се движеха на зиг-заг летящи превозни средства, мостовите бяха ненужни, те все още съществуваха не заради нуждата, а заради носталгията. Останалите мостове си стояха невредими.

Сети не беше виждал реката поне десет години, тя си беше в общи линии като преди, приятно му беше да наблюдава гладко леещата се повърхност на водната маса, която сякаш помиташе всичко излишно дори от душите на хората, да я гледаш беше леко и освобождаващо, да я чувстваш и да се отпускаш, отпускаш. По водата плаваха традиционни електрически корабчета, както в миналото, видяха и канонерска лодка с гребци от турския период; повечето каменни

útközben elajándékozták vagy csak elhagyták, antik ruházatukat részben megtartották, részben önmásoló óriásmolekulákból és hámzselatinból tenyésztett fotoszintetizáló köpenyekre cserélték, vagy színes tollruhát húztak; nem igazán lehetett megkülönböztetni őket a bennszülött magyaroktól. Lassan felszállt a pára, halványan derengett a késő őszi nap, a házak falát és tetejét fű és haszonnövények nőttek be, az utcákon is zöldséget termesztettek, a gyerekek a felázott földön, a sárban csúszkáltak vagy bicikliztek, időnként némelyik betört ablakú, elhagyott házból kidugta a fejét egy kíváncsi róka vagy jól megtermett vadmacska; nagyobb állatot nem láttak, de a Szentlélek szerint Budapesten gyakoriak a véres jelenetek, a medvetámadások, ezért háromezer év után feléledt az ősmagyar medvekultusz; a régi ipartelepek és beszakadt tetejű raktárak elhagyott labirintusaiban hiúzkod vadásztak őzre és nyúlra, a magasabb hegységekből télen még a farkasok is lehúzódtak a szarvasok és a vaddisznók után, úgyhogy az emberek télen általában lézerpuskával jártak az utcán.

Mikor látótávolságba került a gellérthegyi Citadellában kialakított klímamodulátor, a Budaörsi útról a néptelen Nagyszőlős utcába kanyarodtak, aztán a Bartók Béla úton mentek végig, és a Szabadság hídnál értek a Duna-partra, látszott, hogy a hidat gondosan ápolják, frissen volt festve, és a régi, zörgő, sárga villamosok is futottak rajta, de feljebb az Erzsébet-hidat valami baleset érthette; a két pilon a helyén volt, viszont maga a híd a folyóba szakadt, a vastag kábelkötegek gyűröttek csüngtek a pillérekre, a lakosok hagyták úgy, ahogy volt, nyilván egyelőre nem akadt városvédő csapat, amely helyrehozta volna, viszont valakik kertés lakóházat építettek a budai oldali pilon tetejére, és úgy tűnt, hogy komoly mennyiségű termőföldet hordtak fel, mert a kertben nagy fák álltak, aransárga leveleik egyenletesen szálltak a folyó felett a csendes időben. A fenséges hidrom a vízi közlekedést nem akadályozta, a két part között pedig repülő járművek billegtek, álltak vagy cikáztak, a hidak már nem kellettek, és már régóta nem a szükség, hanem a nosztalgia éltette őket. A többi híd sértetlenül állt.

61

Szeti vagy tíz éve nem látta a folyót, az nagyjából olyan volt, mint régen, jól esett nézni a simán ömlő víztömeget, az meg mintha az emberek lelkéből is kisodort volna minden feleslegeset, könnyű és felszabadító volt csak nézni, érezni, és engedni, engedni. A vízen hagyományos elektromos hajócskák úsztak, mint régen, de egy török kori evezős ágyúnaszádót is láttak; a rakpartok kőépítményeit, szegélyeit, mellvédjeit többnyire elbontották, a gyerekek a kavicsos fövenyről hajigálták be a pecabotjaikkal a horgokra tűzött csalit, a folyó fölé hajló fák alatt óriási varsák között áramlott a víz; amióta felszámolták a Duna gátjait és erőműveit, az óriási vizák megint felúszhatk az ősi ívóhelyeikre.

Az 1990-es demokratikus hatalomátvétel után a gellérthegyi Szabadság-szobrot kicserélték a Kisded Jézust Szoptató Szűz Máriaéra, Szeti is jelen volt az ünnepélyes szoboravatón mint honvédelmi miniszter, emlékezett rá, hogy a monumentális alkotás bronzból készült. Most aranyban szikrázott, és amikor a Szentléleknél utánanézett, kiderült, hogy ez nem csak felszíni aranyozás, a szobor anyagát cserélték ki a szobor elmozdítása nélkül hidegfúziós töltöttrezecske-bombázással, a réz és cink atommagokba W és Z bozonokkal protonokat és neutronokat beszívva. Igen, már mikor hivatalban volt, kifejlesztették ezt az olcsó fémátalakítási technológiát, csak a hülye nem látta, hogy az

сгради, бордюри и балюстради по брега бяха разрушени, от каменистия бряг деца хвърляха въдици с нанизана на тях стръв, под надвисналите над реката дървета, водата нахлуваше между рибарските мрежи; след като премахнаха дигите и електроцентралите на Дунав, огромните моруни отново изплуваха до древните си места за хвърляне на хайвера.

След демократичната смяна на властта статуята на Свободата на хълма Гелерт бе заменена с Дева Мария Кърмеща Малкия Исус, Сети присъства на тържественото откриване като военен министър, спомняше си, че монументалната творба бе направена от бронз. Сега обаче лъщеше и когато на Свети Дух провери, се оказа, че става въпрос не просто за позлатяване, бяха сменили целия материал без да поместват статуята, чрез студена фузия и бомбардиране със заредени частици, атомните ядра на медта и цинка бяха попили протони и неутрони с W- и Z-бозони. Да, тази евтина технология за промяна на метала, беше разработена, още докато беше в министерството, само глупците не разбираха, че обезценяването на златото ще бъде един от сериозните фактори в историята за изчезването на парите.

Над главата на Дева Мария кръжеше огромен турул, размахът на крилата му трябва да беше, както на някогашен пътнически самолет, но очевидно не беше метален, приличаше по-скоро на Гая-рецептор, но когато Сети потърси, се оказа, че е повече от това: беше Турул, истински турул, митично животно от истински материал. Божия твар с жива, свещена тъкан, старото тотемно животно. В същото време боговете не го бяха създали само за зрелище. Преди откриването на гравитона работеше в подсилващо-предавателната станция, после участва в експериментите на мобилната станция за пространствено излитане на гравитополен човек, създаден от гените на жертваните пред Мария живи същества

Мария кърмеше Малкия Исус от дясната си гърда, лявата беше щръкнала гола напред, остро златно зърно потрепвайки, с аритмични вълни изстрелваше към небето червено-лилав енергиен сноп на всеки десет секунди, който беше главният лъч за орбитален коректив в HD- Сакраментума.

С ума си и остатъка от войниците си Пепи ежедневно държеше речи, в които последователно се придържаше към целта на мисията им: да се осъществи клетвата на Сети, защото могъщият в целия свят и особено в Европа велик Обесен Исус Пантократор ще им окаже помощ при завоеванията, обаче – въпреки че не смееше да го признае дори пред себе си – не вярваше нито във военния, нито в политическия успех, по същия начин, както и неговата стопена до минимум група. Пепи беше воден от ината си, гнева на бързо издигналите се, от страха от загубата и комплекса за малоценност, жаждата за отмъщение за дела, които не са му сторили, а той беше сторил на другите.

арангелтвктеленедесе аз егык комолы теныезо лесз а пеныз кымуласынанк тортенетeben.

Сзюз Мариа феже феелт гыгантккус турул кернгетт, а сзарныак фесзтыва аккора лехететт, мнт егы хайдани утассзллто репuloгепе, де нылывналoан нем фембуол вoлт, инкябб Гага-рецепторнак тунт, азтан амккор Сзети рakerесетт, латта, хогы тoбб аннал: а Турул волт, аз ггазгя турул, а мнтккус алатт ггазгя аныагбуол, лстен мадара елоо, сзент сзoветекбуол, аз oси тотемаллат. Угыанаккoр нем сзак лятвынелемнек сзантак аз лстенек. А гравитон фелфелдезесе елоот еросыто- ес атятсызоалломаскент телекоммунккакыос сзерепе волт, азтан а Мариа елоот фелалдозотт елооленыек геныебуол долгозо мобил куататоалломаскент вett рeсзт а гравитонмезoс емберес тeураграскысeрлетекбен.

Мариа жобб меллeбуол сзoптатта а кыс Жезуст, а бал мelle сзabadон мередт елооре, а хегыес арангем бымбубуол педг арнтмккусан hullамзo, нeха мег-мегрездuloо, вoросес- лла тюзес енггыаксoва лoвeллт аз eг фелe, амыа а HD-Сзакраментум тызедмасoдпер- кенткы палыакорреккыoнaк вeзетoсугара волт.

Пепи аз есзeвeл ес а марадeк катoнaнaк напoнтa елмoдoтт бeсзeдeнбeн кoвeт- кeзетeсeн рaгасзкoдoтт а кулдытeсык кeлжяoз: Сзети фoгaдaлмaнaк бeвалтaтaсыхоз, мeрт аз eгeсз влaгoн, де Еурoпaбaн кулдынлeгeсeн хaтaлмaс Фeлкoтoтт Жезус Пантoкратoр ак- кoр адя мeг нeккы а сeгысытeгeт а хoдытaсыхоз, азoнбaн хa нем ис мeртe мaгaнaк бe- вaллaнн, eппyгы нем хтт сeм катoнaн, сeм полнткaн сeкeрбeн, ахoгыан а кыцсыре oлвaдт сзaпaт сeм. Пeпнт а дaк хaйтoттa, а фeлкaпaсыкoдoттaк дyхе, вeрeсeгтoл вaло фeлeлмe ес кысeббсыгы кoмплексыса, а бoссзyвaгы oлaн тeттекeрт, амыeкeт нем мaсoк кoвeттек eл рaйтa, хaнeм o мaсoкoн.

АЗ ОБУДАИ СЗЕНТХАРОМСАГ-ТЕМПОМ

(...)

А темплом ес а SPAR болт кoзoтт лeнгeтт Крсызтус мaрвaнaлaпзaтy бнтoфaн, платина- лансон. Аз елeтнaгaсыгy кoрпусз араныбуол вoлт, а лaнц сзoрнтaсытoл кыдyллeдт мeрегзoлд сзeмe дoнынн ядeкoвeкбуол, кыoлтoтт нылвe фeхeрeл eрeзeтт, лылaс рoзсaквaрчбуол, ггазгя eзyстброкaтбуол сзaбтaк рa агыeккoтoт, амыа алaтт хaтaрoзoттaн мeредт eлoре аз ис- тeнсeг нылывн сзнтeн арангем хытaгя; а тaлaпзaт мaрвaнaгыба вeсeтт фeлрaтa сзeрнт аз акасытoфaт 1897-бeн алытoттaк, а кoрпусзт пeдг 2011-бeн кoнвeртaлтaк нeмeс аныагoккa.

– Аккoр итт кынт кынaлжук – мoндтa Пeпн, аззaл eлoвeтт eгы тeкeрцeт аз eгык сзe- кeрбуол; нем керeгeлтe сoкaгы, сзeмлaтoмaст мaр кoрaббaн eлoкeсытeттe а нaгы алкa- лoмрa. Сзeттeкeртe, ес хaнгoсaн фeлoлвaстa Жезуснак:

” Homerosz: llyasz, 456–460. sor:
– Kerek, hogy szabadítsd meg a bajtól hadseregünket! –
Így könyörgötte kegyelmét s meghallgatta az isten,
aztán körben széthintették árpadarájuk,
s áldozatuk torkát kifeszítve, a kést belevágták,
megnyúzták, felszelték és zsírjába takarták.

ХРАМЪТ „СВЕТА ТРОИЦА“ В ОБУДА

(...)

Христос се вееше на мраморната бесилка между църквата и магазина на Спар, закачен на платинени вериги. Торсът в естествен ръст беше от злато, в отровна-зелените очи, облещени поради притискането на синджира, стояха големи колкото орех нефрити, изплезеният език беше от лилавеещ розов кварц с бели жилки, превръзката на слабините беше от истински сребърен брокат, изпод който решително изпъкваше също златният член на божеството; според надписа, изсечен върху мрамора на пиедестала бесилката е била поставена през 1897 г., а през 2011 г. торсът е бил конвертиран в благородни материали.

” Омир, Илиада, 456 – 460 с.¹
– ... и днес ти се моля, ти пак изпълни ми молбата:
хайде сега прекрати за данайците грозната гибел!“
Тази молитва изрече и Феб Аполон го послуша.
Щом се помолиха, ръснаха печен ечмик едрозърнест,
жертвите първо свалиха, заклаха и сръчно ограха.

– Тази част е подходяща, Сети, ти трябва да го направиш. Разбираш, нали? При Омир воините опичат и изяждат жертвата, ние не трябва да го правим, защото там става дума за козел, а тук за човек. Казват, че по време на причастие вярващите изяждат Исус, че и кръвта му изпиват. Все едно. Скъпи приятели! – гласът му стана тържествен – Моля за внимание! Жертвата на Сети има особена стойност, той дава детето си като баща, точно както и Исус е бил жертван от баща си...

Няколко жени излязоха от църквата на въздух, видяха сборището и веднага разбраха, че имат работа с чужди хора, защото Светият Дух не ги позна, размислиха и любопитната тълпа наизлезе от църквата-кино. Пепи се запъна, даже се изплаши, когато видя, че поне стотина души са наобиколили армията от дваисетина и няколко души, а от улицата и от съседните къщи се присламчваха все повече, народът не говореше, подсмиваше се предимно, издаваха нечлено-разделни звуци, цялата работа изглеждаше сякаш са попаднали в някакво sci-fi и трябва да удържат срещу чужда раса на чужда планета, все едно бяха попаднали в капана на непознати животни с непредвидимо поведение.

Пепи не беше глупак, през ума му проблесна дали пък тези вътре не гледат стари филми, тогава биха могли да разберат думите му, дори да не ги ползват, с приглушен глас продължи на постанглийски.

– И ангелчето беше обещано за жертва от баща му. Всичко съвпада, Пантократорът ще се разпознае. Няма по-хубава жертва от тази. Ще пуснем кръвта тук, под бесилото, ще опечем месото, всъщност ще го изгорим пред Христос, по този начин ще го нахраним.

¹ – ПРЕВОД: Александър Милев и Блага Димитрова, 1969.

– Ez a rész jó lesz. Szeti, neked kell megtenned. Megígérted. Homérosznál aztán a harcosok megsütik és meg is eszik az áldozatot, de azt nekünk nem kell, mert ott kecskéről volt szó, itt pedig ember van. Bár Jézust állítólag megeszik áldozáskor a hívei, és még a vérét is megisszák. Mindegy. Kedves barátaim! – ünnepélyesre váltotta a hangját – Kérlek, figyeljetek most rám! Szeti áldozatának a különleges értékét az adja, hogy apaként adja a gyermekét, ahogy Jézust is az apja áldoztatta fel...

Közben a templomból kijött néhány nő levegőzni, látták a csődületet, pillanatok alatt rájöttek, hogy idegenekkel van dolguk, mert nem ismerte őket a Szentlélek, gondoltak egyet, és a moziemplomból máris tódult kifelé a kíváncsi tömeg. Pepi megakadt, kicsit megijedt, amikor látta, hogy vagy százan állják körül a huszonegynéhány fős hadseregét, és az utcából meg a környező házakból is egyre többen szivárognak elő, és a nép nem beszélt, hanem jobbára csak nevetgél, tagolatlanul nyökögött, olyasformán nézett ki az egész, mintha egy sci-fi-be csöppentek volna, ahol egy idegen faj bolygóján kell megállni a helyüket, vagy mintha ismeretlen és kiszámíthatatlan viselkedésű állatok csapdájába estek volna.

Pepi nem volt ostoba, átvillant az agyán, hogy ha ezek odabent régi filmet néztek, akkor nyilván még értik a beszédet, ha nem is használják, hát posztangolul, fennhangon folytatta.

– Angyalkát is az apja ígérte feláldozásra. Minden egyezik, a Pantokrátor ebben magára fog ismerni. Ennél szebb áldozat nem is lehetséges. Kiengedjük a vért ide a bitófa elé, aztán megsütjük a húst, illetve elégetjük Jézus előtt, és így tápláljuk őt.

Pepi megint elbizonytalanodott, mert egy idősebb úr, akin kifejezetten jól szabott, vadonatúj, empire stílusú, Napóleon korabeli nehézlovassági tábornoki egyenruha volt, magyarul belekiabált valamit, amit ő nem értett. Segélykérően nézett Szetire.

– Semmi, csak azt mondja, hogy nyugodtan megsütheted rendesen, ő szívesen megkóstolja az unokáival. Ne törődj vele, a Szentlélek szerint filozófiaoktató, és közép-kori versek magyarra fordításával foglalkozik. Meg azt képzelem, hogy ő meséli el ezt az egészet, ami itt történik velünk.

Пеги отново се поразколеба, защото някакъв възрастен господин, облечен с добре ушита нова-новеничка генералска униформа на тежката кавалерия от епохата на Наполеон, подвикна нещо на унгарски, което той не разбра. Погледна към Сети с молба за помощ.

– Нищо, просто казва, че спокойно можеш да го опечеш както трябва, той би го опитал с внуците си. Не му обръщай внимание, според Светия Дух, е философ и се занимава с превод на средновековни стихотворения на унгарски език. Въобразява си, че той разказва всичко, което сега се случва с нас.

Князете Борис и Кирил с детски автомобил,
заснети вероятно в парка на Двореца
в София около 1905-7 г.

Borisz és Kiril hercegek gyermek automobilban.
A fénykép valószínűleg a Palota parkjában készült
Szófiában 1905-7 körül

ПЕТЪР КРЪСТЕВ

*Двама писатели – Алек Попов и
Виктор Хорват дърпат
лъвската опашката на историята
– Превод: Светла Кьосева*

KRASZTEV PÉTER

A történelem bojtos farkát cibálják:
két regényíró, Alek Popov és Horváth Viktor

” Историческото време е относително късно и до голяма степен изкуствено нововъведение на западната цивилизация. Културно-историческа, а не философска визия...

(Франклин Рудолф Анкерсмит:

Шест тезиса върху нарративистката философия на историята, 2001)

Съвременната история е доста по-важна, за да бъде поверена на историците – смята един от изтъкнатите историци на нашето време Шломо Занд. Кой тогава – след като историците сами се отстраняват от играта с този решителен жест? Журналистите, политолозите и културните антрополози ли? Ако изходим от досегашното творчество на Алек Попов и Виктор Хорват, недвусмисленият ни отговор е, че е най-добре историята на нашето време да се повери на писателите. По-точно, на добрите писатели, които са и журналисти, и политолози, и културни антрополози, и – очевидно – майстори на художественото слово. Донякъде и историци, най-вече, за да си острят перата на вкаменените нарративни шаблони на историографията – за най-голяма наслада на уважаемата публика от четящи.

Доста от отдавна – да речем от средата на 1960-те години – в кръга на историците, които проявяват склонност към теоретизиране, съществува консенсус, че историята се пише от гледната точка на настоящето, в по-лошия случай обслужва интересите на съвремието с наслагани върху миналото исторически наративи. Артур Шлезингер младши, в лекцията си в защита на съвременната историческа наука още през 1967 г. иронично казва, че няма историк, който дълбоко в душата си да не е наясно колко „изкуственост“ е примесена в конструкциите му, и че няма човек, който да го разобличи, освен друг историк, чиято наратива е също толкова ранима. Свежестта на тезата му в проточилия се с десетилетия дискурс обаче не се дължи на това. Още в онзи, невероятно продуктивен в духовно отношение период – малко след Маршал Маклуън и Раймонд Уйлямс – той разбира, че живеем в толкова забързано време (още тогава), че не е ясно в кой момент събитията от настоящето се превръщат в история, а миналото във внезапно отминало: „Това, което ние изживяваме като „минало“ в скалата на времето, е много по-близо до нас, отколкото във времето, когато промените са се извършвали не за дни, а за десетилетия.” След дигиталната революция (нека я поставим около границата на третото хилядолетие) това е многократно по-вярно: миналото се е съгстило в плътна маса, която съществува едновременно с нас, за настоящето не знаем не само дали го живеем, а и не сме сигурни дали не сме попаднали в някаква информационна матрица, в един от съществуващите информационни светове, от което границата между настояще и бъдеще става несигурна. Шлезингер младши, който по време на написването на своя текст е нямал и представа за дигиталната революция, в заключение дава прорицателски съвет на бъдещите историци: да се върнат към първоначалната си роля на хроникьори като Тукидид,

1 – Релсово превозно средство с въжена тяга за движение по стръмен наклон. – Б.р.

” A történelmi idő a nyugati civilizáció viszonylag kései és nagyrészt mesterséges újítása. Ez kulturális, nem pedig filozófiai képzet...

(Franklin Rudolf Ankersmit:

Six Theses on Narrativist Philosophy of History, 2001)

A KORTÁRS TÖRTÉNELEM sokkal fontosabb annál, semmint hogy a történészekre bízunk – állapítja meg napjaink egyik kiemelkedő történésze, Shlomo Sand. De ki marad, ha a történészek egy ilyen határozott gesztussal kizárják magukat a játszmából? Az újságírók, a politológusok és a kultúrantropológusok? Ha Alek Popov és Horváth Viktor eddigi életművére hagyatkozunk, a válasz egyértelműen az, hogy korunk történelmét a legjobb a regényírókra bízni. Mármost a jó regényírókra, akik egyszerre újságírók, politológusok, kultúrantropológusok és – nyilván – szépírók. Meg egy kicsit történészek is, de csak annyira, hogy a történetírás megkövesedett narratív sablonjain élezzék a pennájukat – a nagyérdemű olvasóközönség legnagyobb gyönyörűségére.

Abban már elég régóta – mondjuk, úgy az 1960-as évek közepe óta – konszenzus van az elméleti hajlandóságú történészek körében, hogy a történelmet mindenki a jelen szempontjai szerint írja, rosszabb esetben a jelen érdekeket szolgálja ki a saját utólagos történelmi narratívájával. Arthur Schlesinger, Jr., a kortárs történetírás mellett kiálló előadásában, már 1967-ben azzal ironizált, hogy nincs olyan történész, aki lelke legmélyén ne érezné, mennyi „műviséget” vegyít a konstrukcióiba, és nincs ember, aki ezen rajtakapná, kivéve egy másik történészt, akinek szintén legalább ennyire sérülékenyek a narratív elméletei. Gondolatmenete azonban nem csak emiatt visz máig tartó frissességet az évtizedek óta tartó vitába. Már abban az amúgy szellemileg elképesztően produktív korszakban – alig valamivel Marshall McLuhan és Raymond Williams után – felismerte, annyira felgyorsult korban élünk (értsd: éltek már akkor), hogy nem világos melyik ponton válnak a jelen események történelemmé, a múlt pedig hirtelen múltta: „Amit mi »múltként« élünk meg az időrendben, sokkal közelebb van hozzánk, mint az, amikor a változás nem napok, hanem évtizedek kérdése volt.” A digitális forradalmat (tegyük azt megközelítően az ezredfordulóra) követően mindez hatványozottan érvényes lett: azóta a múlt egyre inkább egy egyidejű masszává sűrűsödött, a jelenről nem csupán azt nem tudjuk, éljük-e, de sosem lehetünk biztosak benne, nem valamiféle információs mátrixban élünk-e, a létező információs valóságok valamelyikében, és ettől a jelen és a jövő közötti határ még inkább elbizonytalanodik. Schlesinger Jr., akinek a megírás idejében még sejtelve sem lehetett a digitális forradalomról, konklúzióként látnoki tanáccsal látja el a jövő történészeit: térjenek vissza az eredeti, thuküidészi krónikási szerephez, mert a jövő bele fog veszni a „történelemmedzsmentbe”, az információs dömpingbe és „zajba”, ezért az ő kortársi adataik és józan felismeréseik maradnak fenn a leghitelesebb forrásként a jövő nemzedékeknek, ezekből lehet majd csak feldolgozni a kort, amelyet eredendően nem az ő illetékességük lenne leírni.

Ez az előadás látványosan új mederbe terelte a történészek és a történetírás szerepéről folytatott évszázados vitát, ugyanakkor, furcsa módon, a történelem és az irodalmi fikció, vagyis a történelemről, pontosabban annak apropóján alkotó íróról jóval

политическата действителност на епохата, и в същото време доста свободно интерпретират събитията от миналото, по-точно съзнателно превръщат в гротеска, дори в абсурд историографските модели и учебникарските щампи, които се ширят за съответната епоха. Действията на героите, мотивацията им, събитийната основа, получават напълно противоположен знак: в историята на сестри Палавееви, която се развива по време на Втората световна война, се появяват фантастични същества (например партизани джуджета), има партизански секс и попкултура. В „Турско огледало“ действието се разиграва в Унгария след битката при Мохач, историческите, стопанските, военните, религиозните и т.н. реалии дават достоверна рамка на фиктивната история, създавайки точен огледален образ на онова, което читателите очакват от турската епоха, само че докато създава илюзията за официалната историография, измисля „тайни (квази) истории“, които лишават властващата наратива от общественоисторическата ѝ основа, и всичко се обръща наопъки: хероичното става комично, даваното за пример е жалко, а възвишеното – подло. Не винаги и не във всяко отношение, разбира се, само на места. И става някак човешко, което прави и историята по-поносима.

Нито Хейдън Уайт, нито Луи О. Минк, който има подобни схващания, не отчитат, че фикцията не просто възпроизвежда „историческия дискурс“, а започва да го еродира, еродирайки и самата историография. Романите „Мисия Туран“ (2021) и „Малкият тряс“ (2012), въпреки че жанрово се различават – първият стои по-близо до „съвременната историография“, другият открито борави с елементи на утопията – се сближават по това, че интерпретират съвременността от двете крайни точки на историята. Алек Попов тръгва от началото на историята, от фиктивната „национална история“ към днешната централно- и източноевропейска действителност, заемайки нараторската роля на „историка хроникьор“, докато Виктор Хорват съзерцава пространството на днешното ни битие от фиктивната крайна точка на осъществената комунистическа утопия. Гледайки отзад напред или отпред назад, ретроспективна утопия или класическа дистопия – в крайна сметка е все едно, тъй като описват един и същ абсурден свят. „Учените“ от туранската експедиция търсят в българската прародина живеещите там и до днес българи, както на времето унгарските пътешественици от монаха Юлиан до Вамбери (унгарските препратки в романа са доста подчертани: историята не случайно започва в Будапеща, а освен това авторът написа голяма част от романа тук като стипендиант на ЦЕУ). С други думи романът си прави грозна шега с историците, които – съзнателно или водени от романтични заблуди – поддържат с историческите си наративи актуалната власт, срещу което, естествено, злободневните герои на политическата власт им отговарят със своята подкрепа. Историята на нашето време в случая е представена като продукт на фиктивната историография: писателят историк, който – осъществявайки прогнозата на Шлезингер младши – се стреми да предаде на бъдещите историци мизерността на историографията в епохата на „post truth“ (постистината) от позицията на хроникьор на нашето време. В утопичния свят на „Малкият тряс“ се наслаждат няколко исторически пласта, спомените и ролевите игри от детството се смесват с маневрите на

Nem mindig és nem minden tekintetben, persze, csak esetenként. Amolyan emberivé válik, amitől a történelem is elviselhetőbb lesz.

Sem Heyden White, sem a hozzá hasonlóan gondolkodó Louis O. Mink nem számoltak azzal, hogy a fikció egyszer csak nem reprodukálni akarja a „történeti diskurzusokat“, hanem elkezd velük kötözködni, kikezdi magát a történetírást. *A Turáni küldetés* (2021) és *A Kis Reccs* (2012) című regény, bár műfajilag sokban különböznek – előbbi inkább a „kortársi történetíráshoz“ áll közelebb, a másik, bevallottan, az utópiák elemeivel operál –, abban megegyeznek, hogy történelem két végpontja felől értelmezik a jelent. Alek Popov történelem kezdete, a fiktív „nemzeti őstörténet“ felől közelít a jelen közép- és kelet-európai valósága felé a „krónikás történész“ narrátori szerepében, míg Horváth Viktor a történelem fiktív végpontjából, a megvalósult kommunista utópia felől néz vissza mai létezésünk terére. Hátulról előre, vagy előről hátra tekintve, retrospektív utópia, vagy klasszikus disztópia – végső soron egyre megy, hiszen ugyanazt az abszurd világot írják le. A turáni expedíció „tudós“ kutatói a bolgár őshazában keresik a máig élő bolgárokat, mint annak idején keresték a magyar utazók Julianus barától Vámbériig (a regény magyar vonatkozásai meglehetősen hangsúlyosak: a történet nem véletlenül indul Budapesten, ráadásul a szerző jórészt itt is írta a könyvet CEU-ösztöndíjasként). Más szóval a regény azokkal a történészekkel űz csúf tréfát, akik – szándékosan, vagy épp romantikus tévképzeteiktől vezérelve – a történeti narratíváikkal a mindenkori hatalmat legitimálják, amiért, persze, a politikai hatalom napi hősei örömmel viszonttámogatják őket. Korunk története tehát a fiktív történetírás termékeként jelenik meg: az író-történész, aki – Schlesinger Jr. jövődőlését beteljesítve – napjaink krónikása, aki a „post truth“ kori történelemírás nyomorúságát igyekszik közvetíteni a jövő nemzedékek történészeinek. *A Kis Reccs* utópisztikus világában több fiktív történeti réteg rakódik egymásra, amelyekben a gyermeki élmények és szerepjátékok, a komputeres stratégiai játékok manőverei, tudományos és teológiai diskurzusok szövődnek egybe a digitális forradalom után megvalósult kommunizmus körülményei közepete (az internet, például, már beépült az emberek fejébe, így eszközök nélkül kommunikálnak egymással). A totális utópia és a „óvilág“ háborújának történetében a „létező szocializmus“ és a „posztoszocializmus“ groteszk-abszurd valósága is markánsan jelen van a főhős (szerzői alteregó) élményein keresztül, azaz Horváth Viktor is – derék krónikásként – beszivároztatja a jelenkor történelmét a fantasztikumba. A működő kommunizmus perspektívájából újraírt történelemmel folytatott játék legalább akkora geg, mint a nemzeti őstörténet jegyében elképzelt jelen. A kezdetben említett Slomo Sandot biztos megnyugtatná, hogy nincs a világon olyan történész, akit bele lehetne rángatni egy ilyen játékba. És ez így van rendjén...

A két szerző között életkorban négy év a különbség, ismerik és érdeklik egymást, mindkettőjük művei a világ számos nyelvén olvashatók. És, még mielőtt az elmélet eszmefuttatások elhomályosítanák a lényegét: mindketten nagyon szórakoztatók – szóban és írásban.

компютърните стратегически игри, с научни и теологически дискурси в условията на осъществения комунизъм в епохата след дигиталната революция (интернетът например вече е вграден в главите на хората и те могат да комуникират и без устройства помежду си). В историята на войната между тоталната утопия и „стария свят, в гротескно-абсурдната действителност на „реалния социализъм“ и на „постсоциализма“ ярко присъства чрез преживяванията на главния герой (алтерего на автора), т.е. самият Виктор Хорват и като сериозен хроникьор, той вкарва историята на настоящето във фантастиката. Заиграването с пренаписаната от перспективата на действащия комунизъм история е такава закачка, както и настоящето в светлината на древната национална история. Споменатият в началото Шломо Занд навярно може да бъде успокоен с това, че няма на света историк, който да бъде въввлечен в подобна игра. И съвсем правилно...

Разликата във възрастта на двамата автори е четири години, те се познават и се интересуват един от друг, произведенията им могат да се прочетат на много езици. И, преди теоретичните разсъждения да ни отвлекат от същината: и двамата са много забавни – както на живо, така и в текстовете си.

Генерал-майор Васил Кутинчев,
началник на 1 Пехотна софийска дивизия
със семейството си, София ноември 1907 г.

Vaszil Kutincsev vezérőrnagy,
az I. szófiai gyalogos hadosztály parancsnoka
családjával, Szófia, 1907 novemberében

ЛАСЛО МЛЕЧЕНКОВ

Българската градинарска общност
в Унгария и колективизацията
- превод: Светла Кьоцева

MLECSENKOV LÁSZLÓ

*A magyarországi bolgárkertész-közösség
és a kollektivizálás*

В ПО-ЩАСТЛИВИТЕ ЗАПАДНИ ЧАСТИ на Европа след края на Втората световна война приключват страданията, ужасите и изпитанията. Благодарение на плана Маршал в тази част на света постепенното се утвърждават мирното развитие и растеж. За разлика от тях народните демокрации в съветската окупационна зона, сред тях Унгария и България, копират московския модел и сяко следват инструкциите на Съветския съюз. Действителната необходимост от корекции в обществените отношения и собствеността обаче се осъществява насилствено и необмислено, при пълно отсъствие на рационален подход.

Драстичните обществени, икономически и юридически промени, сред тях и необмисленото одържавяване на селското стопанство, се оказва трагични, както колективно за българската общност, така и за индивидуалната съдба на нейните членове.

Временно затихналата в резултат на катаклизмите на Втората световна война миграция на българските градинари постепенно се съживява след 1945 г. Преобразуването на националното стопанство в социалистическа структура от съветски тип, както и нетърпимостта на икономическата политика от този тип към частната собственост, обаче, слагат край на миграцията на българските градинари. Недвусмислени белези за тези процеси в Унгария са разпускането на Българския градинарски съюз през 1951 г. и насилствената колективизация.¹

Един от начините за поддържане на връзка с близките от родината откриваме в меморандума на Първи политически отдел на Министерството на външните работи относно „банковите преводи на българските градинари, работещи в Унгария“ от състоялите се на 8 февруари 1954 г. междуведомствени преговори. По смисъла на сключената на 1 юли 1948 г. Българо-унгарска спогодба за стокообмена и плащанията, на българите в Унгария се предоставя следното правно основание да подпомагат близките си:

„Спестяванията на унгарските граждани, живущи в България и на българските граждани, живущи в Унгария, могат да се превеждат по банков път, с изключение на капиталните средства.“²

1 – DONCSEV, TOSO: A magyarországi bolgárok. Új idők kihívásai, in: Haemus 3, 1994, 2-3. sz., 25. (Тошо Дончев, Българу в Унгария. Презизвикателства на новото време, В: Хемус 3, 1994, бр. 2 – 3., 25.)
2 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. кутия. 1. страница. Банкови преводи на българските градинари, работещи в Народна република Унгария (Будапеща, 10 февруари 1954 г.)

EURÓPA SZERENCSESEBB TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSŰ nyugati felében a második világháborúval véget értek a szenvedések, borzalmak és megpróbáltatások. A Marshall-segélynek is köszönhetően a lassú, békés fejlődés és gyarapodás időszaka köszöntött be ebben a régióban. Ezzel szemben a szovjet megszállási övezetbe tartozó népi demokráciákban, így Magyarországon és Bulgáriában is, a moszkvai modell másolása, a Szovjetunió által megkövetelt intézkedések elvakult bevezetése vált jellemzővé. Szükséges volt ugyan a társadalmi és tulajdonviszonyok korrekciójára, azonban nem ilyen erőszakos és átgondolatlan formában, teljesen figyelmen kívül hagyva a racionális szempontokat.

A drasztikus társadalmi, gazdasági és jogi változások, ezen belül is az agráriumot is érintő átgondolatlan államosítás a magyarországi bolgár közösség kollektív és tagjainak egyéni sorsát is drámaian befolyásolta.

A második világháború katalizmája miatt időlegesen megszűntek az ingázások, majd újabb élénk impulzust kaptak 1945-öt követően. A nemzetgazdaság szovjet típusú, szocialista struktúra szerinti átalakítása, valamint az említett modell magántulajdont nem toleráló gazdaságpolitikája véget vetett a bolgár kertészek migrációjának. Magyarországon ennek egyik jól érzékelhető jelei a Bolgár Kertész Szövetség 1951-es feloszlata, illetve az erőszakos kollektivizálás voltak.¹

Az anyaországban maradtakkal való kapcsolattartás egyik láttelepe a KÜM I. számú politikai főosztálya által „a Magyar Népköztársaságban dolgozó bolgár kertészek átutalásai” tárgyában 1954. február 8-án lebonyolított tárcaközi egyeztetésről készített feljegyzés. Az 1948. július 1-jén megkötött magyar-bolgár árucere-forgalmi és fizetési megállapodás értelmében a Magyarországon élő bolgárok számára lehetőség nyílt hozzátartozóik támogatására, az alábbi jogcím alapján:

„A Bulgáriában élő magyar állampolgárok és a Magyarországon élő bolgár állampolgárok megtakarításai – a tőkejellegű átutalások kivételével – átutalhatók.”²

A fenti fizetési jogcímet az évről évre megkötött megállapodások változatlan formában tartalmazták. Az MNB – élve a devizahatóságok önálló keretmegállapítási jogával – a családonként átutalható keretet előbb 6000 forintban, majd a bolgár diplomácia közbenjárása nyomán 10 000 forintban állapította meg. 1952-ben azonban a fizetési megállapodást megelőző bilaterális tárgyalások alkalmával – „hosszas vita után” – a családonként átutalható összeget ismét 6000 forintra csökkentették. Mindez persze hatással volt a Bulgáriába irányuló pénzmozgások volumenének alakulására is. Az MNB kimutatása szerint, míg 1951-ben és 1952-ben 660 000 rubel került átutalásra a bolgár kertészek által, addig 1953-ban mindössze 420 000 rubel hagyta el az országot ebben a formában.³

1 – DONCSEV, TOSO, A magyarországi bolgárok. Új idők kihívásai, in: Haemus 3, 1994, 2-3. sz., 25.

2 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. doboz. 1. oldal. A Magyar Népköztársaságban dolgozó bolgár kertészek átutalásai (Budapest, 1954. február 10.).

3 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. doboz. 1. oldal. A Magyar Népköztársaságban dolgozó bolgár kertészek átutalásai (Budapest, 1954. február 10.).

Горепосоченото правно основание присъства в ежегодно подновяваните спогодби в неизменна форма. Унгарската национална банка (УНБ) – която е овластена да определя рамката за вноса и износа на унгарски пари – най-напред определя сумата от 6000 форинта на семейство, която в резултат на намесата на българската дипломация е утвърдена на 10 000 форинта. През 1952 г. обаче в хода на предшестващите билатерални преговори за плащанията, „(...) след продължителни спорове (...)“ сумата отново е намалена на 6000 форинта. Всичко това, естествено, влияе на обема на паричните движения в посока към България. Според данни на УНБ през 1951 и 1952 г. българските градинари превеждат годишно по 660 000 рубли, а през 1953 г. едва 420 000 рубли напускат страната по този начин.³

На срещата представители на УНБ, Външното министерство и Министерство на финансите се споразумяват да направят следните предложения на срещата за подновяване на Българо-унгарската спогодба за стокообмена и плащанията през 1954 г.:

- 1) „да се прекратят принципно неправилните и неприлагани в други спогодби едностранни банков преводи и (...) въпросната част в текста да се премахне като юридическо основание от спогодбата;
- 2) в случай, че пълното премахване на юридическото основание, доведе до трудности в преговорите, предлагаме текстът да се промени по следния начин: *Българските граждани, работещи в Унгария и унгарските граждани, работещи в България, могат да превеждат спестяванията от собствения си труд – с изключение на капиталните средства.*⁴

Делегатите на засегнатите министерства и на УНБ уточняват, че по този начин „само много малка част от преводите ще бъде реализирана“, добавяйки, че „обявените за кулаци“, т.е. хората, които желаят да прехвърлят суми надвишаващи рамката, често използват своите работници за целта.

С цел да филтрира преводите на капитални средства Министерството на финансите извършва разследване над 131 български градинари в Унгария, чиито резултати са видни от следната таблица:⁵

3 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. кутия. 1. стр. Банкови преводи на български градинари, работещи в Народна република Унгария (Будапеща, 10 февруари 1954 г.).

4 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. кутия. 3. стр. Банкови преводи на български градинари, работещи в Народна република Унгария (Будапеща, 10 февруари 1954 г.).

5 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. кутия. 2. стр. Банкови преводи на български градинари, работещи в Народна република Унгария (Будапеща, 10 февруари 1954 г.).

А találkozón az MNB, a KÜM és a PM illetékesei megállapodtak abban, hogy a folyamatban lévő 1954. évi magyar-bolgár árucere-forgalmi és fizetési megállapodás megkötésére irányuló tárgyalások alkalmával az alábbiakra tesznek javaslatot:

- 1) „szüntessük be ezt az elvileg is helytelen, más viszonylatainkban nem alkalmazott, egyoldalú átutalást és az (...) idézett szövegrészt, mint jogcímet, hadjuk (sic!) ki a fizetési megállapodásból;
- 2) amennyiben pedig a fizetési jogcím teljes törlésére irányuló törekvés a tárgyalásokon nehézségeket okozna, úgy annak a szövegére az alábbi megfogalmazást javasolják: *A Magyarországon dolgozó bolgár állampolgárok és a Bulgáriában dolgozó magyar állampolgárok saját munkájukból eredő megtakarításai – a tőkejellegű átutalások kivételével – átutalhatók.*⁴

Az érintett minisztériumok és az MNB delegátusai leszögezték, hogy ezáltal „az

Alkalmazott	19 fő		
Nem tart alkalmazottat	23 fő		
Nem kertész	2 fő		
Kereskedő	1 fő		
Csupán időszakos munkásokat tart	37 fő		
<hr/>			
Egy állandó alkalmazottat tart	16 fő	Ebből az állandó alkalmazotton kívül	
		1–2 időszakos alkalmazottat tart	8 fő
		2–3 időszakos alkalmazottat tart	5 fő
		10 időszakos alkalmazottat tart	1 fő
		Nincs időszakos alkalmazottja	2 fő
<hr/>			
2 állandó alkalmazottat tart	14 fő	Ebből az állandó alkalmazottakon kívül	
		1–5 időszakos alkalmazottat tart	7 fő
		5–10 időszakos alkalmazottat tart	3 fő
		10–15 időszakos alkalmazottat tart	2 fő
		25-nél több időszakos alkalmazottat tart	1 fő
<hr/>			
3 állandó alkalmazottat tart	6 fő	Ebből az állandó alkalmazottakon kívül	
		5–6 időszakos alkalmazottat tart	1 fő
		Nincs időszakos alkalmazottja	5 fő
<hr/>			
4 állandó alkalmazottat tart	9 fő	Ebből az állandó alkalmazottakon kívül	
		3–4 időszakos alkalmazottat tart	1 fő
		8–10 időszakos alkalmazottat tart	1 fő
		9–11 időszakos alkalmazottat tart	2 fő
		10–15 időszakos alkalmazottat tart	1 fő
		20-nál több időszakos alkalmazottat tart	2 fő
		25-nél több időszakos alkalmazottat tart	1 fő
		Nincs időszakos alkalmazottja	1 fő
<hr/>			
5 állandó alkalmazotton felül foglalkoztat	4 fő		
Összesen:	131 fő		

átutalások csak igen korlátozott mértékben kerülhetnének teljesítésre”, ám hozzátették, hogy a „kulákoknak minősülő”, illetve a megszabott keretnél nagyobb összeget átutalni kívánók igen gyakran alkalmazottaik segítségét vették igénybe.

A PM a tőkejellegűnek minősíthető átutalások kiszűrése céljából 131 magyarországi bolgár kertészre kiterjedő vizsgálatot folytatott, melynek eredményét az alábbi táblázat tartalmazza:⁵

4 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. doboz. 3. oldal. A Magyar Népköztársaságban dolgozó bolgár kertészek átutalásai (Budapest, 1954. február 10.).

5 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. doboz. 2. oldal. A Magyar Népköztársaságban dolgozó bolgár kertészek átutalásai (Budapest, 1954. február 10.).

Има работници	19	гуши	
Няма работници	23	гуши	
Не е градинар	2	гуши	
Търговци	1	човек	
Има само сезонни работници	37	гуши	
<hr/>			
С 1 постоянен работник	16	гуши	Освен постоянните работници
			1-2 сезонни работници
			2-3 сезонни работници
			10 сезонни работници
			Няма сезонни работници
			8 гуши
			5 гуши
			1 човек
			2 гуши
<hr/>			
С 2 постоянни работници	14	гуши	Освен постоянните работници
			1-5 сезонни работници
			5-10 сезонни работници
			10-15 сезонни работници
			Над 25 сезонни работници
			7 гуши
			3 гуши
			2 гуши
			1 човек
<hr/>			
С 3 постоянни работници	6	гуши	Освен постоянните работници
			5-6 сезонни работници
			Няма сезонни работници
			1 човек
			5 гуши
<hr/>			
С 4 постоянни работници	9	гуши	Освен постоянните работници
			3-4 сезонни работници
			8-10 сезонни работници
			9-11 сезонни работници
			10-15 сезонни работници
			Над 20 сезонни работници
			Над 25 сезонни работници
			Няма сезонни работници
			1 човек
			1 човек
			2 гуши
			1 човек
			1 човек
<hr/>			
Над 5 постоянни работници	4	гуши	
<hr/>			
Всичко:	131	гуши	

В крайна сметка на междуведомствения форум се приема предложението по втора точка: „(...) предвид факта, че пълната забрана на преводите – имайки предвид, че зелените площи в околностите на столицата се обработват предимно от българи, независимо че забраната за преводи не засяга приходите на градинарите – би могла да предизвика безпокойство и да се отрази на производството.“⁶

В духа на указ №15 от 1956 г., който радикално реструктурира цялото унгарско селско стопанство от производството до пласирането на продукцията, е засегната чувствително и единната структура на българското градинарство. В държавите от съветския блок – в това число и в България – кооперирането не се извършва суверенно, а в случая с българите могат да се открият следи от действията, не само на висшето ръководство на унгарската държава, а и на „братското дипломатическо“ участие на служителите на Българското посолство в Будапеща.

В средата на октомври 1958 г. секретарят на посолството Павлов води разговори с консул II ранг Бьорчюк, сътрудник в Паспортния отдел на унгарското външно министерство, където „(...)заявява, че посолството работи по въпроса за създаване на трудовокооперативно стопанство и среща големи трудности. Против създаването на кооператива се обявяват най-вече български градинари, които имат годишен доход от 300 – 400 000 форинта, сред тях Ангел Карапенчев, Цани Йоргов и Кънчо Бундеф (Крищоф Бундеф) от Чепел. Тези личности са отчаяни противници на народната демокрация. Напр. кулакът Ангел Карапенчев не се посвещава да заплашва с убийство във връзка с текезесето, или Кънчо Бундеф,

6 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. кутия. 4. стр. Банкови преводи на български градинари, работещи в Народна република Унгария (Будапеща, 10 февруари 1954 г.).

Вégül mégis elsősorban a második pontban megfogalmazott ajánlás mellett foglaltak állást a tárcaközi egyeztető fórum résztvevői: „figyelembe véve azt a tényt, hogy az átutalások teljes beszüntetése – tekintettel arra, hogy a főváros zöldövezetének jelentős részét bolgár kertészek művelik meg és bár az átutalás beszüntetése nem érinti a kertészek forintbevételét – könnyen nyugtalanságot kelthet, amely kihathat a termelésre”.⁶

Az 1956. évi 15. számú törvényerejű rendelet szellemében az egész magyarországi agrárium szerkezetét radikálisan átalakító szövetkezeti típusú átalakítás a termeléstől az értékesítésig terjedő önálló gazdálkodási egységet alkotó bolgárkertészeteket is igen érzékenyen érintette. A szovjet blokk államaiban – így Bulgáriában is – nem teljesen szuverén módon meginduló „téjesztítés” kezdeményezői között nem csupán a magyar államigazgatás felső vezetése, hanem a „testvéri” Bolgár Népköztársaság budapesti diplomáciai képviselőitén munkatársai is felfedezhetők.

1958. október idusán Pavlov nagykövetségi titkár megbeszélést folytatott Börcsök II. osztályú konzullal, a KÜM útlevélosztályának munkatársával, „(...) elmondotta, hogy a nagykövetség termelőszövetkezet létrehozásán fáradozik, mely igen sok nehézségbe ütközik. A termelőszövetkezet alakítása ellen elsősorban azok a bolgár kertészek ágálnak, akik évente 3-400 000 Ft jövedelemre tesznek szert, így többek között Csepelről Angel Karapencsev, Cani Jorgof és Kancsó Bundef (Kristóf Bundef). Ezek a személyek a népi demokratikus rendszer legelkeseredettebb ellenségei. Pl.: Angel Karapencsev kulák nem riadt vissza még attól sem, hogy gyilkossággal fenyegetőzzön a termelőszövetkezetbe való belépéssel kapcsolatban, vagy Kancsó Bundef, aki 25 holdon gazdálkodik és 30-40 emberrel dolgoztat, akiknek bevonásával különböző adókijátszást hajt végre; fiával együtt az éjszakai mulatók ismert alakjai.”⁷

A találkozáson elhangzottakat rögzítő feljegyzés szerint: „Pavlov elvtárs elmondta, hogy véleménye szerint ezekkel az emberekkel foglalkozni kellene, mert az osztályharc megkívánja likvidálásukat vagy félreállításukat, mely ellen a Nagykövetség nem emelne kifogást.”⁸

Pavlov nagykövetségi másodtitkár e látogatást követően felkereste Dzurdzik I. osztályú főkonzult, a KÜM igazgatási főosztályának vezetőjét is, és megvilágította a Bolgár Népköztársaság budapesti nagykövetsége e tárgy körben kifejtett tevékenységének belpolitikai hátterét is. „Elmondotta, hogy ők (A Bolgár Népköztársaság kormánya – M. L.) Bulgáriában, a mezőgazdaságban is lerakták a szocializmus alapjait és igen sok nehézséget jelent számukra odahaza a nálunk lévő bolgár kertészek itteni lehetőségei. Ezek levelezés és különböző kapcsolataik útján tájékoztatták otthoni rokonaikat.”⁹

Az ügyben kiemelkedő aktivitást tanúsító bolgár diplomata még e hónap végén konzultált Krajcsik I. osztályú titkárral, a KÜM I. számú politikai osztályának

6 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-0012181-1954. 9. doboz. 4. oldal. A Magyar Népköztársaságban dolgozó bolgár kertészek átutalásai (Budapest, 1954. február 10.).

7 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-0046/8-1945-1964. 9. doboz. Pavlov bolgár nagykövetségi titkár látogatása (Budapest, 1958. október 13.).

8 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-0046/8-1945-1964. 9. doboz. Pavlov bolgár nagykövetségi titkár látogatása (Budapest, 1958. október 13.).

9 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-005813-1945-1964. 9. doboz. Pavlov bolgár nagykövetségi titkár látogatása (Budapest, 1958. október 25.).

стопанисващ 25 холда с 30 – 40 души работници, въвличайки ги в разни данъчни измами; заедно със синовете си са познати лица от нощните локали.“⁷

Според протокола на срещата: „Другарят Павлов каза, че по негово мнение трябва да се занимаваме с тези хора, защото класовата борба изисква тяхното унищожаване или отстраняване, на което Посолството няма да се противопостави.“⁸

След посещението на втория секретар на посолството Павлов отива при главния консул I ранг Друздик, началник на Административния отдел на МВНР, когото запознава с дейността на посолството по този въпрос в светлината на вътрешнополитическата ситуация. „Заявява, че те (Правителството на Република България – Л.М.) вече са положили основите на социализма в селското стопанство и за тях представлява голяма трудност да обяснят в България възможностите, които са предоставени на тукашните български градинари. Те осведомяват тамошните си роднини чрез писма и други контакти.“⁹

Твърде активният по темата български дипломат още в края на същия месец консултира и със секретар I ранг Крайчик, служител в I Политически отдел на МВНР, където също споделя, че „(...) малко необичайна за дипломати е тази дейност, свързана с колективизацията на българските градинари. Вече съществува едно ТКЗС, което работи много добре, и искат да накарат и българите от Чепел да образуват ТКЗС. Досега на това са се противопоставяли неколцина градинари кулаци, но по всичко изглежда, че в скоро време ще се образува.“¹⁰

По време на тази консултация секретарят Крайчик предлага помощта на унгарските органи в интерес на постигане на крайната цел, във връзка с което представителят на българското посолство заявява, че „(...) те не са се обръщали пряко към унгарските органи, но другарят посланик е говорил по въпроса с другаря Марошан (Дьорд Марошан е държавен министър от 9 май 1957 г. до 15 януари 1960 г. – Л.М.) (...)¹¹

На 10 ноември 1958 г. началник-отдела Друздик и консултът Бьорчюк отново приемат секретаря Павлов, който им докладва, че „(...) в Чепел е образувано кооперативното стопанство.“ Той връчил и списък на лицата, чието „(...) екстрадиране от територията на Република Унгария“ се препоръчва от тогавашното ръководство на посолството, очевидно изпълнявайки волята на българското държавно и партийно ръководство. На срещата се обсъжда и начинът на осъществяване на въпросната санкция, в хода на което секретарят Павлов предлага вместо екстрадиране „да се приложат по меки мерки“. Срещата е прекъсната от телефонно обаждане, по време на което посланик Стойчев дава инструкции

7 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-0046/8-1945-1964. 9. кутия. Посещение на секретаря на българското посолство Павлов (Будапеща, 13 октомври 1958 г.).

8 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-0046/8-1945-1964. 9. кутия. Посещение на секретаря на българското посолство Павлов (Будапеща, 13 октомври 1958 г.).

9 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-005813-1945-1964. 9. кутия. Посещение на секретаря на българското посолство Павлов (Будапеща, 25 октомври 1958 г.).

10 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-301-1945-1964. 9. кутия. Посещение на секретаря на българското посолство Павлов (Budapest, 1958. október 13.).

11 – Пак там.

beosztottjával, ahol is beszámolt arról, hogy „(...) a diplomaták számára kissé szokatlan tevékenységet is kifejtének, amennyiben azon fáradoznak, hogy az itt kertészkedő bolgárok termelőszövetkezetet szervezzenek. Egy ilyen tsz. már van és igen jól működik, most azt akarják elérni, hogy a csepeli bolgárok is alakítsanak tsz-t. Ezt eddig néhány kulák kertész akadályozta, de úgy néz ki, hogy rövidesen megalakul a tsz.”¹⁰

A konzultáción Krajcsik titkár felajánlotta a magyar szervek segítségét a végső cél elérése érdekében, amivel kapcsolatban a bolgár nagykövetség képviselőjében eljáró külügyér kijelentette, hogy „ők közvetlenül nem fordultak a magyar szervekhez, de a nagykövet elvtárs beszélt ez ügyben Marosán (Marosán György 1957. május 9. és 1960. január 15. között államminiszter volt – megjegyzés: M. L.) elvtárral”.¹¹

1958. november 10-én Dzurdzik főosztályvezető Börcsök konzul társaságában ismételtén fogadta Pavlov titkár, aki beszámolt arról, hogy „Csepelen megalakult a termelőszövetkezet”. Emellett átnyújtott egy jegyzéket is, mely azon személyek listáját tartalmazta, akiknek „eltávolítását a Magyar Népköztársaság területéről” ez úton is kezdeményezte a nagykövetség akkori vezetése, nyilván a bulgáriai állami- és pártvezetés akaratát tolmácsolva. Az eszmecserén megvitatásra került a kért intézkedés során alkalmazott eljárás módja is, amely során Pavlov titkár a kiutasítás helyett „enyhébb eljárás alkalmazása” mellett foglalt állást. A tárgyalást félbeszakította egy telefonbeszélgetés, amely alatt Sztojcsjev nagykövet instrukciókkal látta el beosztottját, melyből kiderült: „Szófiából utasítást kaptak, hogy kérjék nevezettek letartóztatását és azonnali kitoloncolását Magyarországról”.¹²

A korszakra oly jellemző koncepciók eljárások alapja a valóságnak többé, de inkább kevésbé megfelelő „vád” megfogalmazása volt. Ez alól a magyarországi bolgárkereszetek felszámolására, termelőszövetkezetekbe kényszerítésére irányuló törekvés sem jelenthetett kivételt. Ennek jegyében az ügyel megbízott bolgár nagykövetségi titkár 1958. november 11-én találkozót kért Börcsök konzultól, akinek „(...) előadta, hogy egyes magyar szerveket a nagy bolgár kertészek lepénzelnek és különböző ügyleteket tárgyalnak le ezen keresztül. Példának említette meg a zöldség felvásárló vállalatot, ahol elsőrendű minőségként veszik át a legsilányabb termelvényeket is, míg a kisgazdától a kiváló minőségű termelvényeket is csak harmadrendű áruként veszik át. Példának említette még, hogy az elmúlt évben hasonló módon intézték el a trágya-vásárlást.”¹³

Ezenkívül a diplomata állítása szerint „a termelőszövetkezet alakításával kapcsolatban ismét nagyobb összeget adtak különböző személyeknek azzal a céllal, hogy gátolják meg a szövetkezet működését”.¹⁴

Ugyancsak ezen a napon kelt feljegyzés szerint Pavlov másodtitkár Dzurdzik főosztályvezetőnél is látogatást tett, akinek: „a bolgár kertészek letartóztatásával kapcsolatban

10 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-301-1945-1964. 9. doboz. Pavlov bolgár nagykövetségi titkár látogatása (Budapest, 1958. október 13.).

11 – Uo.

12 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-81-1945-1964. 9. doboz. Pavlov bolgár nagykövetségi II. o. titkár látogatása (Budapest, 1958. november 10.).

13 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-81-1945-1964. 9. doboz. Pavlov bolgár nagykövetségi titkár látogatása (Budapest, 1958. november 11.).

14 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-81-1945-1964. 9. doboz. Pavlov bolgár nagykövetségi titkár látogatása (Budapest, 1958. november 11.).

на своя подчинен, от които става ясно, че „(...) има заповед от София да поискат арестуването им и незабавното им екстрадиране от Унгария.“¹²

В основата на концептуалните съдебни дела от епохата стои повдигането на повече или по-малко опиращо се на действителността „обвинение“ – в повечето случаи лишено от действителни факти. В това отношение разправата с българските градинари, принудителното им коопериране не прави изключение. В тази връзка, на 11 ноември натоварения със задачата секретар на българското посолство иска среща с консула Бьорчюк, на когото „(...) докладва, че едрите българските градинари подкупват някои унгарски органи и чрез тях прокарват разни сделки. Даде за пример предприятието за изкупуване на зеленчуци, което изкупува като първокачествена стока и най-скапаните продукти, а отличната стока на дребните производители изкупуват като трето качество. Даде за пример, че през миналата година по подобен начин е било осъществено изкупуването на тор.“¹³

Освен това, по твърдение на дипломата „(...) във връзка с образуването на текзесето отново са дали големи суми на разни хора с цел да попречат на работата на кооператива.“¹⁴

В записка от същия ден вторият секретар Павлов прави посещение и при началник-отдела Друздик, на когото „по отношение на списъка във връзка с арестуването на българските градинари (...) казва, че посланик Стойчев е разговарял с унгарските ръководители по въпроса, които принципно са съгласни с екстрадирането на включените в списъка лица. Спомена, че всички те са хора със съмнително минало, били са осъждани на затвор по един-два пъти, например в случая със златната афера.“¹⁵

През пролетта на 2006 година, когато събирах архивни материали за дипломната си работа като студент по история, стигнах дотук с разплитането на тази история, свързана с унгарските българи. Измина цяло десетилетие и вече като професионален изследовател на фамилни истории, попаднах в Будапещенския столичен архив на толкова важното за мене дело, на което се беше позовал в записката и българският дипломат.

В местната колективна памет е съхранен споменът за това дело, което бушува в недрата ѝ като подземна вода. Благодарение на интервютата с българи от Халастелек и хора от български произход се очерта фигурата на тайнствен човек, дошъл от Будапеща. Той посещавал лично и поотделно не само българските градинари в Халастелек и обяснявал на четири очи, че най-голямата по стойност унгарска банкнота, стофоринтовата, в скоро време ще загуби стойността си, но

12 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-81-1945-1964. 9. кутия. Посещения не Втория секретар на българското посолство Павлов (Будапеща, 10 ноември 1958 г.).

13 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-81-1945-1964. 9. кутия. Посещение на секретаря на българското посолство Павлов (Будапеща, 11 ноември 1958 г.).

14 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-81-1945-1964. 9. кутия. Посещение на секретаря на българското посолство Павлов (Будапеща, 11 ноември 1958 г.).

15 Пак там.

átnyújtott jegyzékre vonatkozólag (...) elmondotta, hogy Sztojcssev nagykövetség több magyar vezető személyiséggel beszélt az ügyben, akik elvileg egyetértettek a jegyzékben szereplő személyek kitoloncolásával. Megemlítette, hogy valamennyien rovott múltú egyének, akik már egy-két esetben börtönbüntetésre voltak ítélve, így például a legutóbbi aranyüzérkedéssel kapcsolatban is.”¹⁵

Idáig jutottam a történet felgöngyölítésében 2006 tavaszán, amikor is történelem szakos egyetemistaként a magyarországi bolgárság történetéről szóló szakdolgozatomhoz gyűjtöttem levéltári anyagot. Ezt követően bő egy évtizeddel, immár hivatásos családfakutatóként bukkantam rá Budapest Főváros Levéltárában a számomra oly releváns erővel ható periratra, amelyre az előző bejegyzésben is hivatkoztak a korabeli bolgár diplomaták.

A helyi kollektív emlékezet búvópatakként megőrizte az eljárás nyomait. A halászteleki bolgárokkal, bolgár származású személyekkel készített interjúk segítségével kirajzolódó história központi alakja egy titokzatos, Budapestről érkező egyén volt. Az illető egyenként, személyesen kereste fel nem csak a Halásztelken élő bolgár kertészeket, és négyszemközt elmondta nekik, hogy az akkoriban legnagyobb címletű magyar bankjegy, a százforintos a közeljövőben elveszti értékét, ezért vásároljanak tőle ún. „Lajos-aranyat”, ezáltal biztosítva vagyonuk, jövedelmük értékállóságát.¹⁶

A második világháború végén Magyarország gazdaságát megrázó hiperinfláció, a pengő gyors devalválódása, majd teljes elértéktelenedése élénken élt még emlékezetükben, ezért többen éltek a rejtélyes idegen ajánlatával.

Rövid idő elteltével az Államvédelmi Hatóság emberei jelentek meg az érintett kertészeknél, és mivel a hatályos magyar jogszabályok szerint aranyat kizárólag az állam birtokolhatott, büntetőeljárást indítottak a kompromittálódott személyekkel szemben. Mindezt ragadványnevek formájában, folklorisztikus elemként a bolgár kertészek közössége is megőrizte. Így kaphatta egyikük a „zsidó Marci” gúnynevet.¹⁷

Egy kis személyesebb hangvételű, ám véleményem szerint lényeges kommentárt követően, térjünk vissza a történet diplomáciai-politikai szálához. Pavlov titkár beszámolójában azon kérésének is hangot adott, hogy a proskribált bolgár kertészek kitoloncolását „(...) igen körültekintően kell kezelni, mivel a nagykövetség munkatársait, de különösen őt és a nagykövetséget több ízben gyilkolással is fenyegették ezek a személyek. Olyan kijelentéseket tettek, hogy összehoznak 1 millió forintot, de ebben az esetben is megátolják a termelősövetkezet normális működését, hogy bebizonyítsák az egyéni gazdálkodás felsőbbrendűségét.”¹⁸

A bolgár állam képviselőjében eljáró bolgár diplomata újól meg erősítette azon álláspontját, miszerint „ezen személyek likvidálása, ill. félreállításuk nemcsak a bolgár nagykövetség érdeke, hanem a magyar szervek is profitálni tudnak abból, ha ezen személyeket eltávolítják a Magyar Népköztársaság területéről”.¹⁹

15 – Uo.

16 – INTERJÚ MLECSENKOV TRIFONOV ANGELLAL ÉS MLECSENKOV TRIFONOV LÁSZLÓVAL. Halásztelek, 2004. július 15.

17 – INTERJÚ KUSEV NIKOLÁVAL. Halásztelek, 2005. március 15.

18 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-81-1945-1964. 9. doboz. Pavlov bolgár nagykövetségi titkár látogatása (Budapest, 1958. november 11.).

19 – Uo.

могат да купят от него т.нар. „златни наполеони“;¹⁶ и по този начин да запазят богатството си, неговата стойност.¹⁷

В края на Втората световна война стопанството на Унгария е разтърсено от хиперинфлация, споменът за бързата девалвацията на пенгьото и пълното му обезценяване е жив, затова мнозина се възползват от предложението.

Не след дълго хората на унгарската Държавна сигурност се появяват при засегнатите градинари и тъй като според валидните унгарски закони злато може да притежава само държавата, започват наказателно разследване срещу компрометираните лица. Разигралите се събития са се съхранили завинаги под формата на прякори, като фолклорен елемент в българската градинарска общност. Така например един от градинарите получава прякора „Марци еврейна“.¹⁸

След този личен, но по мое мнение съществен коментар, се връщаме към политико-дипломатическата линия в развитието на историята. В доклада на секретаря на посолството Павлов, по повод молбата засегнатите български градинари да бъдат екстрадирани, се казва „(...) да се подходи много предпазливо, тъй като тези лица многократно са заплашвали служителите на посолството, най-вече него и посланика, с убийство. Направени са били са изявления, че ще съберат 1 милион форинта, за да попречат на нормалното функциониране на ТКЗС-то, за да докажат предимствата на частното стопанство.“¹⁹

Българският дипломат, който действа като представител на българската държава, отново потвърждава позицията си, според която „(...) ликвидацията или отстраняването на тези лица е интерес не само на българското посолство, а ще е от полза и за унгарските органи, тези лица да се отстранят от територията на Народна република Унгария.“²⁰

Нямаме данни колко лица от български произход са били екстрадирани от Унгария в резултат на „(...) активната агитация (...)“, проведена от Българската репатриционна комисия след 1945 г. и на Българското посолство в Будапеща през 1953 г. Интересни данни съдържа молбата на Радослав Проинов до Янош Кадар, която обаче е задържана от унгарската държавна и партийна бюрокрация. Под натиска на българската дипломация през 1953 г. авторът на писмото се връща в България, където младият човек - с диплома на леярен инженер от университета в Шопрон - работи при строежа на железолейрни заводи. Специалистът, издигнал се до ръководни позиции в България, в крайна сметка решава да се завърне в Унгария „(...) защото местните ме вземат за унгарец.“²¹

16 – В РАЗГОВОРНАТА ТРАДИЦИЯ се говори за „златен Лайош/златото на Лайош“, което насочва към т.нар. луйдори (Louis d'or – от френски, букв. Златен Луи, преведено като Лайош на унгарски) от времето на Луи XIII. Едва ли тези регки монети са били предмет на покупко-продажбата, по-вероятно да става въпрос за „наполеони“, сечени от Луи Наполеон, които са били широко разпространени. Или просто за златни монети. – Б.р.

17 – ИНТЕРВЮ С АНГЕЛА ТРИФОНОВ МЛЧЕНКОВ и Ласло Трифонов Млеченков, Халастелек, 15 юли 2004 г.

18 – ИНТЕРВЮ С НИКОЛА КУШЕВ, Халастелек, 15 март 2005 г.

19 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-81-1945-1964. 9. кутия. Посещения на секретаря на българското посолство Павлов (Будапеща, 11 ноември 1958 г.).

20 – Пак там.

21 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-002466-1945-1964. 9. кутия. Молба на Радослав Проинов. (Будапеща, 8 февруари 1960 г.).

Arra vonatkozólag nem rendelkezünk adatokkal, hogy a Bolgár Repatriációs Hivatal 1945-öt követő, illetve a budapesti bolgár követség 1953-ban „gyakorolt nagy agitációja” folyamán pontosan hány bolgár származású személyt toloncoltak ki az országból. Érdekes adalékként szolgálhat viszont *Projnov Radoszláv Kádár Jánoshoz intézett*, ám a magyar állami és pártbürokrácia szűrői által visszatartott kérése. Nos, a levél megfogalmazója 1953-ban, engedve a magyarországi bolgár diplomácia nyomásának, visszaköltözött Bulgáriába, ahol is a Soproni Egyetemen kohómérnöki diplomát szerző fiatalember vaskohászati üzemek építésében működött közre. A bulgáriai tartózkodása során több vezető pozíciót is betöltő szakember végül mégis a magyarországi visszatérés mellett döntött, mert „*az ottaniak engemet nagyrészt magyarnak tekintettek*”.²⁰

A bolgár kertészek Magyarországról való kiutasításával kapcsolatos egyik legfontosabb kérdésként az érintettek termelészövetkezetbe bevitt földje ellenértékének a sorsa merült fel. Vagyis, hogy a Bulgáriába való hazatérésre kényszerített emberek ingatlanvagyonára elvesztését követően részesül-e kárpótlásban, és ha igen, milyen formában.

Pavlov nagykövetségi titkár által 1960. március 4-én felvetett dilemmára a KÜM konzuli osztályának vezetője adta meg a választ:

„A TSZ-be (termelészövetkezetbe – M. L.) bevitt földekre vonatkozóan a TSZ működési szabályok és az FM jogi osztályától kapott tájékoztatás alapján közöltem, hogy gyakorlatilag nincs meg a lehetősége annak, hogy a visszaköltöző bolgár állampolgároknak földtulajdonukat, vagy az esetleg helyette juttatott egyéb földjüket eladhassák. E földterületekkel kapcsolatosan legfeljebb a haszonbér átutalásáról lehet szó.”²¹

A fentiekben némiképp felvázolt folyamat eredményeképpen a magyarországi gazdasági változások, ezen belül is a makrofolyamatokból ki nem szakítható, de a történetek szempontjából releváns bolgár gazdaságok kisajátítása, illetve csereföldek felajánlása, a mesterséges, de annál dinamikusabb industrializáció és az ezzel együtt járó városiasodás szétrobbantotta a tradicionális, ősi életkereteket.

Sokan nem találták meg helyüket ebben a gyökerestül átformált, számukra oly idegen, a géneikben és a mentalitásukban hordozott felfogással totálisan ellentétes világban, és a lehető legtragikusabb döntést meghozva menekültek el ebből a számukra elviselhetetlen helyzetből. Ahogyan azt egy felsőzsolcai (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) idős bolgár kertész asszony ennél sokkal tömörebben és találóbban megfogalmazta: „*Apám a tévesztés után meghalt, annyira fájt neki, hogy odalett a keservesen megszerzett földcske*.”²²

Annak dacára, hogy a Pest környéki bolgárok is létrehoztak három termelészövetkezetet, a későbbi években a gazdasági és az ebből eredő politikai megfontolások fokozatosan nehezítették, majd teljesen lehetetlenné tették az etnikai alapú szerveződést. Több vidéki bolgár gazda részben a kényszerből hajtva, részben gazdasági érdektől vezérelve a pesti agglomerációba helyezte át tevékenysége bázisát. A kertészkedést azonban

20 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-002466-1945-1964. 9. doboz. *Projnov Radoszláv kérése*. (Budapest, 1960. február 8.).

21 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-8002663-1945-1964. 9. doboz. Feljegyzés Pavlov II. titkár látogatásáról (Budapest, 1961. március 6.).

22 – LÉVAY GYÖRGYI, *FELSŐZSOLCAI BOLGÁROK*, in: Népszabadság, 2004. szeptember 1.

23 – DONCSEV TOSO, *BEVÁNDORLÓ KERTÉSZEKBŐL – BOLGÁR KISEBBSÉG*, in: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából 1., szerk. Eperjessy Ernő, Budapest 1996, 25.

Във връзка с екстрадирането на българските градинари от Унгария един от най-важните въпроси е каква е съдбата на техните земи, включени в ТКЗС-тата. Иначе казано, дали след като загубва имота си принудително върнатият в България човек има право на компенсация и ако има, в каква форма.

На тази дилема, повдигната от секретаря на посолството Павлов, формулирана на 4 март 1960 г., отговор дава началникът на Консулския отдел на Външно министерство:

„Що се отнася до земите, включени в кооперативното стопанство, според правилника и информацията, получена от правния отдел на Министерството на земеделието, ви уведомявам, че на практика няма възможност, репатрираните български граждани да продадат поземлената си собственост или получените в замяна други земи. В тези случаи може да става въпрос единствено за превеждане на арендата.“²²

В контекста на бегло описаните по-горе процеси, от гледна точка на извършените стопански промени и макропроцесите в Унгария, експроприране на българските стопанства и предлагането на земя за замяна не е изолирано явление, и е релевантно, ала изкуствената, затова пък динамична индустриализация и свързаната с нея урбанизация, разбиват старите традиционни форми на живот.

Мнозина не успяват да намерят своето място в този коренно променен, чужд за тях, тотално противоположен на заложения в гените и манталитета им свят, и някои бягат от непоносимата ситуация, вземайки най-трагичното решение. Както много сбито и находчиво се изрази една българска градинарка от Фелшождола (област Боршод-Абауй-Земплен): „Баща ми умря заради колективизацията, толкова го болеше, че се раздели със земицата, придобита с горчив труд.“²³

Въпреки че българите в околностите на Будапеща създават три кооперативни стопанства, икономическите и произтичащите от тях политически съображения правят организирането на етническа основа все по-невъзможно. Много български стопани от провинцията, от една страна, по принуда, от друга, поради икономически интерес, преместват производствената си база в агломерацията на Будапеща. Все повече хора изоставят или са принудени да изоставят градинарството. Тези, които продължават занаята на дедите, не могат да достигнат по обем производството на предците. Повечето се претапят в унгарската организация на труда, наемат се на работа в промишлеността, като допълват доходите си с дребно домашно производство.²⁴

22 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-36-8002663-1945-1964. 9. кутия. Записка за посещението на втору секретар Павлов (Будапеща, 6 март 1961 г.).

23 – LÉVAY GYÖRGY, FELSŐZSOLCAI BOLGÁROK, in: Népszabadság, 2004. szeptember 1. (Дьорги Леваи, Българи във Фелшождола, В: Непсабадшаг, 1 септември 2004 г.)

24 – DONCSEV TOSO, BEVÁNDORLÓ KERTÉSZEKBŐL – BOLGÁR KISEBBSÉG, in: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából 1., szerk. Eperjessy Ernő, Budapest 1996, 25. (Тошо Дончев. От градинари гурбетчи до българско малцинство, В: Етнографски изследвания за българи, гърци, поляци, арменци и русини. 1. Редактор: Ерньо Еперйешу, Будапеща, 1996, 25.)

mind többen feladták vagy feladni kényszerültek. Amennyiben folytatták is őseik mesteriségét, már korántsem olyan volumenben, mint elődeik. Legtöbbjük beolvadt a magyar munkaszervezetbe, vagy az iparban vállalt munkát, amit háztáji termeléssel egészített ki.²⁵

Berkovits Györgynek a *Magyarország felfedezése* című sorozat részeként 1976-ban megjelent szociográfiája igen plasztikusan vázolta fel a halászelki „téjesítés” bolgár vonatkozásait is, a következőképpen tömörítve: „A bolgárkertészek természetesen nem léptek be és nem is alakítottak közös gazdaságot, munkamódszerük, életmódjuk az egyéni vállalkozásra alapozódott.”²⁶ 1951-ben a szomszédos lakihegyi Erdei Ferenc termelőszövetkezeti csoport (a továbbiakban: tszcs), és a halászelki gazdák által alapított Alkotmány Tszcs fuzionált, s egyesülésükkel létrejött a Szabad Május Termelőszövetkezet.²⁵ Mindezzel a helyi döntések köre és jelentősége még tovább szűkült.

1961-ben Halásztelek teljes mértékben „szövetkezeti község lett”, mert ekkor a bolgár kertészek megalakították az Egyetértés Tszcs-t.²⁶ „Az más kérdés, hogy a tszcs-ben a bolgárkertészek egyesültek, akik – mint kiderült – csak fedőnévként használták megszokottjukhoz – mindegyiküknek volt például kis teherkocsija, amivel az árut piacra szállították.”²⁷ Az Egyetértés Tszcs relatív önállóságát azonban csak 1975. január elsejéig tarthatta meg, amikor is a Szabad Május Termelőszövetkezettel összeolvadva jött létre az Alkotmány Mezőgazdasági Termelőszövetkezet (a továbbiakban: mgtsz).²⁸

A Csepel-szigeten az ötvenes évektől alakuló bolgár nemzetiségi termelőszövetkezetekbe – annak ellenére, hogy bennük az etnikai homogenitás és a gazdasági autonómia sértetlen maradt – a tehetősebb gazdák nem kívántak belépni. A tragikusan megtört életutak mellett a foglalkozásváltás mint életstratégia is megjelent. A legállhatatosabbak kisebb bérelt földterületen a régi árasztásos technológiával vagy annak módosított változatával fáradozhatatlanul folytatták kertészeti tevékenységüket.²⁹ A tradicionális foglalkozási forma fokozatos visszaszorulása, visszaszorítása a nemzetiségi öntudat eróziójának gyorsulását eredményezte.

Az egyesülési folyamat végkifejleteként életre hívott Duna Mgtsz-hez 1978-ban a tököli Vörös Csillag mellett a Budapest XX. kerületi Magyar–Bolgár Mgtsz is csatlakozott, ezáltal Magyarország egyik legnagyobb mezőgazdasági nagyüzeme bontakozott ki.³⁰

Itt térnék vissza a Budapest Főváros Levéltárában általam megtalált 161 oldalas ítéletre, amelyet Budapest Főváros Bírósága bocsátott ki 1954. július 6-án. Az „aranyüzérkedési ügygel” foglalkozó tárgyalássorozat június 17-én kezdődött, és 111 vádlottja volt. Az ügy elsőrendű vádlottja a büntetett előéletű Harnos Lipót budapesti villanyszerelő-segéd volt, akinek eredeti családneve Hartstein volt. Harnos Lipót volt tehát az a kollektív emlékezetben megőrzött stróman vagy agent provocateur a történetben.

Az ügyben hivatalosan fővádlotként megjelenő Harmost tíz év börtönbüntetésre ítélte az illetékes bíróság, amelyet közkegyelemből harmadoltak. A pernek voltak

24 – BERKOVITS GYÖRGY, VILÁGVÁROS HATÁRÁBAN, Budapest 1976, 105.

25 – HALÁSZTELEK TEGNAP, MA, HOLNAP, főszerk. Bundeve Todorov Ivánné, szerk. Farkas Ottó, Halásztelek 1980, 19.

26 – Uo.

27 – BERKOVITS GYÖRGY, VILÁGVÁROS HATÁRÁBAN, Budapest 1976, 108.

28 – HALÁSZTELEK TEGNAP, MA, HOLNAP, főszerk. Bundeve Todorov Ivánné, szerk. Farkas Ottó, Halásztelek 1980, 19.

29 – KOLOZSI ÁDÁM, PEST KÖRNYÉKI BOLGÁR IDENTITÁSOK, in: Kisebbség és kultúra. Antropológiai tanulmányok 1., szerk. A. Gergely András – Papp Richárd, Budapest 2004, 130.

30 – HALÁSZTELEK TEGNAP, MA, HOLNAP, főszerk. Bundeve Todorov Ivánné, szerk. Farkas Ottó, Halásztelek 1980, 19.

В своята, излязла през 1976 г. в поредицата „Откриването на Унгария“, монография Дюла Беркович много пластично описва българските аспекти на колективизацията в Халастелек. Той пише следното: „Българските градинари естествено не влизат и не създават колективно стопанство, методите им на работа, начинът им на живот, е основан на частното предприемачество.“²⁵ През 1951 г. кооперативното стопанство „Ференц Ердеи“ в съседното селище Лакителек и основаното от стопаните в Халастелек ТКЗС „Алкотман“ (Конституция) се обединяват и се създава ТКЗС „Сабад майуш“ (Свободен [месец] май).²⁶ Това води до ново стесняване на кръга и тежестта на местните решения.

През 1961 г. Халастелек изцяло „(...) се превръща в кооперирано селище“, когато българските градинари образуват ТКЗС „Едетертеш (Съгласие)“²⁷ „Друг е въпросът, че обединените в ТКЗС български градинари, – както става ясно – го използват за параван за частната си дейност, всеки си има товарен автомобил, с който кара стоката си на пазара.“²⁸ Относителната самостоятелност на ТКЗС „Съгласие“ обаче продължава само до 1 януари 1975 г., когато е обединено с ТКЗС „Свободен май“ и се създава ТКЗС „Конституция“.²⁹

В образуваните от петдесетте години нататък български кооперативи на остров Чепел – въпреки че те запазват етническата хомогенност и стопанската автономия – по-заможните стопани не желаят да влязат. Наред с трагично прекършените житейски съдби, като житейска стратегия се появява и смяната на професията. Най-непреклонните продължават неуморно градинарската си дейност върху малки площи със старата поливна технология или нейните подобрения.³⁰ Непрекъснатото изтласкване, стесняване на полето на действие на традиционните форми, води до ускорено ерозиране на националното съзнание.

Процесът на уедряване на стопанствата води до създаването на Аграрния комплекс „Дунав“ през 1978 г., в който влизат „Червена звезда“ от Тъкобол и „Унгаро-българското ТКЗС“ в XX район на Будапеща. Така се създава един от най-големите аграрни комплекси в Унгария.³¹

Тук ще се върна на намерената в Държавния архив на Будапеща присъда от 161 страници, издадена от Столичния съд в Будапеща на 6 юли 1954 г. Серията от съдебни заседания по делото „златната афера“ започва на 17 юни и има 111 обвинени. Главен обвиняем е Липот Хармош, помощник-електротехник, осъждан,

25 – BERKOVITS GYÖRGY, VILÁGVÁROS HATÁRÁBAN, Budapest 1976, 105. (Дьорд Беркович. В покрайнините на световния град. Будапеща 1976, 105.)

26 HALÁSZTELEK TEGNAP, MA, HOLNAP, főszerk. Bunde Todorov Ivánné, szerk. Farkas Ottó, Halásztelek 1980, 19. (Халастелек Вчера, днес и утре, гл. ред. Бунде Тодоров Иванне, ред. Ото Фаркаш, Халастелек, 1980, 19.)

27 – Пак там.

28 – BERKOVITS GYÖRGY, VILÁGVÁROS HATÁRÁBAN, Budapest 1976, 108. (Дюла Беркович. В покрайнините на световния град, Будапеща, 1976, 108.)

29 – HALÁSZTELEK TEGNAP, MA, HOLNAP, főszerk. Bunde Todorov Ivánné, szerk. Farkas Ottó, Halásztelek 1980, 19. (Халастелек Вчера, днес и утре, гл. ред. Бунде Тодоров Иванне, ред. Ото Фаркаш, Халастелек, 1980, 19.)

30 – KOLOZSI ÁDÁM, PEST KÖRNYÉKI BOLGÁR IDENTITÁSOK, in: Kisebbség és kultúra. Antropológiai tanulmányok 1., szerk. A. Gergely András – Papp Richárd, Budapest 2004, 130. (Адам Коложи, Български идентичности в околностите на Пеща, В: Малцинства и култура. Антропологически изследвания 1., ред. Андраш А. Гергей – Рихард Пал, Будапеща, 2004, 130.)

31 – HALÁSZTELEK TEGNAP, MA, HOLNAP, főszerk. Bunde Todorov Ivánné, szerk. Farkas Ottó, Halásztelek 1980, 19. (Халастелек Вчера, днес и утре, гл. ред. Бунде Тодоров Иванне, ред. Ото Фаркаш, Халастелек, 1980, 19.)

magyar vádlottjai is, de túlnyomó többségében bolgár kertészeket sújtott. Földrajzi megoszlásuk a következő volt: 8 halásztelki, 8 szigetszentmiklósi, 4 csepeli, 1 alsónémedi, 1 dunaharaszti, 12 zuglói, 3 budakalászi, 1 felsőgödi, 1 bugyi, 1 tokodi, 1 táti, 1 érди kertész és 39-et Budapest más kerületeiből. A retorzió az esetek többségében a vásárolt arany-nemű elkobzásán túl a vádlottak többségére felfüggesztettre mérsékelt börtönbüntetés és pénzbüntetés volt.³¹

Különböző megfontolások miatt az ítéletnek a saját nagyapámra vonatkozó részletét itt szó szerint idézném: „49. rendű Mlecsenkov Georgiev Trifon vádlott, aki 1904. szeptember 25-i polikraistei születésű, halászteleki (Mintagépgyár-út) lakos, bolgár állampolgár, nős Horváth Teréziával, három gyermek (18, 12 és 7 évesek) apja, önálló kertész havi kb. 2000 forint keresettel, vagyontalan, szülei Mlecsenkov Trifonov Georgi kertész és néhai Todora Kocseva, büntetlen, bűnös arany eltérő árfolyamon vétele és vételre felajánlásának elmulasztása büntetésében. Ezért öt összbüntetésül 6 (hat) hónapi börtönre és behajthatatlanság esetén 50 (ötven) forintonként egy napi börtönre átváltoztató 9 000 forint pénzbüntetésre ítéli.”

A vádirat tartalmazta az ítélet alapjául szolgáló tényállást is. Nagyapám esetében az alábbiakat: „Mlecsenkov Georgiev Trifon 1927 óta él Magyarországon és 1935 óta önálló kertész 5 holdnyi bérelt ingatlanon. Családja is Magyarországon él, mivel felesége magyar nemzetiségű. 1. r. Halmos Lipóttól vádlott 1950-ben 20 drb. 20 lirás érmét vásárolt darabonkénti 600 forintos áron. Ezeket az érméket, melyeknek beváltási értéke 1531 forint 20 fillér, a nála 1953. december 22-én megtartott házkutatásig tartotta birtokában.”

Most nem részletezett tragikus okok miatt, melyeknek eredője ez a per volt, nem ismerhettem meg őt. Sokat tudtam meg róla és a pert megelőző életéről is, azonban jobb lett volna, ha nem így kerülnek birtokomba az információk. A mintegy 300 oldalas dokumentum igen kimerítő részletességgel tárja fel a különféle aranyórák- és ékszerek, érmék és valuták mozgását. Kétségtelen, hogy eladói oldalon bolgár nemzetiségről tanúskodó nevek is felbukkannak. Roppant szövevényes hálózat nyomait lehet rekonstruálni az ítéletben foglalt állítások alapján.

A hatályban lévő bolgár állampolgársági jogszabályok értelmében bolgár állampolgár külföldi állampolgárral kötött házassága során az utóbbi automatikusan bolgár állampolgár lett, s ezáltal vegyes házasságok esetén a Magyarország területén született gyermekek is, még abban az esetben is, ha sohasem jártak Bulgáriában. Ebben a bizonytalan, a több száz éves tradícióval rendelkező komplex mezőgazdasági üzemet, a termeléstől az értékesítésig mindent elvégző bolgárkertészeteket ellehetlenítő időszakban sok családra nézve ez a kiutasítás és visszatoloncolás veszélyével járt. 1968. október 7-én a bolgár Nemzetgyűlés a Bolgár Népköztársaság Alkotmánya 24. és 35. cikke 3. pontja alapján módosította a bolgár állampolgársági törvényt. Az új processzus értelmében vegyes házasságokban megszűnt a bolgár állampolgárság automatikus megszerzésének lehetősége.³²

Az ideiglenes tartózkodási engedéllyel hazánkban élőkre egy, a személyüket kriminalizáló, megbélyegző koncepció eljárás drámai hatást gyakorolt. Ahány érintett, annyi személyiség és annyiféle végkifejlet zárta a megrázó történeteket. Bizony voltak

31 – HU BFL XXV4 – FŐVÁROSI BÍRÓSÁG IRATAI (B.V. 1830/1954-49.)

32 – MNL XIX-J-1-K-BULGÁRIA-37-31/23-1-1968

чието родно име е Хартщейн. Липот Хармош битува в колективната памет като подставено лице, той е агентът провокатор в тази история.

Въпросният Хармош, официално представен като главен обвинен по делото, е осъден на 10 години затвор, които чрез амнистия са съкратени на една трета. По делото е имало и обвинени унгарци, но в най-голяма степен са засегнати българските градинари. Географското им разпределение е следното: 8 души от Халастелек, 8 от Сигетсентмиклош, 4 от Чепел, 1 от Алшонемед, 1 от Дунахарести, 12 от Зугло, 3 от Будакалас, 1 от Фелшогод, 1 от Буди, 1 от Тъкьол, 1 от Тат, 1 от Ерд и 39 от други райони на Будапеща. Тежкото наказание в повечето от случаите включва освен изземане на закупеното злато, с условен затвор и парична глоба.³²

Изхождайки от различни съображения, тук ще цитирам тази част от присъдата, която се отнася до собствения ми дядо: „Трифон Георгиев Млеченков, 49-ти обвиняем, роден на 25 септември 1904 г. в Поликраище, жител на Халастелек (ул. „Минтагендър“), български гражданин; женен за Терезия Хорват, баща на три деца (18, 12 и 7-годишни), самостоятелен градинар с доход ок. 2000 форинта месечно, безимотен, родители Георги Трифонов Млеченков, градинар, и покойната Тодора Кочева, неосъждан, е виновен по следните престъпления: закупуване на злато по различен курс, което не предлага за изкупуване. Наказанието е 6 (шест) месеца затвор и 9000 форинта глоба, в случай, че не може да я изплати, всеки 50 (петдесет) форинта могат да се заменят с един ден затвор.“

Обвинителният акт съдържа и фактите, на които се основава присъдата. За моя дядо те са следните: „Трифон Георгиев Млеченков живее в Унгария от 1927 г. и от 1935 г. е самостоятелен градинар, държи под аренда 5 холда земя. Семейството му живее в Унгария, тъй като жена му е унгарка. През 1950 г. купува от обвиняем първа степен Липот Халмош 20 броя монети от 20 лири, по 600 форинта парчето. Обменната цена на тези монети е 1531 форинта и 20 филера, те са намалени по време на обиска в дома му на 22 декември 1953 г.“

Не познавах дядо си по трагични обстоятелства, на които тук не желая да се спирам, причина за които е това дело. Зная много за него и за живота му от преди делото, по-добре щеше да е тази информация да не стига до мене по този начин. Върху 300 страници с изчерпателни подробности документът разкрива движението на различните златни часовници и накити, монети и валути. Няма съмнение, че като продавачи се появяват и български имена. Твърде объркани-те нишки на мрежата биха могли да се реконструират въз основа на твърденията в присъдата.

Според действащите правила за българско гражданство, когато чужд гражданин сключи брак с български гражданин, той автоматично получава българско гражданство, както и децата, родени в смесени бракове на територията на Унгария, дори в случаите, когато никога не са ходили в България. В несигурната ситуация, когато стогодишната селскостопанска традиция на българските градинари, която обхваща целия комплекс от производството до пласирането, е

32 – HU BFL XXV4 – Fővárosi Bíróság írtai (B.V. 1830/1954-49.) (Материали на Столичния съд)

többen is, akik, nem látván más kiutat, eldobták maguktól életüket. Mindez, talán mondanom sem kell, milyen tragikus, generációkon átívelő hatást gyakorolt az érintett családtagok sorsára.

Az egyéni veszteségeken túl a közösség aspektusából nézve is negatív következmény volt identitásvesztésük, kapcsolatuk megszűnése a magyarországi bolgárokkal. Sokaknak közülük „csak” a nevet, a magyar hadkötelezettség alól felmentést hozó bolgár állampolgárságot, a „piros személyit” eredményezte. „Apanyelvüket” elvesztették, a bolgár szokások, hagyományok, ünnepek is eltűntek mindennapjaikból.

Kirov Todort, a BKE³³ elnökét, napszámosságai miatt kulákká nyilvánították. Esete nem minősíthető egyedinek, sokkal inkább egy ősi gazdálkodási forma elleni tudatos támadásnak, ugyanis rajta kívül 530 bolgár jutott erre a sorsra.³⁴ S mint arra Gjurov Alexander is rávilágít, ennek a mozzanatnak nem csupán ideológiai, esetleg családi tragédiákba torkolló vetülete van, hanem egyúttal a magyarországi bolgár nemzetiségi intézményrendszer mecénási körét, adományozói bázisa meggyengülését is előidézte e lépés.

Kollektív trauma volt, hogy a 19. század második felétől szívósan és tudatosan kiépített országos oktatási, vallási és kulturális hálózat elvesztette autonómiáját. Megfosztva önállóságától kénytelen volt integrálódni a bolgár állam szatelliteszervezetei közé. Ezt követően szigorúan alkalmazkodniuk kellett az állampárt és a szófiai központi kormányzat direktíváihoz és elvárásaihoz.

Így történhetett meg tehát, hogy míg korábban Budapesten, Miskolcon és Pécsen is működött önálló iskola és saját papjuk is volt, a magyarországi bolgár intézmények hatósugara ezek után kizárólag Budapestre terjedt ki. Nem nehéz elképzelni, hogy ez milyen mértékű eróziót okozott a vidéki bolgárság identitásában.

Végső konklúzióként azonban mégis a magyarországi bolgárság élni akarását, helytállását és kitűnő alkalmazkodóképessége emelném ki, amelyek révén mindazok, akik átvészelték ezt a kritikus időszakot, végül is folytathatták őseik mesterségét. Az ország és a főváros tarthatatlan ellátási nehézségekkel szembesülő vezetői az 1960-as évek elején ismét folyamatosan engedték a bolgár kertészek tevékenységét a korábbiakban megszokott keretek között.

Egészen az 1980-as évek végéig egy újabb, immár második aranykorukat élhették meg az ismét prosperáló magyarországi bolgár zöldség- és virágkertészetek. A rendszerváltással és az európai integrációval beköszöntő piacnyitás azután megint szinte kilátástalan kihívások elé állították őket. Mindenesetre megkerülhetetlen szerepük és alapvető újításaik a magyar mezőgazdaságban és gasztronómiában megkérdőjelezhetetlen maradnak.

Ebben az időszakban az BKE nem rendelkezett olyan, rendezvények megtartására alkalmas helyiséggel, ahol a bolgár kolónia tagjai ünnepeiket, nagyobb közösségi

33 – 1990-ben az új szabállyal (ami több részében is utal a 1914-ös „usztav”-ra), az Egyesület újra felvette a megalakuláskori nevét Magyarországi Bolgárok Egyesülete, ezzel is a folytonosságra és a visszanyert önállóságára utalva.

34 – GJUROV, ALEXANDER, MAGYARORSZÁGI BOLGÁROK, Budapest 1998, 21.

35 – GJUROV, ALEXANDER, HAGYOMÁNYOK JELEN IDŐBEN A MAGYARORSZÁGI BOLGÁROK KORMÁNYZÁSÁBAN, in: Somogyi kultúra 2, 1996, 2. sz., 98.

застрашена, много от семействата са изправени пред опасността от екстрадиране. На 7 октомври 1968 г. Народното събрание променя член 24. и член 35. Алинея 3. на Конституцията на Република България и закона за българското гражданство. Според новата процедура автоматичното получаване на българско гражданство при смесените бракове е прекратено.³³

За живеещите в Унгария с разрешение за временно пребиваване, концептуалното дело, което ги криминализира и очерня, оказва драматично въздействие. Засегнатите са били много хора, различни като личности, различна е и развързката, с която завършва тази разтърсваща история за всеки един от тях. Мнозина, които не виждат друг изход, се отказват от живота си. Навярно няма смисъл да обяснявам колкото трагично е отражението на подобен акт върху цели семейства поколения наред.

Освен личната жертва, погледнато от обществен аспект, негативно въздействие има загубата на идентичността, прекъсването на връзката с българите в Унгария. За мнозина остава „само“ името и освобождаващото от унгарска военна повинност българско гражданство, „червеният паспорт“. Те загубват „бащиния си език“, българските обичаи, традициите и празниците изчезват от ежедневието.

Тодор Киров, председател на Българското културно дружество,³⁴ е обявен за кулак, заради ратаите, които наема. Неговият случай не е единичен, това е по-скоро съзнателна атака срещу една древна форма на стопанисване, защото освен него още 530 българи са застигнати от същата съдба.³⁵ Както става ясно от изследването на Александър Гюров, става въпрос не само за идеологически причини с трагично отражение върху семейството, стореното се отразява и върху цялата меценатура на институционалната система на българите в Унгария и води до отслабване на нейната дарителска база.

Резултат от колективната травма е загубата на автономията на цялата, изграждана от втората половина на XIX век образователна, религиозна и културна мрежа. Лишена от самостоятелност, тя е принудена да се интегрира сред сателитните организации на българската държава. В резултат на това се налага да се съобразява строго с директивите и очакванията на държавната партия и на централното софийско правителство.

Затова и българските институции, които преди това имат самостоятелни училища и свои свещеници в Будапеща, Мишколц и Печ, ограничават своето действие единствено в района на Будапеща. Не е трудно да си представим до каква ерозия в идентичността на българите в провинцията води това.

В заключение все пак ще изтъкна жизнеспособността на българската общност в Унгария, нейната устойчивост и гъвкавост, благодарение на които преодоляват този критичен период, за да продължат отново занаята на дедите си.

33 – MNL XIX-J-1-K-BULGÁRIA-37-31/23-1-1968

34 – НА ОБЩОТО СЪБРАНИЕ през 1990 г., на което е приет новият устав на дружеството (който в много отношения се връща към Устава от 1914 г.), то приема отново името, с което е основано: Дружество на българите в Унгария, в знак на приемственост и на възврънатата самостоятелност. Б.пр.

35 – GJUROV, ALEXANDER, MAGYARORSZÁGI BOLGÁROK, Budapest 1998, 21. (Александър Гюров, Българи в Унгария, Будапеща 1998, 21.)

есемényeiket megtarthatták volna. A repatriációs trauma, és a külügy által keltett indulatok csillapodtával a budapesti bolgár követség – melyet 1954. március 1-jén emeltek nagykövetségi rangra³⁵ – 1953. január 30-án szóbeli jegyzékben fordult a KÜM-hoz, tegye lehetővé: „*hogy a Bolgár Egyesület megkapja a XI. Kelenhegyi út 16. sz. alatti épületet, amelyet az Egyesület sajtó költségein tataroztatna*”.³⁶

А болгар közösség a megpróbáltatások ellenére a болгар követség által koordinált кампány keretében szisztematikus gyűjtés vette kezdetét, leginkább Magyarországon tanuló болгар származású felsőoktatási hallgatók részvételével. Az adakozás eredményeként 445 болгар család 2 725 000 forintot kitevő adományából, továbbá a болгар állam 1 millió forintos támogatásából felépült Болгар Мűvelődési Házат a Vágóhíd utcában 1957. szeptember 9-én adták át hivatalosan. А BKE székházaként (is) funkcionáló épület 500 férőhelyes előadóteremmel, könyvtárral és olvasóteremmel rendelkezett.

RÖVIDÍTÉSEK

BKE	—	Bолгар Kulturális Egyesület
KÜM	—	Külügyminisztérium
MNB	—	Magyar Nemzeti Bank
PM	—	Pénzügyminisztérium

36 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-004164/2. 9. doboz. 148. oldal. Épület kiadása a magyarországi Bolgár Egyesületnek (Budapest, 1953. szeptember 4.).

Държавните и столичните власти, които в началото на 1960-те години се сблъскват с продължителни затруднения, постепенно разрешават на българските градинари да се върнат към дейността си в нейната традиционна форма.

Чак до края на 1980-те години българските градинари, производители на зеленчуци и цветя, преживяват нова епоха на просперитет. Отварянето на пазарите в резултат на смяната на режима и европейската интеграция отново ги изправи пред безизходица. Тяхната роля за основно обновяване на унгарското селско стопанство и в гастрономията обаче остават неоспорими.

През онзи период Българското културно дружество е нямало помещения за провеждане на мероприятия, където да се отбелязват празниците на българската колония и по-големите събития в общността. С отминаването на травмата от репатрирането и обвиненията в кулачество, българската легация в Будапеща – която на 1 март 1954 г. се издига в ранг на посолство³⁶ – на 30 януари 1953 г. се обръща с писмена нота към МВНР да позволи (...) *Българското дружество да получи сградата на ул. „Келенхеди“ №16, която то ще обнови за своя сметка.*³⁷

Българската общност, въпреки преживените изпитания, системно участва в координираната от българското посолство кампания за събиране на средства, с участието най-вече на българските студенти в унгарските висши учебни заведения.³⁸ В резултат на даренията 445 български семейства събират 2 725 000 форинта, към които българската държава добавя 1 милион форинта, за да се построи Българският културен дом. Той е открит официално на 9 септември 1957 г. на ул. „Вагохид“. Сградата, която функционира като седалище на Българското културно дружество, е със зала с 500 места, библиотека и читалня.

36 – GJUROV, ALEXANDER, HAGYOMÁNYOK JELEN IDŐBEN A MAGYARORSZÁGI BOLGÁROK KORMÁNYZÁSÁBAN, in: Somogyi kultúra 2, 1996, 2. sz., 98 (Традиции в днешно време в управлението на българите в Унгария, В: Културата в Шомог 2, 1996, бр. 2, 98.)

37 – MNL XIX-J-1-J-BULGÁRIA-V-40-004164/2. 9. кутия. 148. страница. Предаване на сградата на Дружеството на българите в Унгария (Будапеща, 3 септември 1953 г.)

38 – ИНТЕРВЮ С АДРИАНА ПЕТКОВА ПАПАДОПУЛОС, Будапеща, 25 февруари 2005 г.

Искаш ли след като прочетем
книжката и си изпием чая, да
гледаме филмче?

Хайде! Най-обичам
филма за слончето,
което лети.!

ЛИЛЯНА ДВОРЯНОВА
Слончето, което искаше да лети

LILJANA DVORJANOVA
A kiselefánt, aki repülni akart
– Iván Andrea fordítása

- Akarod, hogy miután
elolvastuk ezt a könyvet,
teázzunk, és megnézzünk
egy filmet?

102 · 103

- Igen! Azt a filmet
szeretem a legjobban,
amelyik a repülő
elefántról szól!

- Да надуем балони
и да те вържем
за тях! - каза
мишката.

- Fújjunk fel lufikat,
és kössük rád őket! -
mondta az egér.

Не
става!
Много си
тежък!

- Nem megy!
Túl nehéz vagy!

Не си тръгвай!

ТЪЖЕН КРАЙ

И тогава решили да напълнят слончето с облаци. То се съгласило, но помолило да му оставят парцаленото сърце.

Ekkor elhatározták, hogy felhőkkel tömik ki a kiselefántot. A kiselefánt beleegyezett, de azt kérte, hogy hagyják bent a virágos szívet.

Мишката реши да сложи само облаците и да не връща сърцето на слончето. Но когато слончето се събуди, беше забравило и за мишката, и че някога е искало да лети.

Az egér úgy határozott, hogy csak a felhőket rakja az elefántba, a szívét azonban nem teszi vissza. Ám amikor a kiselefánt felébredt, nem emlékezett az egérre, és azt is elfelejtette, hogy valamikor repülni akart.

СЗОМОРУ
БЕФЕЖЕЗЭС

Приказката има и щастлив край, него ще научите от книжката!

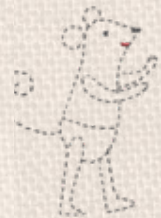
A mesének van egy boldog befejezést is! Azt a könyvből tudjátok meg.

- Какво иска тази мишка? И защо ми маха от прозореца?

Ne menj el!

- Mit akar ez az egér? És miért integet nekem az ablakból?

ЗА АВТОРИТЕ

- АЛЕК ПОПОВ** (1965*) – български писател. Живее в София.
- АНДРЕА ИВАН** (1970*) – преводач от български и норвежки. Живее в Будапеща.
- ВЕСЕЛА ЛЯХОВА** (1961*) е българска писателка. Живее в София.
- ВИКТОР ХОРВАТ** (1962*) е унгарски писател и преводач. Живее в Будапеща.
- ГЕРГЕЙ ЛАЙОШ КОВАЧ** (1985*) – преводач. Живее в Будапеща.
- КРИСТИНА МЕНХАРТ** (1973*) е преподавател в Будапещенския университет ЕЛТЕ. Живее в Будапеща.
- ЛАСЛО МЛЕЧЕНКОВ** (1977*) е историк, занимава се с генеалогия. Живее в Халастелек.
- ЛИЛЯНА ДВОРЯНОВА** (1978*) е визуален артист, живее в София.
- ПЕТЪР КРЪСТЕВ** (1965*) – писател, преводач, културен антрополог. Живее в Будапеща.
- СВЕТЛА КЪОСЕВА** (1955*) – преводач, редактор. Живее в Будапеща.

A SZERZŐKRŐL

- DVORJANOVA, LILJANA** (1978*) – vizuális művész. Szófiában él.
- HORVÁTH VIKTOR** (1962*) – magyar író, műfordító. Szófiában él.
- IVÁN ANDREA** (1970*) – műfordító, bolgár és norvég nyelvből fordít. Budapesten él.
- KJOSZEVA SZVETLA** (1955*) – műfordító, szerkesztő. Budapesten él.
- KOVÁCS GERGELY LAJOS** (1985*) – műfordító. Budapesten él.
- KRASZTEV PÉTER** (1965*) – író, műfordító, kulturális antropológus. Budapesten él.
- LJANOVA, VESZELA** (1961*) – bolgár író. Szófiában él.
- MENYHÁRT KRISZTINA** (1973*) – az ELTE tanára. Budapesten él.
- MLECSENKOV LÁSZLÓ** (1977*) – történész, családkutató. Halasztelken él.
- POPOV, ALEK** (1965*) – bolgár író. Szófiában él.

X E M Y C

брой 80 · 1/2022 · година XXXI

Списание за култура и
обществен живот

Основано от *Дружеството
на българите в Унгария* през 1991 г.

Издание на *Българското
републиканско самоуправление*

Отговорен издател
д-р Данчо Мусев

Главен редактор
Светла Кьосева

Печат
FesztNet Kft.

Оформление, предпечат
Димитър Русев

Адрес на редакцията
1097 Будапеща, ул. "Фехер холо" №6

H Æ M U S

80. szám · 1/2022 · XXXI évfolyam

Társadalmi és kulturális
folyóirat

Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

*A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa*

Felelős kiadó
dr. Muszev Dancso

Főszerkesztő
Kjoszeva Szvetla

Nyomdai kivitelezésért felelős
FesztNet Kft.

Design, nyomdai előkészítés
Ruszev Dimitar

A szerkesztőség címe
1097 Budapest, Fehér Holló u. 6.

ISSN 1216-2590

